

Arbeid, pensjon og inntekt i den eldre befolkningen

Rapport fra Pensjonspolitisk arbeidsgruppe 5. juni 2018

INNLEDNING OG SAMMENDRAG	3
1 ALDERSPENSJON OG UFØRETRYGD FRA FOLKETRYGDEN	6
1.1 Innledning	6
1.2 Mottakere av alderspensjon	6
1.3 Utgifter til alderspensjon og gjennomsnittlig alderspensjon	12
1.4 Mottakere av uføretrygd over 62 år	16
2 PENSJONSORDNINGER I PRIVAT SEKTOR	18
2.1 Tjenestepensjon i privat sektor	18
2.2 AFP i privat sektor	26
3 PENSJONSORDNINGER I OFFENTLIG SEKTOR	36
3.1 Innledning	36
3.2 Kort om pensjonsordningene i SPK og KLP	36
3.3 Antall mottakere av pensjon	37
3.4 Utgifter	38
3.5 Avgangsmønster	39
3.6 Særaldersgrenser i offentlig sektor	46
4 YRKESAKTIVITET BLANT DEN ELDRE BEFOLKNINGEN	51
4.1 Innledning	51
4.2 Utvikling i yrkesaktivitet etter pensjonsreformen	51

4.3	Andeler som fortsetter i arbeid i aldersgruppen 62 år og eldre	53
4.4	Antall som kombinerer arbeid og pensjon	58
4.5	Arbeidstid per uke	61
4.6	Forventet yrkesaktivitet	64
4.7	Median avgangsalder	65
4.8	Arbeid blant personer over 70 år	66
5	INNTÉKT BLANT DEN ELDRE BEFOLKNINGEN	69
5.1	Innledning	69
5.2	Endringer i samlet inntekt	69
5.3	Inntekt etter husholdningstype	73
5.4	Inntektsfordeling og lavinntekt	75
5.5	Sammensetningen av inntekt	77
5.6	Formue og gjeld	86
KILDER		87
VEDLEGG		88
Vedlegg 1	Arbeidsgruppens sammensetning og arbeid i 2017	88
Vedlegg 2	Pensjonspolitisk arbeidsgruppe – bakgrunn og mandat	91
Vedlegg 3	Evalueringsrapport av pensjonsreformen i regi av NFR	93
Vedlegg 4	Statistikk	95

Innledning og sammendrag

Årets rapport fra Pensjonspolitisk arbeidsgruppe beskriver hovedtrekk ved utviklingen i yrkesaktivitet, uttak av pensjon og inntekt for den eldre befolkningen fram til og med 2017.¹

Årets rapport bekrefter i all hovedsak at de store trendene vi har sett over flere år fortsetter:

- Antall alderspensjonister og utgifter til alderspensjon vokser sterkt – både fra folketrygden og fra tjenstepensjonsordningene – hovedsakelig drevet av økt levealder og at de store etterkrigskullene har nådd pensjonsalder. Veksten har blitt forsterket av at svært mange har valgt å ta ut alderspensjon før 67 år mens de fortsatt er i arbeid. Tall fra 2017 viser at denne veksten nå har stanset opp. I 2017 var det for første gang en liten nedgang i andelen 62- og 63-åringer som tok ut alderspensjon fra folketrygden.
- Andelen arbeidstakere i privat sektor som omfattes av innskuddsordninger stiger jevnt og overstiger nå 90 prosent. 42 prosent har innskuddssatser på 2 prosent, tilsvarende kravet i obligatorisk tjenstepensjon, mens de øvrige ordningene har innskuddssatser som overstiger kravet.
- Omfanget av tidligpensjonering – uføretrygd, uførepensjon fra offentlig tjenstepensjonsordning og offentlig AFP – har blitt jevnt redusert over perioden.
- Pensjonsreformen har gitt økt yrkesaktivitet, særlig i den delen av privat sektor som omfattes av AFP. Veksten i yrkesaktivitet var særlig sterk for 1949-kullet, som var de første som fullt ut ble omfattet av ny AFP. I 2017 var veksten sterkest for aldersgruppene over 67 år.
- Realverdien av alderspensjon fra folketrygden har de senere år hatt svak utvikling, som følge av lav reallønnsvekst for alle arbeidstakere. Realinntekten til personer over 62 år har økt kraftig de siste ti årene, særlig som følge av muligheten til å kombinere full jobb og full pensjon, men realveksten har vært avtagende siden 2010 og var som følge av omslaget i norsk økonomi negativ i 2016.

Kapittel 1 omhandler alderspensjon og uføretrygd fra folketrygden. Ved utgangen av 2017 mottok 917 000 personer alderspensjon. Det har vært sterk vekst i antall mottakere av alderspensjon fra 2011 til 2017, men den årlige veksten har avtatt over tid.

Mange benyttet seg av muligheten til å ta ut alderspensjon før 67 år fra 2011. I de første årene etter 2011 økte antall mottakere mest i aldersgruppen 62 til 66 år, mens økningen i antall mottakere fra 2013 og framover har vært størst for aldersgruppen 67 år og eldre. Andelen mottakere i alderen 62–66 år var 32 prosent av befolkningen i denne aldersgruppen i 2017, og denne andelen har vært om lag stabil i perioden 2015–2017. Om lag 3,5 prosent utsetter uttaket av alderspensjon til etter 67 år. Et flertall starter dermed fortsatt uttak av alderspensjon ved 67 år, men mange av disse kommer fra andre ordninger som uføretrygd.

¹ Pensjonspolitisk arbeidsgruppe underlagt Arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd ble opprettet i forbindelse med tariffoppgjøret i 2008, se vedlegg 1 for sammensetning og virksomhet i 2017 og vedlegg 2 om bakgrunn og mandat.

Blant de som har tatt ut alderspensjon før 67 år er det en sterk overvekt av menn. Dette kan delvis forklares med at flere kvinner enn menn mottar ytelser fra andre ordninger, som uføretrygd og AFP fra offentlig tjenstepensjon, og at flere kvinner har for lav opptjening til å ta ut alderspensjon før 67 år. Også korrigert for disse faktorene, er det imidlertid en klar overvekt av menn. Andelen kvinner som tar ut alderspensjon før 67 år har imidlertid økt noe fra 2011 til 2017.

Pensjonsreformen har så langt medført høyere utgifter til alderspensjon enn de ville vært uten reformen fordi mange har tatt ut alderspensjon før 67 år. Tidlig uttak gir lavere årlig pensjon, slik at dette på lang sikt vil trekke i retning av lavere pensjonsutgifter. Innsparinger som følge av pensjonsreformen de første årene er særlig knyttet til ny regulering av pensjon under utbetaling. Innsparingselementene i pensjonsreformen får økende betydning over tid, og i årene 2015–2017 har utgiftene til alderspensjon hatt en svakere vekst enn dersom det ikke hadde vært en pensjonsreform.

Kapittel 2 omhandler pensjonsordninger i privat sektor. Tall fra Finans Norge viser at 92,5 prosent av alle ansatte i 2017 opptjener pensjonsrettigheter i en innskuddsordning. Tilsvarende andeler som opptjener i ytelsesordninger og i såkalte hybridordninger (etter lov om tjenstepensjon) er henholdsvis 6,5 prosent og 1 prosent.

Arbeidsgiver setter innskuddssatsene som andel av lønn, og maksimal innskuddssats er 7 prosent for lønn opp til 12 G og mulighet for en tilleggssats tilsvarende 18,1 prosent for lønn mellom 7,1 G og 12 G. 42 prosent av arbeidstakere med innskuddspensjon er tilknyttet en ordning med en innskuddssats på 2 prosent, som er et lovfestet minimumskrav. 45 prosent er tilknyttet ordninger med innskuddssats over 5 prosent. 61 prosent av arbeidstakere er tilknyttet en ordning som gir ekstra tilskudd for lønn mellom 7,1 G og 12 G. ¼ er tilknyttet ordninger med innskudd fra første krone.

Til tross for at innskuddsordningene nå har klart flest aktive medlemmer, er omlag 70 prosent av forsikringsforpliktelsene fortsatt knyttet til ytelsesordningene, medregnet forpliktelsene i private pensjonskasser. De årlige innbetalingene til ordningene viser hvordan dette vil endre seg framover; i 2017 ble det innbetalt 27 milliarder til innskuddsordninger og 8 milliarder til ytelsesordninger.

De opptjeningsbaserte tjenstepensjonsordningene i privat sektor omfatter i all hovedsak arbeidstakere i privat sektor som arbeider i minst 20 prosent stilling. I tillegg omfattes om lag 40 prosent av disse av avtalefestet pensjon (AFP) som er en tariffbasert kvalifikasjonsordning, inngått mellom partene i arbeidslivet.

Kapittel 3 omhandler pensjonsordninger i offentlig sektor. Antallet mottakere av pensjon fra SPK og KLP har økt mye i perioden 2011–2017, særlig antallet mottakere av alderspensjon.

Alderspensjon utgjør den klart største utgiftsposten både i SPK og KLP og utgiftene til alderspensjon har økt mye i perioden 2011–2017.

Selv om antallet mottakere av pensjon har økt en god del i perioden, så har avgangsmønstret gått i retning av mindre tidligpensjonering – både i staten og i kommunene og både for kvinner og menn. Uføreandelene blant den eldre befolkningen med offentlig tjenstepensjon har også gått klart ned i perioden både for kvinner og menn.

Et klart flertall av de med særaldersgrense i SPK har en aldersgrense på 60 år. Blant disse tar en god del ut pensjon tre år før aldersgrensen etter 85-årsregelen, men en betydelig andel tar også ut pensjon etter aldersgrensen. Blant de med aldersgrense 65 år i SPK tar et klart flertall

ut pensjon ved aldersgrensen. Blant de med særaldersgrense i KLP har et klart flertall aldersgrense på 65 år og de klart fleste av disse tar ut pensjon ved 65 år. Unntaket er sykepleiere, der flertallet tar ut pensjon ved 62 år.

Kapittel 4 omhandler yrkesaktivitet i den eldre delen av befolkningen. Ett av hovedmålene med pensjonsreformen var å få flere til å stå lenger i arbeid. Yrkesaktiviteten blant eldre har steget jevnt de siste årene, også før pensjonsreformen. Andelen arbeidstakere i 2017 er høyere enn i 2010 for alle eldre i aldersgruppen 60–74 år. Økningen fra 2010 har vært spesielt stor for aldersgruppen 62–66 år, noe som kan indikere at pensjonsreformen har hatt betydning for utviklingen i yrkesaktiviteten for denne aldersgruppen. Fra 2016 til 2017 har det vært størst økning for 67- og 68-åringene, mens det for de andre eldre har vært både små økninger og små nedganger i løpet av den samme perioden.

Kapittel 5 omhandler inntektsutviklingen for den eldre befolkningen. For personer over 62 år har realveksten etter skatt vært over 30 prosent de siste ti årene, og veksten har vært klart sterkere blant de eldre enn i den yngre delen av befolkningen. Økningen i kjøpekraft har vært sterk både blant de med høy og lav inntekt, og særlig for de som kombinerer full jobb og full pensjon, noe som ikke var mulig for ti år siden. God vekst for de med lav inntekt reflekterer trolig økningen i minstepensjonen i perioden.

Selv om realveksten i inntekt i perioden 2006–2016 sett samlet har vært høy har den årlige veksten vært avtagende siden 2010 og den årlige realveksten var negativ i 2016.

Både nivået og sammensetningen av inntekt endrer seg med økende alder etter 62 år. Samlet inntekt går klart ned med alder og mye av nedgangen skyldes at yrkesinntekten faller med alder. For personer under 67 år er yrkesinntekt den viktigste inntektskomponenten. For 67-åringene utgjør yrkesinntekt om lag en like stor andel av samlet inntekt som alderspensjon. For aldersgruppen 62–66 år er det yrkesinntekt som har bidratt mest til realveksten i samlet inntekt i perioden 2006–2016 og for aldersgruppene over 67 år er det alderspensjon som har bidratt mest til realveksten i samlet inntekt.

Inntektssammensetningen varierer også med inntekt etter skatt. For aldersgruppen 62–67 år utgjør uføretrygd en vesentlig del av samlet inntekt for de laveste desilene mens yrkesinntekt utgjør en klart større andel for de høyeste desilene. For aldersgruppene over 67 år er alderspensjon den klart viktigste inntektskomponenten for alle inntektsgrupper, bortsett fra den rikeste desilen hvor kapitalinntekter utgjør om lag en like stor andel av samlet inntekt som alderspensjon.

Aldersgruppen over 75 år har høyest andel med lavinntekt, men andelen har falt mye de siste ti årene. Andelen med lavinntekt i aldersgruppen 62–74 år har også gått ned, men har økt for aldersgruppen under 40 år.

1 Alderspensjon og uføretrygd fra folketrygden

1.1 Innledning

I dette kapittelet presenteres utviklingstrekk for alderspensjon og uføretrygd fra folketrygden. Utviklingen i antall mottakere av alderspensjon over og under 67 år og gjennomsnittlig ytelse omtales. Videre vises utgifter til alderspensjon fra folketrygden og utgiftsvirkninger av pensjonsreformen. Avslutningsvis omtales kort antall mottakere av uføretrygd over 62 år.

1.2 Mottakere av alderspensjon

Ved utgangen av 2017 var det 917 000 personer som mottok alderspensjon fra folketrygden, en økning på 22 000, eller 2,5 prosent, fra utgangen av 2016, se tabell 1.1 Det har vært en sterk vekst i antall mottakere av alderspensjon siden pensjonsreformen trådte i kraft i 2011 og fram til 2017, men den årlige veksten har avtatt fra vel 8 prosent i 2011 til 2,5 prosent i 2017.

Mange benyttet seg av muligheten til å ta ut alderspensjon før 67 år i de første årene etter pensjonsreformen, og i 2011 og 2012 økte antall mottakere av alderspensjon i aldersgruppen 62–66 år mer enn antall mottakere 67 år og eldre. Fra 2013 og framover har veksten i antall mottakere i aldersgruppen 62–66 år gått ned, og antallet har økt mest blant de som er 67 år og eldre.

Tabell 1.1 Antall mottakere av alderspensjon ved utgangen av året, 2010–2017

År	Antall mottakere av alderspensjon	Vekst i antall	Vekst i prosent	Antall mottakere av alderspensjon under 67 år	Vekst i antall	Vekst i prosent
2010	663 799	12 944	2,0			
2011	718 667	54 868	8,3	35 845	35 845	
2012	760 025	41 358	5,8	56 943	21 098	58,9
2013	800 350	40 325	5,3	70 127	13 184	23,2
2014	837 525	37 175	4,6	81 388	11 261	16,1
2015	868 220	30 695	3,7	88 780	7 392	9,1
2016	894 185	25 980	3,0	91 200	2 420	2,7
2017	916 672	22 487	2,5	91 996	796	0,9

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Antall minstepensjonister ved utgangen av 2017 var 154 000, noe som tilsvarer 17 prosent av alderspensjonistene, se tabell 1.2 . Andelen med minstepensjon ble redusert fra 2013 til 2015. Fra 2015 til 2016 økte andelen noe, som følge av at minstepensjonen for enslige ble økt med 4000 kroner på årsbasis med virkning fra 1.9.2016, samt at minstesatsen for gifte og samboende fra samme tidspunkt ble økt som følge av økt grunnpensjon for denne gruppen. Disse endringene anslås samlet å ha økt antall minstepensjonister med nær 20 000 personer. Fra 2016 til 2017 var det igjen en reduksjon i andelen.

Minstepensjon kan ikke tas ut før fra 67 år. For å kunne ta ut alderspensjon før 67 år kreves det at opptjeningen er tilstrekkelig høy til at pensjonsnivået ved 67 år minst tilsvarer minstepensjonsnivå for enslige. Uttak av alderspensjon fra 62 år har derfor isolert sett bidratt til en

lavere andel med minstepensjon. Andelen med minstepensjon er vesentlig høyere for kvinner (28 prosent) enn for menn (5 prosent).

Tabell 1.2 Antall og prosentandel minstepensjonister ved utgangen av året, 2013–2017

	2013	2014	2015	2016	2017
Antall					
Kvinner	138 153	130 841	124 906	137 814	133 174
Menn	19 542	19 039	18 448	20 783	21 037
Totalt	157 695	149 880	143 354	158 597	154 211
Prosentandel					
Kvinner	32,8	29,9	27,7	29,8	28,2
Menn	5,2	4,8	4,4	4,8	4,7
Totalt	19,7	17,9	16,5	17,7	16,8

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

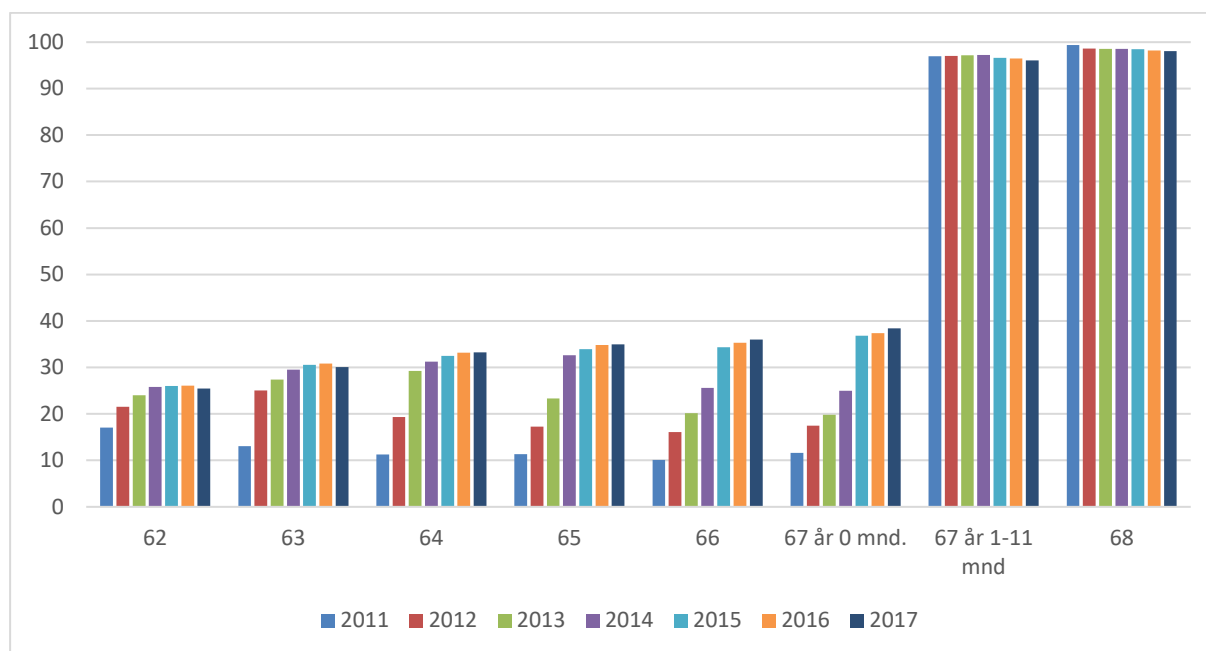
1.2.2 Nærmere om mottakere av alderspensjon 62–68 år

Etter at fleksibel alderspensjon fra 62 år ble innført i 2011 har antall mottakere av alderspensjon mellom 62 og 66 år økt som andel av befolkningen, se figur 1.1 . Andelene i alderen 62–66 år økte særlig de første årene etter 2011. Fra 2016 til 2017 var det for første gang en liten nedgang i andelen 62- og 63-åringene som tok ut alderspensjon. I 2017 tok 26 prosent av alle 62-åringene ut fleksibel alderspensjon, mens andelen for 66-åringene var 36 prosent.

Pensjonsreformen har også gitt anledning til å øke den årlige pensjonen ved å ta ut alderspensjon etter 67 år. Personer som mottar uføretrygd, etterlattepensjon, offentlig AFP eller gammel privat AFP går over på alderspensjon ved 67 år og 1 måned. I figuren er det derfor skilt mellom andelen som mottar alderspensjon ved 67 år og 0 måneder og andelen som mottar alderspensjon ved 67 år og 1–11 måneder.

Ved utgangen av 2017 var det 3,9 prosent i alderen 67 år og 1–11 måneder som ikke mottok alderspensjon. Om lag 0,4 prosent av befolkningen over 67 år i Norge anslås å ikke ha rett til alderspensjon. Dette gjelder blant annet personer som har innvandret til Norge etter 67 år. Det er dermed om lag 3,5 prosent som utsetter uttaket til etter fylte 67 år. Selv om få utsetter uttaket til etter 67 år har andelen økt noe over tid. Blant 68-åringene har andelen uten alderspensjon økt fra 0,7 prosent i 2011 til 1,9 prosent i 2017.

Figur 1.1 Mottakere av alderspensjon 62–70 år ved utgangen av årene 2011–2017. Andel av befolkningen. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Selv om en kan velge å ta ut gradert alderspensjon, velger de fleste å ta ut 100 pst. alderspensjon, se tabell 1.3 . Gjennomsnittlig uttaksgrad blant de som tok ut alderspensjon før 67 år i 2017 var 90 prosent, og den var litt høyere blant menn enn blant kvinner. Gjennomsnittlig alderspensjon er om lag 15 prosent høyere for menn enn for kvinner når det korrigeres for uttaksgrad.

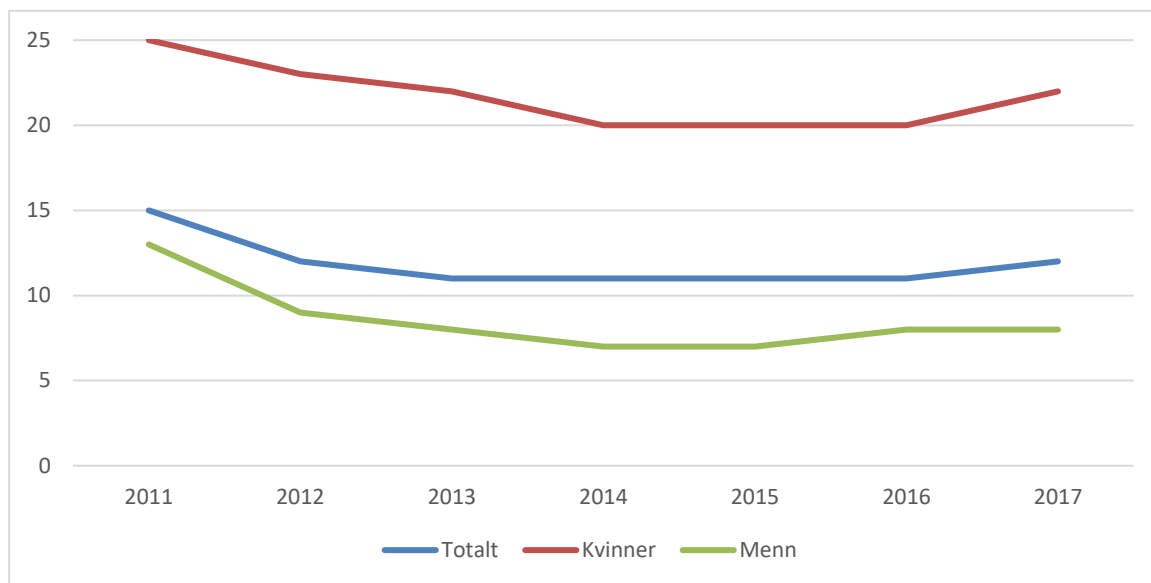
Tabell 1.3 Nye mottakere av alderspensjon 62–66 år i 2017. Gjennomsnittlig uttaksgrad, gjennomsnittlig alderspensjon og gjennomsnittlig alderspensjon korrigert for uttaksgrad.

	Antall	Gjennomsnittlig uttaksgrad. Prosent	Gjennomsnittlig pensjon. Kroner	Gjennomsnittlig pensjon korrigert for grad. Kroner
Kvinner	8 109	86	172 620	199 055
Menn	17 402	92	209 755	228 078
Totalt	25 511	90	198 022	218 909

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Andelen som tok ut gradert alderspensjon i aldersgruppen 62–66 år har etter et fall fra 2011 til 2012 ligget på 11–12 prosent fram mot 2017, se figur 1.2 Andelen som tar ut gradert pensjon er langt høyere blant kvinner enn blant menn. Dette kan ha sammenheng med at færre kvinner enn menn har mulighet til å ta ut full alderspensjon før 67 år som følge av lav opptjening, og dermed kan ha behov for å ta ut en gradert pensjon.

Figur 1.2 Andelen mottakere av alderspensjon 62–66 år som tok ut gradert pensjon i årene 2011–2017. Desember. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

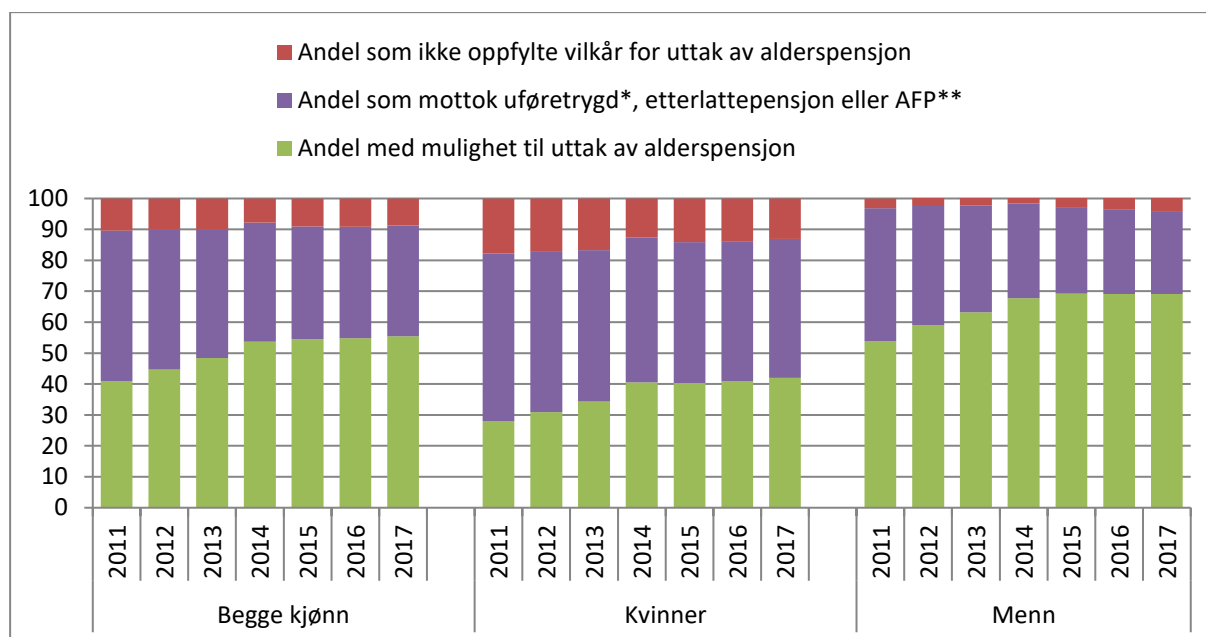
Om lag 55 prosent av befolkningen i alderen 62–66 år kunne ta ut minst 20 prosent alderspensjon ved utgangen av 2017, se figur 1.3 . For de som ikke kan ta ut alderspensjon er den viktigste årsaken at de allerede mottar ytelser fra andre ordninger, særlig uføretrygd. Uttak av alderspensjon i folketrygden kan ikke kombineres med offentlig AFP, gammel privat AFP, etterlattepensjon eller 100 prosent uføretrygd. I tillegg er det en del som har for lav opptjening til å kunne ta ut alderspensjon før 67 år.

Andelen av befolkningen som kan ta ut 20 prosent alderspensjon fra folketrygden før 67 år har vært økende i perioden 2011–2015, men har vært om lag stabil fra 2015 til 2017. Reduksjonen i andelen som mottar uføretrygd og gammel AFP i privat sektor har bidratt til at flere får mulighet til å ta ut fleksibel alderspensjon. Økende minstepensjon for enslige i 2016 og 2017 har isolert sett bidratt til at noe færre har tilstrekkelig opptjening til å kunne ta ut fleksibel alderspensjon.

69 prosent av mennene er anslått å ha mulighet til å ta ut fleksibel alderspensjon før 67 år i 2017, mot 42 prosent av kvinnene. Forskjellen mellom kjønnene har sammenheng med at flere kvinner enn menn mottar ytelser fra andre ordninger som uføretrygd, samt at flere kvinner enn menn har for lav opptjening til å kunne ta ut fleksibel alderspensjon. Tabell 1.4 viser andelen av befolkningen 62–66 år som har mulighet til å ta ut henholdsvis 20 prosent alderspensjon og 100 prosent alderspensjon i 2017. Andelen som har mulighet til 100 prosent uttak er 65 prosent for menn, og 31 prosent for kvinner.

Figur 1.3 og tabell 1.4 omfatter hele befolkningen, og en del av de som ikke oppfyller vilkårene arbeider i offentlig sektor og har mulighet til å kunne ta ut offentlig AFP.

Figur 1.3 Andel av befolkningen 62–66 år som hadde muligheten til uttak av 20 prosent alderspensjon, som allerede mottok uføretrygd*, etterlattepensjon eller AFP**, og som ikke oppfylte vilkår for uttak av alderspensjon***. Prosent

- * Inkluderer bare personer som mottok over 80 prosent uføretrygd, siden uføretrygd med lavere grad kan kombineres med uttak av alderspensjon,
- ** Offentlig AFP eller gammel privat AFP,
- *** Personer som ikke hadde tilstrekkelig høy pensjonsopptjening til uttak av 20 prosent alderspensjon

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell 1.4 Andel av befolkningen 62–66 år som hadde mulighet til henholdsvis 20 prosent og 100 prosent uttak av alderspensjon. 2017.

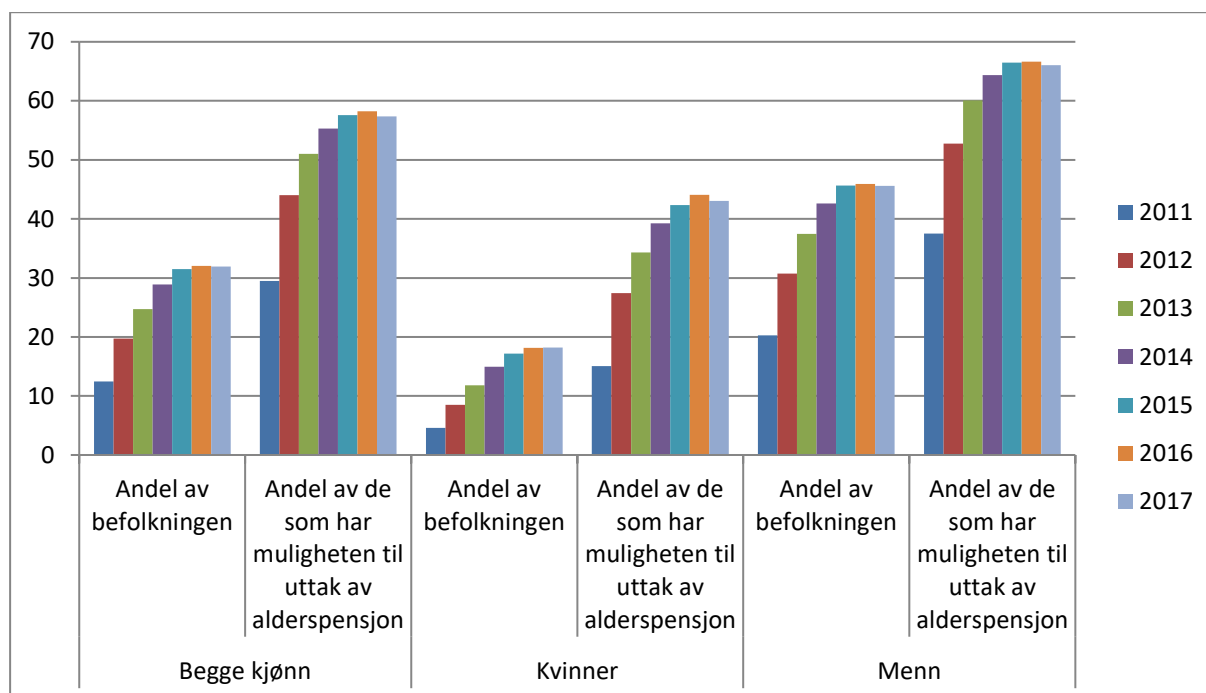
	Mulighet til uttak av alderspensjon	Mottok uføretrygd m.v.	Oppfylte ikke vilkår for uttak av alderspensjon
20 pst. uttak			
Kvinner	42	45	13
Menn	69	27	4
Totalt	55	36	9
100 prosent uttak			
Kvinner	31	45	24
Menn	65	27	9
Totalt	48	36	16

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

I 2017 hadde 32 prosent av befolkningen i alderen 62–66 år tatt ut alderspensjon. Av dem som hadde mulighet til å ta ut alderspensjon før 67 år så hadde nær 60 prosent gjort det, se figur 1.4 .

Antall mottakere av alderspensjon under 67 år økte i årene 2011–2015, både som andel av befolkningen og som andel av de som har mulighet til å ta ut alderspensjon. Fra 2015 til 2017 har utviklingen vært mer stabil. Det er en klar overvekt av menn som tar ut alderspensjon tidlig, også når en korrigerer for at flere menn enn kvinner har mulighet til å ta ut alderspensjon.²

Figur 1.4 Mottakere av alderspensjon 62–66 år som andel av befolkningen 62–66 år* og som andel av de som har muligheten til uttak av alderspensjon**, etter kjønn. Prosent

* 62-åringene er kun medregnet fra måneden etter fylte 62 år

** Oppfyller vilkårene for uttak av minst 20 prosent alderspensjon

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell 1.5 viser status to måneder før overgang til alderspensjon for nye alderspensjonister som tok ut alderspensjon ved 67 år i 2016 og 2017. Tabellen viser at i 2017 kom 52 prosent fra uføretrygd, 16 prosent fra offentlig AFP, 20 prosent var arbeidstaker og 5 prosent selvstendig næringsdrivende. Det er små forskjeller mellom andelene i 2016 og 2017.

² Tabell A.2–A.4 i vedlegg 3 viser hvor mange som har tatt ut alderspensjon på ulike alderstrinn under 67 år som andel av hvor mange som er anslått å kunne ta ut alderspensjon, fordelt på henholdsvis kvinner, menn og totalt. I tabell A.5–A.7 er det gitt en nærmere oversikt over hvem som ikke oppfyller vilkårene fordelt på næring og yrke.

Tabell 1.5 Nye alderspensjonister ved 67 år fordelt på status 2 måneder før de tok ut alderspensjon. Andel

	2016	2017
Uføretrygd	51,3	51,2
Offentlig AFP	16,8	16,3
Ytelse til gjenlevende	2,7	2,5
Arbeidstaker	20,7	20,2
Selvstendig næringsdrivende (året før)	4,7	4,5
Registrert med en eller flere statuser*	86,6	85,6
Ingen av statusene**	13,4	14,4

* Det er mulig å ha flere statuser samtidig, f.eks. å være delvis ufør og arbeidstaker

** Ingen av statusene kan f.eks være hjemmeværende eller personer med særaldersgrenser

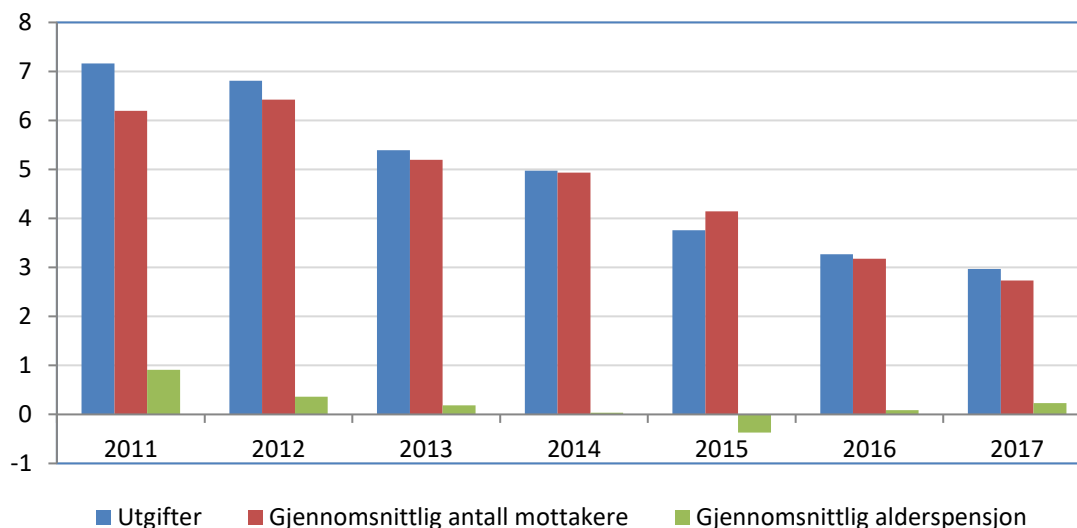
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

1.3 Utgifter til alderspensjon og gjennomsnittlig alderspensjon

Folketrygdens utgifter til alderspensjon utgjorde i 2017 om lag 211 mrd. kroner. Utgiftene har økt betydelig i de senere årene, men veksten har avtatt etter 2011, se figur 1.5 . Veksten i utgiftene målt i fast G skyldes særlig at det har blitt flere mottakere av alderspensjon, selv om veksten i antall mottakere har blitt noe redusert over tid. Gjennomsnittlig alderspensjon målt i fast G har de siste årene vært om lag uendret.³

³ Mer detaljerte tall over utgiftsutviklingen er gitt i tabell A.1 i vedlegg 4.

Figur 1.5 Vekst i utgifter til alderspensjon, antall mottakere og gjennomsnittlig alderspensjon. Utgiftene og gjennomsnittlig pensjon målt i fast G. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Arbeids- og velferdsdirektoratet har anslått virkninger av pensjonsreformen på folketrygdens utgifter til alderspensjon samlet og fordelt på ulike komponenter, se figur 1.6 . I figuren er de ulike komponentene definert som følger:

- Fleksibel alderspensjon er endringer i årlige utgifter som følge av at alderspensjon kan tas ut fleksibelt fra 62 år og at årlig pensjon blir lavere jo tidligere den tas ut. Effektene av fleksibel pensjon er delt i tre ulike effekter:
 - o Tidlig uttak: samlede utgifter til mottakere av alderspensjon i alderen 62–66 år
 - o Pensjonsalderjustering: innsparingen for mottakere over 67 år som tok ut pensjon før 67 år og dermed fikk lavere årlig pensjon
 - o Utsatt pensjonering: innsparing som følger av uttak etter 67 år
- Levealderjustering er innsparingen for mottakere over 67 år som følge av levealderjusteringen forutsatt uttak av alderspensjon ved 67 år. Skjermingstillegget i uføres alderspensjon er inkludert i beregningene og bidrar isolert sett til å redusere innsparingen.
- Endret indeksering er innsparing som følge av at pensjoner under utbetaling reguleres lavere enn lønnsveksten

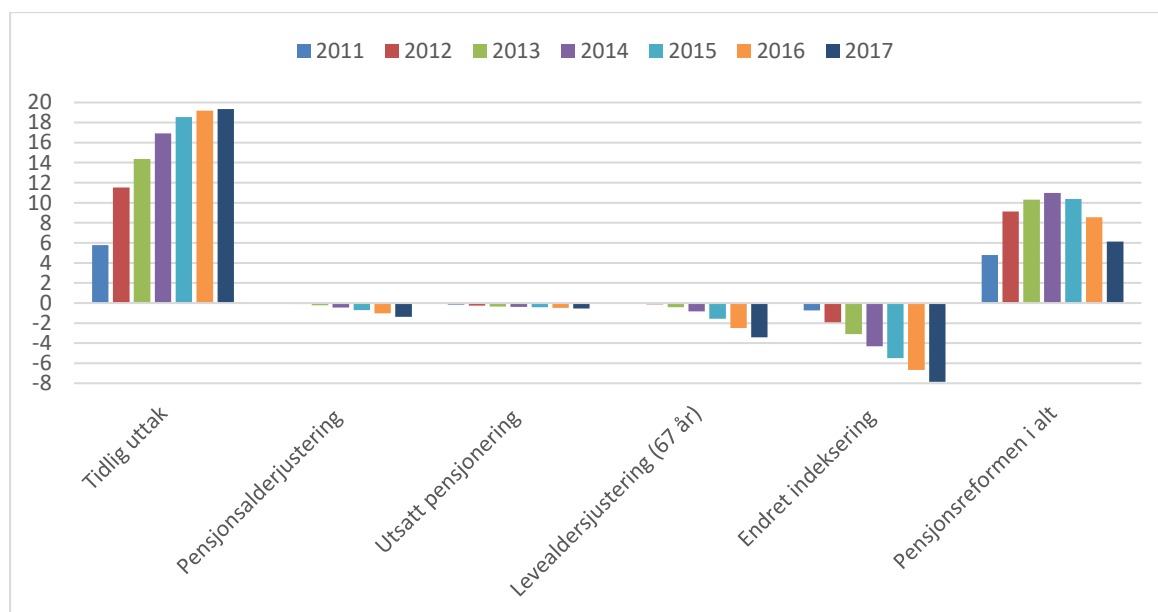
Utgiftene til alderspensjon fra folketrygden på grunn av tidlig uttak av alderspensjon har økt gradvis fra 2011, og utgjorde 19 mrd. kroner i 2017.

Nøytralt uttak innebærer over tid at de økte utgiftene i form av tidlig uttak på kort sikt vil motvirkes av reduserte utgifter i form av pensjonsalderjustering på lang sikt. Denne effekten kommer over mange år, slik at de økte utgiftene i form av tidlig uttak fortsatt vil dominere i flere år. Den samlede effekten av fleksibel alderspensjon er 17 mrd. kroner i 2017.

Levealdersjusteringen ved 67 år har foreløpig hatt beskjedne effekt da den bare gjelder nye mottakere av alderspensjon fra 2011, og innsparingen begrenses av at de første årskullene er delvis skjermet for effekten av levealdersjusteringen.

Innsparinger av pensjonsreformen de første årene er særlig knyttet til ny regulering av pensjon under utbetaling som gjelder alle alderspensjonister. Samlet har reformen anslagsvis bidratt til å øke utgiftene til alderspensjon i folketrygden med 6 mrd. kroner i 2017. Innsparingselementene i pensjonsreformen får økende betydning over tid, og i årene 2015–2017 er det anslått at veksten i utgiftene til alderspensjon har vært lavere med pensjonsreformen enn den ville vært uten pensjonsreformen.

Figur 1.6 Utgiftsvirkning av pensjonsreformen målt i fast G. Milliarder kroner. G = 93 281 kroner

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Alderspensjon fra folketrygden reguleres årlig med virkning fra 1. mai. Tabell 1.6 viser årlig endring i realverdi av alderspensjon målt på ulike måter og for ulike grupper. Øverst i tabellen gjengis utviklingen i lønnsvekst, G-vekst og prisvekst (KPI). G skal følge lønnsveksten over tid, men kan i de enkelte år avvike som følge av at en i trygdeoppgjørene baserer seg på et anslag på lønnsveksten i inneværende år. G korrigeres i de årlige trygdeoppgjørene for avvik mellom anslått og faktisk lønnsvekst de siste to årene.

Tabell 1.6 Anslag for endring i realverdi av pensjonen for alderspensjonister i perioden 2012–2017. Prosent

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2012–2017
Nominell årslønnsvekst	4,0	3,9	3,1	2,8	1,7	2,3	3,0
Nominell vekst i gjennomsnittlig G	4,0	3,8	3,7	2,5	2,5	1,7	3,0
Prisvekst (KPI)	0,8	2,1	2,0	2,1	3,6	1,8	2,1
Reallønnsvekst deflatert med KPI	3,2	1,8	1,1	0,7	-1,8	0,5	0,9
Gjennomsnittlig alderspensjon*							
Nominell vekst	4,7	3,9	3,7	2,5	2,5	2,0	3,2
Realvekst deflatert med G	0,7	0,1	0,0	0,0	0,0	0,3	0,2
Realvekst deflatert med KPI	3,9	1,7	1,6	0,4	-1,1	0,2	1,1
Den enkelte alderspensjonist**							
Nominell vekst	3,2	3,0	2,9	1,7	1,7	0,9	2,2
Realvekst deflatert med G	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7
Realvekst deflatert med KPI	2,4	0,9	0,9	-0,4	-1,8	-0,9	0,2
Minstepensjon for enslige							
Nominell vekst	3,5	3,2	3,2	2,0	2,8	3,3	3,0
Realvekst deflatert med G	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	0,3	1,6	0,0
Realvekst deflatert med KPI	2,7	1,1	1,2	-0,1	-0,8	1,5	0,9
Minstepensjon for gifte							
Nominell vekst	3,5	3,2	3,2	2,0	2,9	3,1	3,0
Realvekst deflatert med G	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	0,4	1,4	0,0
Realvekst deflatert med KPI	2,7	1,1	1,2	-0,1	-0,7	1,3	0,9

* Utviklingen i gjennomsnittlig alderspensjon påvirkes av at nye alderspensjonister kommer til, at noen dør, og at en del kan få endret pensjon som følge av økt pensjonsopptjening mv.

** Viser utviklingen i alderspensjon for den enkelte alderspensjonist som har pensjon utover minstepensjon, og ikke påvirkes av andre endringer i pensjonen enn den årlige reguleringen.

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet og Statistisk sentralbyrå

Som det framgår av tabellen var reallønnsveksten svært god i 2012 med 3,2 prosent, mens den senere har falt hvert år fram til 2016 da den var -1,8 prosent. I 2017 tok reallønnsveksten seg noe opp igjen og var 0,5 prosent.

Gjennomsnittlig alderspensjon hadde en sterk realvekst i 2012 med 3,9 prosent, mens den falt gradvis til -1,1 prosent i 2016. I 2017 var det igjen en svak økning med 0,2 prosent. Veksten i gjennomsnittlig alderspensjon i perioden 2012–2017 under ett har vært litt sterkere enn veksten i reallønn.

Den enkelte alderspensjonist har de siste årene fått sin pensjon regulert med G, og deretter fratrukket 0,75 prosent. I 2012 ga dette en svært god realvekst i alderspensjonen som følge av

høy reallønnsvekst, mens realveksten ble negativ i årene 2015–2017. Som følge av at lønnsveksten ble overvurdert i 2016 fikk den enkelte alderspensjonist dette året en utvikling i alderspensjonen lik lønnsveksten. I 2017 ble det korrigert for dette med lavere vekst i G, og alderspensjonister fikk da en spesielt svak utvikling sammenliknet med lønnstakere.

Etter gjeldende regelverk skal alle alderspensjoner reguleres med samme sats bortsett fra minstepensjonen som har en noe gunstigere regulering. Minstepensjonen skal etter regelverket reguleres i samsvar med lønnsveksten, og deretter justeres for effekten av levealdersjustering for 67-åringene. Effekten av levealdersjusteringen har de siste årene gitt et fratrekk i pensjonen på 0,5 prosent per år. De med minstepensjon har dermed hatt en litt bedre inntektsutvikling enn alderspensjonister med høyere pensjon.

I 2016 og 2017 bidro regelendringer til at store grupper av alderspensjonister fikk en bedre utvikling i pensjonen enn det reguleringen i seg selv skulle tilsi. Grunnpensjonen for gifte og samboende pensjonister ble økt fra 0,85 G til 0,90 G med virkning fra 1. september 2016. Endringen omfattet om lag 55 prosent av alle alderspensjonister, og hadde prosentvis størst effekt for dem med lavest pensjon. For en gift alderspensjonist med gjennomsnittlig pensjon bidro økningen av grunnpensjonen isolert sett til en vekst i alderspensjonen på om lag 0,5 prosent i 2016 og vel 1 prosent i 2017.

I 2016 økte dessuten minstepensjonen for enslige alderspensjonister med 4 000 kroner på årsbasis med virkning fra 1. september, og denne gruppen fikk en ny økning på 4 000 kroner på årsbasis fra 1. september 2017. Økningen bidro til at enslige minstepensjonister i disse to årene har hatt en bedre inntektsutvikling enn lønnstakere. Om lag 9 prosent av alle alderspensjonister er enslige minstepensjonister. Minstepensjonen for gifte har i denne perioden utviklet seg om lag i takt med minstepensjonen for enslige.

1.4 Mottakere av uføretrygd over 62 år

I desember 2017 mottok 29 prosent i aldersgruppen 62–66 år uføretrygd, noe som er 3 prosentpoeng lavere enn i 2013, se tabell 1.7. Andelen mottakere av uføretrygd i aldersgruppen 62–66 år var om lag 40 prosent i 2000, og 35 prosent i 2010. I denne aldersgruppen har det derfor skjedd en gradvis nedgang i andelen mottakere av uføretrygd over lang tid, også før pensjonsreformen fra 2011. Andelen uføre øker med alderen. Mens 26 prosent av 62-åringene mottok uføretrygd, mottok 32 prosent av 66-åringene uføretrygd i 2017.

Tabell 1.7 Andel mottakere av uføretrygd ved utgangen av året, 2013–2017. Prosent

Alder	2013	2014	2015	2016	2017
62	27,3	26,6	26,5	26,3	25,5
63	29,7	28,6	28,0	27,7	27,5
64	32,0	30,9	29,8	29,1	28,8
65	34,1	33,0	32,0	30,8	30,4
66	36,0	34,6	33,6	32,7	31,5
Totalt 62–66 år	31,9	30,7	29,9	29,3	28,7

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Nye mottakere av uføretrygd mellom 62 og 66 år hadde i 2017 en gjennomsnittlig uføregrad på 90 prosent, se tabell 1.8. Gjennomsnittlig uføretrygd i 2017 var for denne gruppen 252 000

kroner, eller 282 000 kroner hvis en korrigerer for utbetalingsgraden. I denne gruppen hadde menn om lag 9 prosent høyere uføretrygd enn kvinner når en korrigerer for grad.

Tabell 1.8 Nye mottakere av uføretrygd 62–66 år i 2017. Gjennomsnittlig uføregrad, gjennomsnittlig uføretrygd og gjennomsnittlig uføretrygd korrigert for grad. Forutsatt G = 93 281 kroner

	Antall	Gjennomsnittlig uføregrad	Gjennomsnittlig uføretrygd	Gjennomsnittlig uføretrygd korrigert for grad
Kvinner	2 410	88,6	237 800	270 700
Menn	1 890	92,4	271 200	295 900
Totalt	4 381	90,2	252 200	281 550

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell 1.9 viser gjennomsnittlig uføregrad for nye uføretrygdde i alderen 62–66 år i perioden 2009–2017. I disse tallene er gjennomsnittlig uføregrad om lag stabil over tid, og det er ikke noen tendens til at den har blitt redusert etter at uføreforhøringen ble gjennomført i 2015.

Tabell 1.9 Gjennomsnittlig uføregrad for nye uføretrygdde i alderen 62–66 år

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
89,8	89,5	89,5	88,5	89,7	90,6	90,9	91,2	90,3

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Uføregraden for nye uføre er et mål på hvilken inntektsevne som er lagt til grunn ved innvilgelse av uføretrygd, ikke et mål på hvor mye de uføre jobber ved siden av uføretrygden. Fram til 2015 var regelverket slik at uføregraden ble redusert dersom arbeidsinntekten oversteg en fastsatt grense. Fra og med 2015 skal utbetalingen av uføretrygd reduseres, mens uføregraden beholdes slik at uføre automatisk kan få tilbake sin opprinnelige innvilgede uføretrygd dersom arbeidsforsøket skulle vise seg å bli kortvarig. Samtidig ble regelverket lagt om slik at det ikke lenger var noen terskeeffekt, verken på skatte- eller ytelsessiden, som kunne føre til at man tapte økonomisk på å øke arbeidsinntekten. Kostøl og Mogstad (2014) finner at det å fjerne terskeeffekter kan bidra til økt arbeidstilbud for uføre. Alne (2018) ser i en artikkel fra 2018 på effektene av de nye reglene for uføretrygd og finner økt arbeidstilbud. Det er ikke analysert effekter for aldersgruppen 62–66 år spesielt.

2 Pensjonsordninger i privat sektor

2.1 Tjenestepensjon i privat sektor

2.1.1 Innledning

Arbeidsgivere i privat sektor må i dag ha en tjenestepensjonsordning for sine ansatte som sikrer arbeidstakerne i virksomheten opptjening av alderspensjon.⁴ Pensjonsordningen skal utformes i samsvar med kravene i *lov om obligatorisk tjenestepensjon (OTP)* som trådte i kraft 1. januar 2006. Ordningen må tilfredsstillende visse minstekrav der årlig innskudd minst skal utgjøre 2 prosent av lønn mellom 1 og 12 G. Arbeidsgiver skal og tegne forsikring som gir rett til innskuddsfritak ved uførhet. Loven gjelder ikke arbeidsgivere som har pensjonsordning i henhold til lov eller tariffavtale for statlig eller kommunalt ansatte. Foretak som omfattes av obligatorisk tjenestepensjonsordning kan likevel holde arbeidstakere som er yngre enn 20 år eller som arbeider i mindre enn 20 prosent stilling utenfor foretakets pensjonsordning etter reglene i foretakspensjonsloven, innskuddspensjonsloven eller tjenestepensjonsloven.

Fram til 2001 hadde alle virksomheter med kollektiv tjenestepensjon ytelsesordninger etter *lov om foretakspensjon*. Innskuddsordninger etter *lov om innskuddspensjon* ble først lovregulert og gitt skattefordeler fra 2001, og ble et foretrukket produkt etter innføring av OTP-loven, både ved nytegning og ved overgang fra eksisterende ytelsesordninger. I 2014 ble det innført et tredje skattefordelstjenestepensjonsprodukt i privat sektor; såkalte hybridordninger etter *lov om tjenestepensjon*.

I en *ytelsesordning* er pensjonsnivået definert i pensjonsavtalen («pensjonsplanen»). Ytelsesordningene sikter inn mot et nivå på tjenestepensjonen som sammen med folketrygden skal utgjøre en andel av medlemmets sluttlønn. Typisk gir ytelsesordningene et nivå for samlet pensjon på for eksempel 66 prosent av sluttlønnen dersom man står i jobb til en fastsatt alder («opptjeningsalder»), typisk 67 år, forutsatt at man tiltrer senest 30 år før opptjeningsalder. Det gjøres et sjablongmessig fradrag for alderspensjon fra folketrygden («beregnet folketrygd»), og faktisk samlet pensjon avviker fra nivået i pensjonsavtalen.⁵ Nivået i pensjonsavtalen er derfor et ambisjonsnivå, ikke et garantert nivå. Pensjonsnivået i pensjonsplanen i de private ordningene gjelder ved uttak fra opptjeningsalder som normalt er 67 år, men pensjonen kan tas ut fleksibelt fra 62 år. Pensjonen omregnes da i henhold til en lengre forventet utbetalingsperiode. Utbetalingsperioden er angitt i pensjonsavtalen og er som regel livsvarig, men kan også være opphørende. I de tilfeller hvor alderspensjonen er opphørende, kan likevel ytelsen ved uttak omregnes til en livsvarig ytelse, men ikke motsatt.

I en *innskuddsordning* er et årlig innskudd definert i pensjonsavtalen, normalt som en prosentandel av den enkeltes lønn. Den årlige avkastningen legges til innskuddene, og samlet oppspart kapital omregnes til – og utbetales som – en årlig pensjon ved uttak. Innskuddsordningene utbetaler pensjon i en tidsbegrenset periode med mindre det er avtalt konvertering til en livsvarig ytelse (pensjonsforsikring) ved uttak. Pensjonen kan tas ut fleksibelt fra 62 år, og den må utbetales over minst 10 år og minst til fylte 77 år. Kravet om utbetaling til fylte 77

⁴ Det er visse unntak fra kravet om å ha tjenestepensjon for små foretak, jf. § 1 i loven.

⁵ I beregnet folketrygd legges det til grunn full opptjeningsperiode i folketrygden med inntekt lik sluttlønnen i tjenestepensjonsordningen.

år kan fravikes dersom årlig utbetaling blir lavere enn 20 prosent av G. Tilsvarende krav til utbetalingstid gjelder for opphørende ytelsesordninger.

Det er flere viktige forskjeller mellom innskudds- og ytelsesordninger. Arbeidstakerne har gjerne lagt vekt på at risikoen er fordelt på ulik måte: I ytelsesordningene har arbeidstakerne stor grad av sikkerhet for hva pensjonen vil bli, men bedriftene står overfor usikre framtidige kostnader blant annet knyttet til utviklingen i levealderen og oppregulering av tidligere opptjente rettigheter. I innskuddsordningene har arbeidstakerne all risiko, blant annet ved at størrelsen på den oppsparte kapitalen avhenger av den usikre avkastningen.

En annen forskjell mellom ytelses- og innskuddsordninger er at innskuddsordningene i hovedsak er spareordninger hvor den oppsparte kapitalen normalt tilfaller arvingene ved dødsfall, mens avsatte midler til alderspensjon i ytelsesordningene ved dødsfall tilfaller forsikringskollektivet, altså de andre medlemmene av ordningen (dødelighetsarv). Dette trekker isolert sett i retning av at de nødvendige premiene for å nå et gitt årlig pensjonsnivå er lavere i ytelsesordningene enn i innskuddsordningene. At innskuddsordningene utbetaler pensjon i en tidsbegrenset periode, mens livsvarige ytelser er mer vanlig i ytelsesordninger, trekker i motsatt retning.

Med virkning fra 2014 er det vedtatt en ny *lov om tjenstepensjon*. Tjenstepensjonsloven åpner for et nytt pensjonsprodukt, ofte omtalt som en hybrid fordi den kombinerer elementer fra både ytelses- og innskuddspensjoner. Arbeidsgiver skal hvert år betale et innskudd som er fastsatt i prosent av lønnen til den enkelte, på samme måte som i innskuddsordningene. Innskuddene akkumuleres i en «pensjonsbeholdning», og arbeidsgiver kan velge å garantere at pensjonsbeholdningen årlig skal reguleres i takt med lønnsveksten (alminnelig lønnsvekst eller lønnsveksten i foretaket) eller om den skal tilføres den faktiske avkastningen på pensjonsmidlene. I pensjonsordninger med garanti hvor det er faktisk avkastning som tilføres, må det garanteres for at pensjonsbeholdningen ikke kan reduseres nominelt som følge av at faktisk avkastning er negativ. Foretaket kan også velge individuelt investeringsvalg, det vil si pensjonsordninger uten garanti.⁶ I motsetning til i rene innskuddsordninger, skal pensjonsbeholdningen tilføres en dødelighetsarv, og utbetalingen av pensjon skal kan avtales livsvarig eller opphørende. Omregningen til en årlig pensjon skal ta utgangspunkt i forventet gjennomsnittlig levetid i beregningsgrunnlaget på uttakstidspunktet. Utbetalt pensjon skal enten reguleres med faktisk avkastning på pensjonsmidlene eller på samme måte som i folketrygden, det vil si med den alminnelige lønnsveksten fratrukket 0,75 prosent.

De tre ulike pensjonsordningene i privat sektor har således svært ulike karakterer:

- Innskuddsordningene er spareordninger i hovedsak uten forsikringselement der pensjonen normalt betales ut i en tidsbegrenset periode og der gjenværende midler etter personer som dør tilfaller arvingene. Det ligger imidlertid et forsikringselement i innskuddsfritak ved uførhet, som er obligatorisk.
- Ny tjenstepensjon, såkalt hybridpensjon, likner innskuddsordningene i opptjeningsperioden og ytelsesordningen i utbetalingsperioden. Pensjonsrettighetene i ny tjenstepensjon kan reguleres med alminnelig lønnsvekst eller med avkastning. Det er som et minimum krav om nullgaranti på avkastningen, bortsett fra de tilfeller hvor det er valgt individuelt investeringsvalg. Det tilføres dødelighetsarv i inn- og utbetalingsperioden. Pensjonen utbetales livsvarig eller tidsbegrenset, med tidligst opphør fra 80 år forutsatt at ytelsen har vært utbetalt i ti år.

⁶ Det er også mulig å ha avkastningsgarantier i innskuddspensjonsordninger, men det er ikke krav om nullgaranti slik som i ordninger etter lov om tjenstepensjon. Enkelte leverandører av innskuddspensjon tilbyr investeringsporteføljer med avkastningsgaranti.

- Ytelsesordningene er forsikrede pensjonsytelser hvor ytelsen utgjør en viss prosent av den ansattes sluttlønn. Ytelsene utbetales normalt livsvarig. Det er krav om balanseføring av forpliktelsene for foretaket.

I privat sektor er det ikke lovpålagte krav om uførepensjon, og det varierer om den ansatte i tillegg til en alderspensjonsytelse er dekket av pensjonsytelser til uføre. Uførepensjonen i privat sektor ble lagt om med virkning fra 1. januar 2016. Før omleggingen ble uførepensjonen beregnet som en ytelsesbasert alderspensjon, avkortet for tjenestetid. Etter omlegging er ytelsen tilpasset ny uføretrygd i folketrygden og kan maksimalt utgjøre summen av 25 prosent av G (begrenset til 6 prosent av medlemmets lønn) og 3 prosent av medlemmets lønn inntil 12 G. Uførepensjonen kan omfatte et tillegg på inntil 66 prosent av den del av medlemmets lønn som ligger mellom 6 og 12 G. Maksimalrammen for uførepensjon fra privat tjenstepensjon tilsvarer uførepensjonen i offentlig tjenstepensjonen som ble etablert fra 1. januar 2015. Uførepensjonen i privat tjenstepensjon kan, i motsetning til offentlig tjenstepensjon, beregnes uten avkorting for tjenestetid og forsikret ytelse og skal i så fall reduseres mot uførepensjon fra fripoliser, mot pensjonsbevis og mot oppsatte rettigheter i offentlig tjenstepensjon.

AFP i privat sektor ble fra 2011 lagt om fra en tidligpensjonsordning til en pensjonsordning som gir et livsvarig påslag til ny alderspensjonen fra folketrygden og som støtter opp under viktige mål i pensjonsreformen. Partene har, som det følger av avtalen mellom LO og NHO fra tariffoppgjøret i 2008, evaluert overgangen til ny AFP i 2017.

2.1.2 Mottakere av privat kollektiv tjenstepensjon

Ifølge tall fra Finans Norge var det ved utgangen av 2017 registrert 1 466 500 forsikrede med innskuddsordning og 95 700 forsikrede med ytelsesordning.⁷ Tallene viser at andelen forsikrede med innskuddspensjon er betydelig: I 2017 var 92,5 prosent forsikret med innskuddspensjon, 6,5 prosent med ytelsespensjon og 1 prosent med tjenstepensjon.⁸ I ordninger etter lov om tjenstepensjon som først ble etablert i markedet fra 2015 og ved utgangen av 2017 var det 13 000 forsikrede, der 4 700 av disse var på individuelt investeringsvalg.

Før obligatorisk tjenstepensjon ble innført fra 2006 var ytelsesordninger dominerende selv om lov om innskuddspensjon kom i 2001. Mens det i 2005 var 380 000 medlemmer i ytelsesordninger mot 120 000 i innskuddsordninger, var antall medlemmer i innskuddsordninger 820 000 mot 350 000 i ytelsesordninger i 2007, se figur 2.1 En tilsvarende utvikling med utvikling av ytelsesordninger framgår også av tall fra Pensjonskasseforeningen som viser at antall arbeidstakere med medlemskap i en privat pensjonskasse i perioden fra utgangen av 2006 til siste tilgjengelig statistikk ved utgangen av 2016, er redusert fra 135 000 til 29 000 personer.

De vel 800 000 arbeidstakere som i 2006–2007 ble innlemmet i en innskuddsordning, var i all hovedsak ansatt i virksomheter som ikke hadde tjenstepensjonsordning fra før. I tiden fra 2005 og fram til i dag har mange ytelsesordninger blitt avvirket, og erstattet med innskuddsordninger. I tillegg har nyetablerte virksomheter valgt innskuddsordninger. Ifølge tall fra

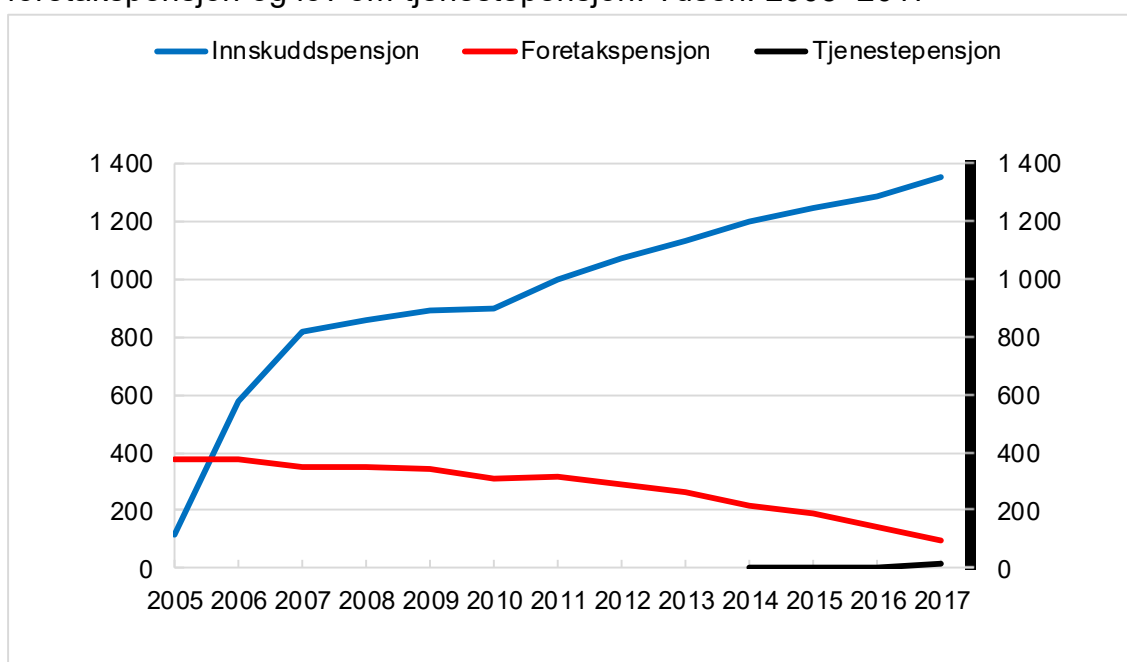
⁷ Antall forsikrede gjelder pensjoner der pensjonsutbetalingen ikke har startet. Statistikken over antall forsikrede, vil i hovedsak tilsvare antall arbeidstakere med privat tjenstepensjon, men det er også mulig å være medlem i to tjenstepensjonsordninger samtidig, for eksempel ved to deltidsstillinger.

⁸ Om man tar hensyn til at det av 95 700 forsikrede med ytelsesordning kun er 83 100 forsikrede der opptjening av alderspensjonsrettigheter inngår, er andelen med ytelsespensjon om lag 6,0 prosent..

Finans Norge har 209 000 arbeidstakere i perioden 2005–2017 fått omdannet tjenestepensjonen fra en ytelsesordning til en innskuddsordning. Dette har skjedd enten ved at nyansatte ikke tas inn i ordningen, ved at alle går ut av ordningen eller ved at bare de med få år igjen til pensjonsalder forblir medlemmer i ordningen.

Den betydelige omleggingen fra ytelsesordning til innskuddsordning har igjen resultert i en særlig sterk vekst i antall forsikrede med fripoliser, dvs. rettigheter opparbeidet i ytelsesordninger man ikke lenger er medlem av. Antall forsikrede med pensjonskapitalbevis, det vil si rettigheter opparbeidet i innskuddsordninger man ikke lenger er medlem av, har også økt over tid, men ikke like sterkt som veksten i antall forsikrede med fripoliser. Avhengig av hyppighet av jobbskifte, omlegging av ordning osv. vil en og samme person ofte ha flere fripoliser, pensjonskapitalbevis eller en kombinasjon av begge deler.

Figur 2.1 Antall forsikrede i ordninger etter lov om innskuddspensjon, lov om foretakspensjon og lov om tjenestepensjon. Tusen. 2005–2017

Kilde: Finans Norge

Oppspart kapital for forsikrede pensjonsforpliktelsene i privat kollektiv tjenestepensjon var 605 milliarder kroner ved utgangen av 2017. Ytelsesbaserte ordninger utgjorde 373 milliarder kroner, innskuddsbaserte ordninger 226 milliarder kroner og forpliktelsene i tjenestepensjonsordninger tilsvarende 1 milliard kroner til alderspensjon og 5 milliarder kroner til uførepensjon. Samlet sett er opptjente rettigheter for tidligere ansatte som har sluttet i virksomheten uten å fratrukke seg pensjon 382 milliarder kroner; rettigheter for ansatte som har fratrukket seg med fripoliserett (ytelsesordning) utgjør 308 milliarder kroner etterfulgt av pensjonskapitalbevis (innskuddsordning) på 74 milliarder kroner og pensjonsbevis (tjenestepensjon) på 23 millioner kroner. I tillegg er det 187 milliarder kroner i private pensjonskasser (aktive ytelsesordninger, fripoliser og pensjonister ved utgangen av 2016⁹).

På tross av at innskuddsordningene nå har klart flest aktive medlemmer, er omlag 70 prosent av forsikringsforpliktelsene fortsatt knyttet til ytelsesordningene, medregnet forpliktelsene i

⁹ Statistikk ved utgangen av 2017 forelå ikke når denne rapporten ble publisert

private pensjonskasser. Fripoliser utgjør nå 83 prosent av kapitalen i de forsikrede ytelsesordningene. De årlige innbetalingene til ordningene viser hvordan innskuddsordninger i årene framover ikke bare vil ha flest medlemmer, men også mest kapital; i 2017 ble det innbetalt 27 milliarder til innskuddsordninger og 8 milliarder til ytelsesordninger.

2.1.3 Ytelsesnivået i private kollektive tjenstepensjonsordninger

Tjenstepensjonslovene er rammelover som angir maksimale grenser for innskudd eller ytelse for å få skattefordring. Finans Norge utarbeider årlig statistikk over hvordan foretakene tilpasser seg med hensyn til innskuddssatser og ytelsesnivå.

Ved utgangen av 2017 var om lag 9 av 10 arbeidstakere i privat sektor dekket av en innskuddspensjonsordning. De maksimale innskuddsgrensene i innskuddspensjonsloven er fra 1. januar 2014 økt fra 5 prosent av lønn mellom 1 G og 6 G og 8 prosent av lønn mellom 6 G og 12 G til 7 prosent av lønn inntil 12 G og et tilleggsinnskudd på 18,1 prosent av lønn mellom 7,1 G og 12 G. Det er samtidig gitt anledning til å gi innskudd fra første krone, i stedet for fra 1 G. For øvrig er minstekravet for innskuddspensjonsordninger etter lov om obligatorisk tjenstepensjon (OTP-loven) fortsatt 2 prosent av lønn mellom 1 G og 12 G.

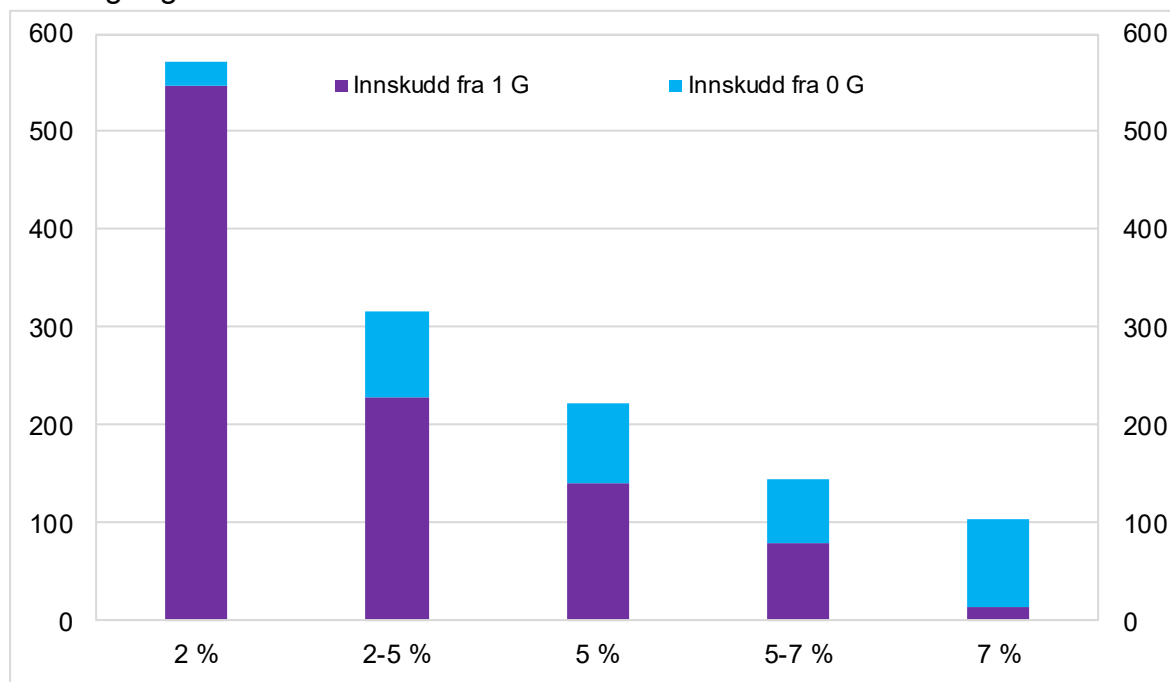
Finans Norge har innhentet tall på valg av innskuddsprosenter fra leverandører av innskuddspensjon. Til sammen 1 357 800 forsikrede inngår i datagrunnlaget.¹⁰

Figur 2.2 illustrerer hvordan forsikrede med inntekt opp til 12 G fordeler seg etter nivået på innskuddssatsen i ordningen. Figuren viser at 571 000, dvs. 42 prosent, har en ordning med 2 prosent av innskudd opptil 12 G. 23 prosent (316 000) av de forsikrede har innskuddssatser mellom 2 prosent og 5 prosent. 16 prosent (223 000) har en ordning med 5 prosent innskudd. Videre er 11 prosent (144 000) av de forsikrede i ordninger med innskuddsgrenser mellom 5 prosent og 7 prosent, og 8 prosent (104 000) av de forsikrede er i en ordning med maksimalt innskudd på 7 prosent for inntekt opp til 12 G.

Samlet sett er vel $\frac{3}{4}$ av de forsikrede i ordninger med innskudd fra 1 G (1 009 000), mens de resterende er i ordninger med innskudd fra første krone (345 000). Det er i hovedsak de med relativt høye innskuddssatser for inntekter opp til 12 G som også har sparing fra første krone. I ordninger med innskudd fra 1 G, gir årlig innskudd målt som andel av lønn et noe lavere innskudd enn det prosenten indikerer: for eksempel vil et innskudd på to prosent av inntekten fra 1 G, utgjøre 1,6 prosent av en inntekt på 5 G.

¹⁰ Antall forsikrede er ikke identisk med antall forsikrede med innskuddsordning i avsnitt 2.1.2, da dataene for nivået på innskuddsprosentene, inngår i et annet tallmateriale. Det er også definisjonsmessige forskjeller, blant annet er ikke innskuddsordninger hvor innskuddet er angitt som en andel av G med.

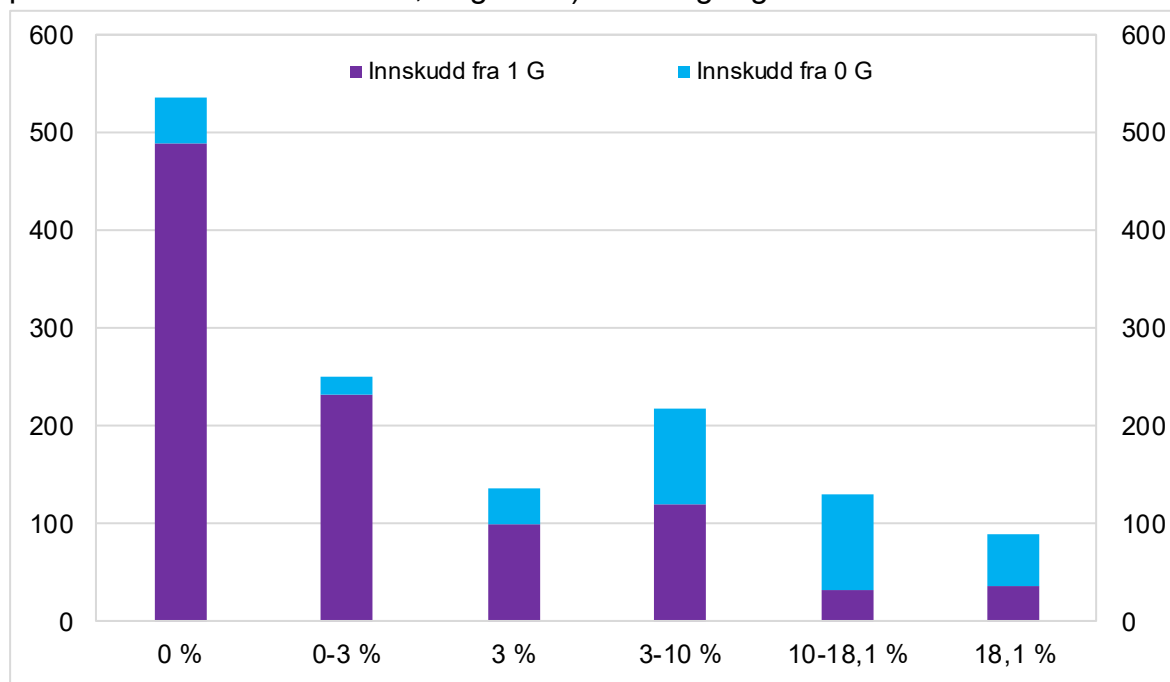
Figur 2.2 Antall forsikrede i innskuddsordninger etter sats for inntekt opp til 12 G. Ved utgangen av 2017. Tusen.

Kilde: Finans Norge

Prosentvis tilleggsinnskudd for inntekt mellom 7,1 og 12 G for alle forsikrede framgår av figur 2.3 nedenfor. Også for inntekt mellom 7,1 og 12 G er innskuddssatsene i ordninger med innskudd fra første krone gjennomgående høyere sammenlignet med ordninger med innskudd fra 1 G. I ordningene med sparing fra 1 G er rundt halvparten av de forsikrede (49 prosent) ikke medlem i en innskuddsordning som yter tilleggsinnskudd for lønn over 7,1 G, mens i ordningene med sparing fra første krone er andelen med tilleggsinnskudd høy (87 prosent). Siden alle forsikrede inngår i figuren innebærer det at også forsikrede med inntekt under 7,1 G inngår. Finans Norge har ikke statistikk som viser andelen av de forsikrede med lønn over 7,1 G som er medlem i en innskuddsplan som gir innskudd over 7,1 G.

Figur 2.3 Antall forsikrede i innskuddsordninger etter sats for tilleggsskudd (i prosent av inntekt mellom 7,1 og 12 G). Ved utgangen av 2017. Tusen.

Kilde: Finans Norge

Når det gjelder nivået på ytelsesordningene viser tall som Finans Norge har innhentet fra sine medlemselskaper ved utgangen av 2016 at én av seks med ytelsesordning hadde en pensjonsplan med et pensjonsnivå høyere enn 67 prosent. Om lag 25 prosent hadde en 66-prosentordning og omlag 55 prosent av ordningene hadde en lavere kompensasjonsgrad enn dette. Tallene fra Finans Norge dekker om lag 2/3 av alle forsikrede med aktiv ytelses-pensjonsordning, men bør likevel gi en indikasjon på nivået for ytelsesordningene. Tall fra Storebrand viser at blant forsikrede med ytelsespensjon var gjennomsnittsalderen 52 år for kvinner og 55 år for menn, noe som trolig er et uttrykk for at mange ytelsesordninger er forbeholdt ansatte med mindre enn 15 år igjen til pensjonsalder. Blant de med aktiv ytelses-pensjonsordning i Storebrand er det en like stor andel menn og kvinner, mens det i fripolise-bestanden er en større andel menn; 59 prosent menn og 41 prosent kvinner.

2.1.4 Uttak av pensjon fra private kollektive tjenestepensjonsordninger

Blant dagens pensjonister er det klart flere som mottar ytelsespensjon enn innskuddspensjon; Andelen alderspensjonister med innskuddsordning utgjorde knapt 10 prosent i 2017. Dette har sammenheng med at lov om innskuddspensjon ble innført i 2001, og at omfanget av innskuddspensjon tiltok først da lov om obligatorisk tjenestepensjon ble innført i 2006. Blant de utbetalte ytelsespensjonene ble 90 prosent utbetalt fra fripoliser, mens de resterende 10 prosentene ble utbetalt fra ytelsesordninger. I tillegg viser tall fra Pensjonskasseforeningen at det ved utgangen av 2016¹¹, var om lag 39 000 alderspensjonister med medlemskap i en privat pensjonskasse.

I 2017 ble det utbetalt 13,1 milliarder kroner til pensjonsmottakere. 91 prosent av dette var knyttet til ytelsesordninger eller fripoliser. Gjennomsnittlig utbetalt beløp i 2016 var høyere

¹¹ Statistikk ved utgangen av 2017 forelå ikke når denne rapporten ble publisert

for ytelsespensjon enn for innskuddspensjon, og aller høyest for de 9 prosentene av alderspensjonistene med ytelsesordninger etter lov om foretakspensjon.

Antall mottakere, totalt utbetalt beløp og gjennomsnittlig utbetalt beløp i 2017 fra ytelsesordninger, fripoliser og innskuddspensjon er vist i tabell 2.1 nedenfor.

Tabell 2.1 Utbetalte private tjenstepensjoner (eksklusive private pensjonskasser). 2017.

	Antall mottakere	Totalt utbetalt beløp i mrd. kroner 1)	Gjennomsnittlig utbetalt beløp i kroner
Ytelsespensjon	33 400	2,4)	71 900
Fripolise	319 800	9,5	29 700
Innskuddspensjon	39 200	1,2	30 600
Sum	392 400	13,1	33 400

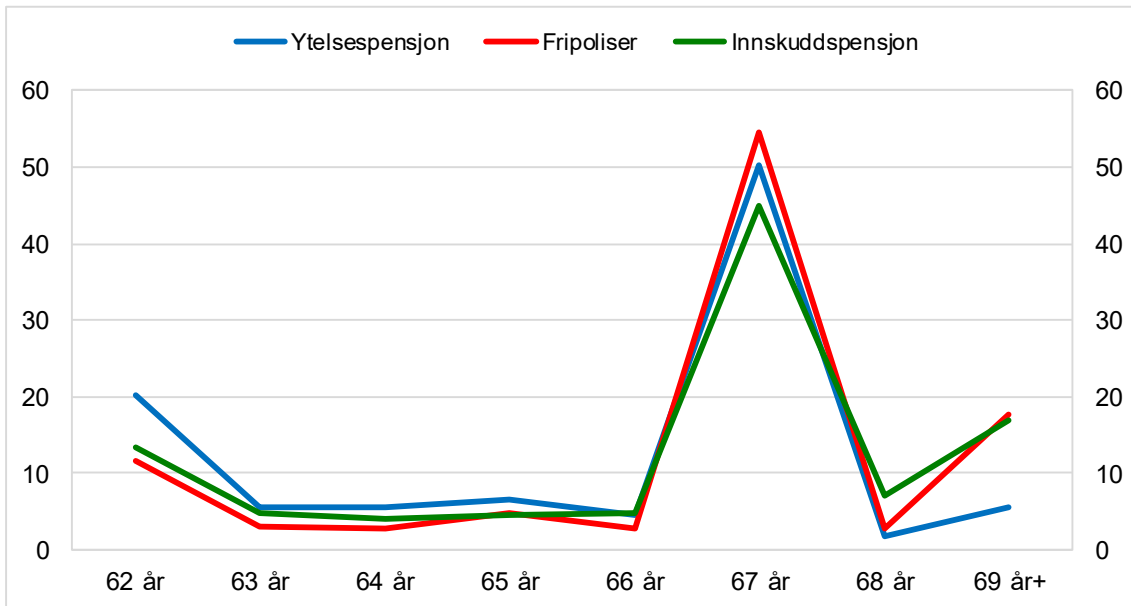
1) For ytelsespensjon (etter lov om foretakspensjon) og for fripolise inkluderer tallene utbetalinger av både alderspensjon og etterlattepensjon til ektefelle/samboer og barn.

Kilde: Finans Norge

Tjenstepensjon kan tas ut fleksibelt fra 62 år. Det er ikke et vilkår at tjenstepensjon må tas ut samtidig med uttak av alderspensjon fra folketrygden, slik det er for privat AFP. Figur 2.4 viser aldersfordeling for de som startet uttak av alderspensjon fra privat tjenstepensjonsordning i 2016.

Andelen som tar ut pensjon ved 67 år er størst for fripoliser; i 2017 ble om lag 55 prosent av nye alderspensjoner fra fripoliser tatt ut ved 67 år. Blant nye alderspensjonister som var medlem av en ytelsesordning på uttakstidspunktet, tok 50 prosent ut alderspensjon fra 67 år, mens den tilsvarende andelen fra innskuddspensjon var 45 prosent. Med en andel på 20 prosent var det også medlemmer i ytelsespensjonsordninger som hadde størst andel uttak av tidligpensjon fra 62 år, noe som kan skyldes at årlig pensjon for de fleste i denne gruppen gir et høyere beløp enn ytelses fra fripoliser og innskuddsordninger.

Figur 2.4 Aldersfordeling, uttak av alderspensjon fra privat tjenestepensjonsordning. 2017

Kilde: Finans Norge

2.2 AFP i privat sektor

2.2.1 Utformingen av ny AFP

LO og NHO inngikk i lønnsoppgjøret 2. april 2008 avtale om en ny avtalefestet pensjon (AFP) tilpasset den nye alderspensjonen i folketrygden. Etter avtaleinngåelsen sluttet YS, Virke, Spekter og Finans Norge seg til avtalen.

Ny AFP trådte i kraft parallelt med ny alderspensjon i folketrygden fra 1. januar 2011. Den nye avtalen innebar at ordningen ble lagt om fra en tidligpensjonsordning, med utbetaling over maksimalt fem år, til en ordning med et nøytralt, livsvarig påslag til folketrygden. For å ha rett på AFP må arbeidstaker oppfylle et sett av individuelle vilkår som framgår av AFP-tilskottsloven og av vedtektene for ordningen. Før 67 år kan AFP bare tas ut dersom alderspensjonen fra folketrygden og den livsvarige delen av AFP minst tilsvarer minstepensjonsnivå ved 67 år. Videre er det et krav om at man ikke kan motta uføretrygd etter fylte 62 år. Staten yter tilskott til AFP i privat sektor etter AFP-tilskottsloven.¹²

AFP beregnes som 0,314 prosent av årlig pensjonsgivende inntekt opp til en øvre grense på 7,1 G fram til 62 år. Etter 40 år med jevn inntekt (målt i G), vil AFP-grunnlaget tilsvare 12,56 prosent av inntekten. Ytelsen skal levealdersjusteres, og dette skjer ved at ytelsen divideres med det samme forholdstallet som i folketrygden. Uttaksreglene er nøytrale i betydningen at årlig pensjon er høyere desto senere den tas ut. Årlig pensjon øker imidlertid ikke dersom uttaket utsettes etter fylte 70 år.

¹² Lov av 19. februar 2010 om statstilskott til arbeidstakere som tar ut avtalefestet pensjon i privat sektor (AFP-tilskottsloven)

Personer som tar ut AFP før 67 år får en høyere utbetaling i perioden fram til 67 år (tonivå-uttak). Siden reglene er nøytralt utformet, motsvares dette av en tilsvarende lavere (samlet) utbetaling av AFP etter 67 år.

Personer født før 1963, som helt eller delvis har opptjening i folketrygden etter gamle regler, får også et kompensasjonstillegg. Det er blant annet begrunnet med at personer som følger gamle opptjeningsregler i folketrygden har dårligere muligheter til å kompensere for virkningen av levealdersjustering. Kompensasjonstillegget er størst for 1953-kullet og trappes gradvis ned for etterfølgende årskull. Reglene for uttak av kompensasjonstillegget er også nøytralt utformet.

Staten dekker en tredel av de løpende utbetalingene av AFP-ytelsen, mens resten dekkes av medlemsbedriftene gjennom en avgift på lønnsgrunnlaget i bedriftene. Det særskilte kompensasjonstillegget dekkes i sin helhet av staten. I 2016 innebar dette at staten dekket hele 46 prosent av utbetalingene til privat AFP.

Partene har, som det følger av avtalen mellom LO og NHO fra tariffoppgjøret i 2008, evaluert overgangen til ny AFP i 2017. Evalueringsarbeidet har vært ledet av en styringsgruppe bestående av LO og NHO og der ASD har deltatt som observatør. Resultatene fra evalueringsarbeidet er sammenfattet i rapporten "Evaluering av AFP i privat sektor" avgitt av LO og NHO den 7. desember 2017.

Evalueringen har vært avgrenset til datainnsamling og utredninger, med hovedfokus på utviklingen i uttak av AFP, ytelsesnivå og yrkesaktivitet blant dem som er omfattet av ny AFP, med siktemål å avklare om målene som ble satt for overgangen til ny AFP er nådd. I tråd med mandatet for evalueringen tok partene ikke stilling til spørsmål knyttet til selve AFP-ordningen.

I tariffoppgjøret mellom LO og NHO i 2018 ble det avtalt å sette i gang et arbeid for å utrede et grunnlag for forhandlinger om endringer i dagens AFP-ordning i det kommende tariffoppgjøret, jf. tariffpartenes protokoll 8. april 2018. Regjeringen vil bistå i dette utredningsarbeidet. Utredningen skal se på ulike alternativer for en endret AFP-ordning og konsekvenser av de aktuelle alternativene for arbeidstakere, arbeidsgivere og for staten. Videre ble det i oppgjøret avtalt to endringer i vedtektene for ordningen. I den første, jf. § 3-3 første ledd, ble grensen på 26 uker man kan ha vært sykmeldt/motta uføretrygd utvidet med en periode på ytterligere 78 uker. Den andre endringen, jf. § 3-2 (5) innebar en lempning i kravet om man skal regnes som reell arbeidstaker i de tilfeller hvor arbeidstakers oppgaver har opphørt grunnet nedbemanning. I tillegg ble det oppnådd enighet om at midlene i Sluttvederlagsfondet skal overføres til en Sliterordning som skal gi en ekstra ytelse til de som går av ved 62, 63 eller 64 år uten arbeidsinntekt ved siden av. Sliterordningen skal etter planen etableres 1. januar 2019.

2.2.2 Mottakere av AFP og gjennomsnittlig AFP

AFP-ordningen omfatter stort sett alle ansatte i bedrifter dekket av en tariffavtale. Andelen ansatte i privat sektor som i 2016 arbeidet i en bedrift med tariffavtale var 42 prosent av alle ansatte mellom 20 og 70 år. Andelen som omfattes er stigende med alder; 51 prosent ved 55

år og 55 prosent ved 61 år. En del private virksomheter med tariffavtale er ikke med i AFP-ordningen.¹³

Ny AFP gjelder for alle født i 1948 eller senere som tok ut AFP etter 1. januar 2011.¹⁴ Gammel AFP ble gradvis faset ut i løpet av årene 2011–2015, og ved utgangen av 2015 er alle i privat sektor på den nye ordningen, se figur 2.5 Nedgangen i antall personer med gammel AFP har blitt mer enn motsvart av økningen i antall personer med ny AFP, slik at antall personer som har tatt ut AFP i privat sektor samlet sett har økt fra 2011 til 2017. Det var 67 200 mottakere av privat AFP ved utgangen av 2017. I alt 26 900, det vil si 40 prosent var 67 år eller mer. Antallet har økt med om lag 8 000 per år i fra 2015 til 2017.

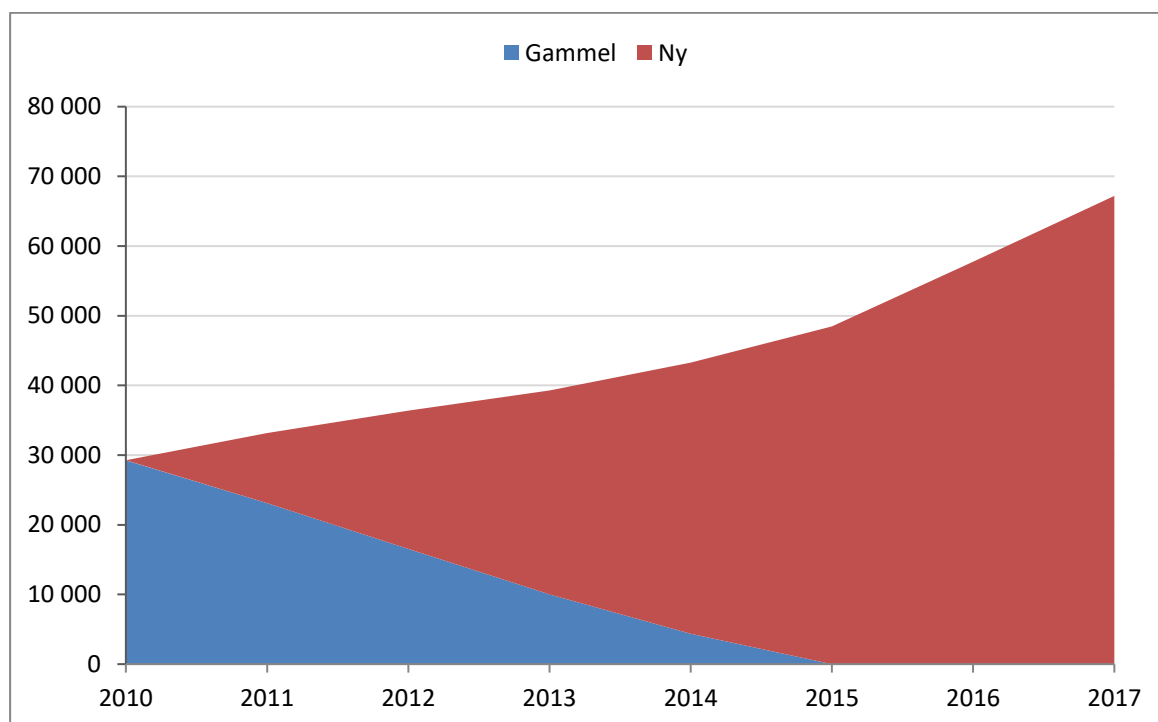
Det var ved utgangen av 2017 17 500 kvinner og 49 700 menn som tok ut privat AFP. Det relativt lave antallet kvinner gjenspeiler at nesten 2 av 3 arbeidstakere i privat sektor er menn.¹⁵ Andelen kvinner blant mottakere av AFP har gått ned fra 31 prosent i 2010 til 26 prosent i 2017, slik at kvinner er underrepresentert sett opp imot andelen kvinner som arbeider i privat sektor. Dette skyldes blant annet at det kreves tilstrekkelig høy opptjening for å ta ut alderspensjon før 67 år. Andelen kvinner som kan ta ut 100 prosent alderspensjon før 67 år vil trolig øke de nærmeste årene etter hvert som kvinner i yngre årskull har gjennomgående høyere yrkesdeltakelse sammenlignet med kvinner i eldre årskull. At kvinner lever lenger enn menn vil også øke kvinneandelen i populasjonen når man ser på alle mottakere over 62 år.

¹³ Dette kan gjelde private virksomheter som er med i SPK. Et annet eksempel er private barnehager som i tillegg til en privat tjenestepensjon også har en egen AFP-ordning fra 62 til 67 år som ligner ordningen i offentlig sektor. I arbeidsgiverforeningen for private barnehager (PBL) er det for eksempel 28 500 ansatte.

¹⁴ Personer født i 1944–1947 kunne ta ut ny AFP, forutsatt at de ikke hadde tatt ut gammel AFP.

¹⁵ Kilde: Indikatorer for kjønnslikestilling, Statistisk sentralbyrå

Figur 2.5 AFP-mottakere etter gammel og ny ordning i privat sektor. Antall ved utgangen av året 2010–2017

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

I årene 2015–2017 har antall mottakere av privat AFP økt med 9 000–10 000 per år. I 2017 var knapt 28 prosent av nye mottakere kvinner.

Gjennomsnittlig pensjon fra AFP i privat sektor for nye mottakere av AFP var om lag 77 300 kroner i 2017, se tabell 2.2 . Personer som tar ut AFP før 67 år mottar et tidsbegrenset tillegg på 19 200 kroner per år. Den livsvarige delen av pensjonen, dvs. uten det tidsbegrensede tillegget, utgjorde i gjennomsnitt 58 200 kroner i 2017.

Tabell 2.2 Gjennomsnittlig AFP-pensjon for nye mottakere 62–66 år, 2017

År	Antall	Gjennomsnittlig pensjon	Gjennomsnittlig pensjon uten tidsbegrenset tillegg
Kvinner	2 639	70 480	51 394
Menn	6 919	79 953	60 835
Totalt	9 558	77 319	58 210

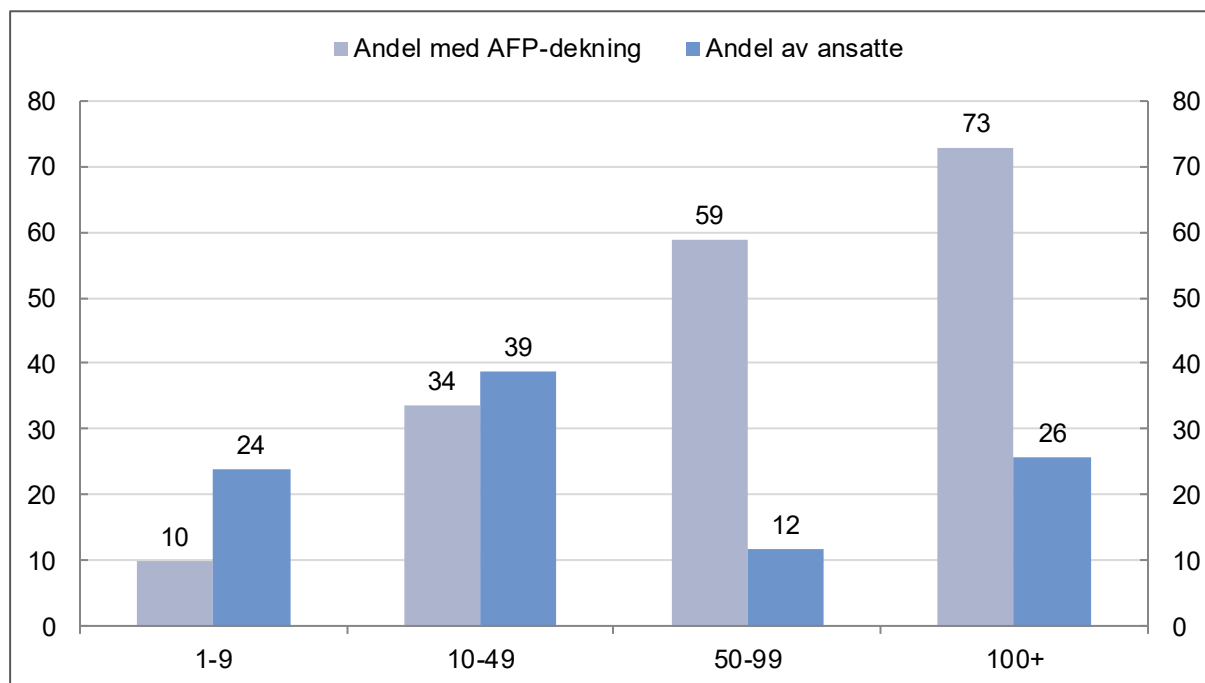
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Om lag 55 prosent av alle arbeidstakere i privat sektor på 61 år var tilknyttet en AFP-bedrift i 2016. Regnet som andel av alle under 67 år som tok ut fleksibel alderspensjon i folketrygden, tok om lag 42 prosent også ut AFP i 2017.

Et typisk kjennetegn ved AFP-dekningen er at den varierer etter bedriftsstørrelse og mellom næringer. Figur 2.6 viser AFP-dekning etter bedriftsstørrelse. De grå søylene viser andelen ansatte med AFP-dekning etter bedriftsstørrelse, mens de blå søylene viser fordelingen av bedriftene i privat sektor etter bedriftsstørrelse. AFP-dekningen er positivt korrelert med antall ansatte i bedriftene. For bedrifter med 50–99 og over 100 ansatte, er AFP-dekningen

henholdsvis 59 og 73 prosent. Omtrent 60 prosent av bedriftene i privat sektor har imidlertid færre enn 50 ansatte, og disse bedriftene har lavere AFP-dekning enn bedriftene med 50 eller flere ansatte.

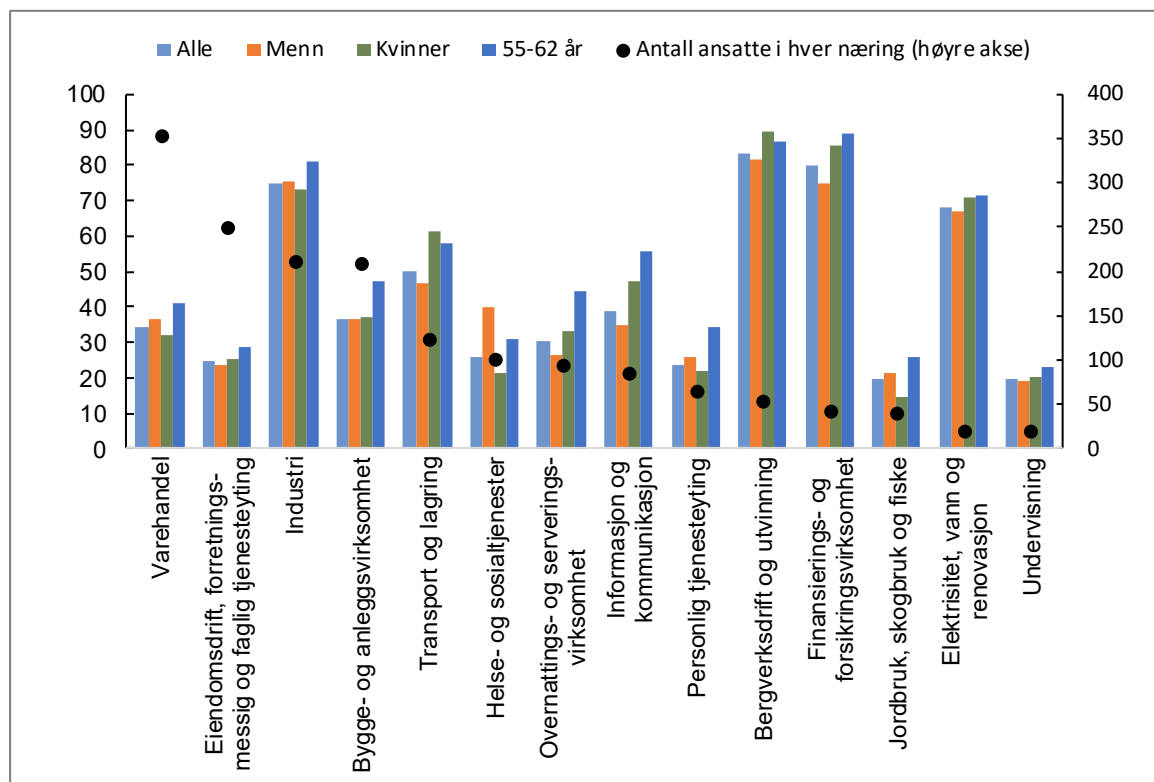
Figur 2.6 Andel ansatte med AFP dekning (grå) og andel bedrifter (blå) etter bedriftsstørrelse, 2016

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Figur 2.7 viser AFP-dekning etter næring. Det er svært store forskjeller mellom næringer, og høyest dekning er det innen næringene bergverksdrift og utvinning, finansierings- og forsikringsvirksomhet og industri. Flere av næringene som sysselsetter mange arbeidstakere, varehandel, eiendomsdrift og bygge- og anleggsvirksomhet og helse- og sosialtjenester har lavere dekningsgrad enn gjennomsnittet som er rundt 40 prosent i gjennomsnitt for alle næringene samlet. For disse næringene varierer dekningsgraden for alle fra 24 til 37 prosent.

Figur 2.7 AFP-dekning i 2016 etter kjønn og næring. Prosent. Antall ansatte i næringene i tusen.

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

2.2.3 Muligheten til uttak av pensjon før 67 år med og uten AFP

For å kunne ta ut alderspensjon fra folketrygden før 67 år er det et krav at den opptjente pensjonen minst må tilsvare minste pensjonsnivå ved 67 år. For de med rett til privat AFP kan den livsvarige delen av denne ytelsen medregnes.

En måte å illustrere nødvendig pensjonsopptjening for å fylle vilkårene for uttak av alderspensjon før 67 år er å forutsette jevn inntekt i et gitt antall år. Nødvendig pensjonsopptjening gir da et nivå på nødvendig årsinntekt. I tabell 2.3 er nødvendig årsinntekt for å kvalifisere for 100 prosent uttak av alderspensjon illustrert for uttaksalder 62–66 år, for kullene født i 1956 og 1963, med og uten AFP. I tabellen er det forutsatt jevn inntekt i 40 år ved 62 år.

Nødvendig årsinntekt er høyest ved uttak fra 62 år, og reduseres ved senere uttak. De som ikke har AFP må ha vesentlig høyere inntekt enn de som kan regne med AFP i prøvingen mot kravet. Dette kan illustreres ved en født i 1956 som har hatt jevn opptjening fra fylte 22 år. Om AFP ikke inkluderes i kravet må vedkommende ha en inntekt på 475 000 2017-kroner. Hvis vedkommende derimot er omfattet av AFP i privat sektor er det tilstrekkelig med en inntekt på 361 000 kroner for å kvalifisere til uttak ved fylte 62 år. For en person født i 1963 er inntektskravet med de samme forutsetningene henholdsvis 480 000 kroner uten AFP og 266 000 kroner med AFP. Ved 20 prosent uttak vil de som har opptjening fra det nye pensjonssystemet oppfylle opptjeningsvilkåret selv med lave inntekter (ettersom garanti-pensjonen bare blir redusert med 80 prosent av inntektspensjonen). Selv om en slik pensjon alene ikke vil være tilstrekkelig for å sikre livsopphold, vil det kunne gi mulighet for å trappe ned i en lavere stillingsandel.

Nedgangen i inntektskravet fra 1956- til 1963-kullene blir stadig større med økende uttaksalder, fordi garantipensjonen får stadig større betydning med synkende inntektskrav. Dette illustreres ved å se på gruppen uten AFP hvor nødvendig inntekt ved 62 år er høyere for 1963-kullet enn for 1956-kullet, mens det er omvendt for høyere uttaksaldre.

Tabell 2.3 Krav til årlig inntekt for å kunne gå av med 100 prosent alderspensjon.

Alder	AFP-virksomhet		Uten AFP	
	1956	1963	1956	1963
62	361 000	266 000	475 000	480 000
63	331 000	209 000	443 000	429 000
64	247 000	153 000	405 000	312 000
65	163 000	100 000	368 000	201 000
66	81 000	49 000	332 000	97 000

Det er forutsatt oppstart i arbeid ved 22 år og jevn inntekt målt i 2017-kroner (G = 93 281 kroner)

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Anslag fra Arbeids- og velferdsdirektoratet viser at en høy andel av de sysselsatte kan ta ut alderspensjon fra folketrygden før 67 år. Andelen av de ansatte i privat sektor som anslås å kunne ta ut 100 prosent alderspensjon for 1956-kullet er vist i tabell 2.4. Andelene som kvalifiserer for uttak av gradert alderspensjon vil være høyere. I anslagene er det antatt at alle ansatte i bedrifter i privat sektor som er medlem av AFP-ordningen har rett på ny privat AFP. Ulike individuelle kvalifiseringsvilkår innebærer at ikke alle vil kunne ta ut privat AFP, blant annet er det krav om tilknytning til en AFP bedrift i 7 av de 9 siste årene før fylte 62 år. Andelene i tabellen forutsetter dermed at alle med nødvendig årsinntekt i 40 år vil kunne ta privat AFP.

Tabell 2.4 Andel av ansatte i privat sektor som anslås å kvalifisere for uttak av 100 prosent alderspensjon blant 1956-kullet. Prosent

Alder	AFP-virksomhet		Uten AFP	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
62	95	79	84	39
63	96	89	88	51
64	97	96	91	62
65	98	98	92	72
66	99	99	93	81

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Av de ansatte i bedrifter med AFP er det anslått at for 1956-kullet kan 95 prosent av mennene og 79 prosent av kvinnene ta ut alderspensjon fra 62 år. Ettersom utsatt uttak øker årlige pensjonsutbetalinger, øker også andelen som kvalifiserer for uttak med alderen. Ansatte i bedrifter uten AFP fikk med pensjonsreformen mulighet til å gå av med pensjon før 67 år. Blant kvinnene i denne gruppen er andelen som kan ta ut pensjon anslått til 39 prosent ved 62 år, og den øker til 81 prosent ved 66 år. Den store forskjellen mellom andelen kvinner som oppfyller kravet til tidligere inntekt i AFP-virksomheter og virksomheter uten AFP, skyldes at AFP-ytelsen for mange er avgjørende for at de oppfyller kravet for tidliguttak.

I tabell 2.5 presenteres tilsvarende tall for andelen ansatte i privat sektor i 1963-kullet som anslås å kunne ta ut 100 prosent alderspensjon.

Tabell 2.5 Andel av ansatte i privat sektor som anslås å kvalifisere for uttak av 100 prosent alderspensjon blant 1963-kullet. Prosent

Alder	AFP-virksomhet		Uten AFP	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
62	95	95	69	37
63	97	97	79	55
64	99	98	89	87
65	100	99	93	95
66	100	100	99	99

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Andelen som kan ta ut 100 prosent alderspensjon påvirkes av at 1963-kullet fullt ut er omfattet av ny opptjeningsmodell. Ny opptjeningsmodell gir i gjennomsnitt noe lavere opptjening ved 62 år enn den gamle opptjeningsmodellen, noe som bidrar til at en lavere andel kan ta ut pensjon fra 62 år. Her spiller det også inn at inntektskravet for uttak fra 62 år, uten AFP, er såpass høyt at det ikke vil bli utbetalt garantipensjon. For ansatte med AFP mer enn oppveier AFP-påslaget denne effekten. Det skyldes at effektene av at ansatte med AFP kan dra nytte av den gradvise avkortingen av garantipensjon mot inntektspensjonen, allerede ved uttak fra 62 år. Ettersom inntektskravet for uttak synker med uttaksalder, vil den enkelte med økende uttaksalder også i økende grad kunne dra nytte av garantipensjonen uten å oppfylle vilkåret for uttak. Det er derfor en høyere andel i AFP-virksomheter som kan ta ut alderspensjon fra 62 år i 1963-kullet enn i 1956-kullet.

Alleårsregelen gjør at gjennomsnittlig opptjening øker mer med økende alder enn i gammel opptjeningsmodell, der de med 40 års opptjening kan få full opptjening allerede ved 62 år. Andelen som kan ta ut 100 prosent alderspensjon øker derfor raskt med alderen, særlig for de som ikke har AFP. Både blant kvinner og menn er det anslått at nær 90 prosent av de ansatte uten AFP kan ta ut alderspensjon ved 64 år.

2.2.4 Muligheten til uttak av pensjon før 67 år med ulike forutsetninger om utviklingen i minste pensjonsnivå

Hvor mange som kan ta ut alderspensjon før 67 år påvirkes av utviklingen i minste pensjonsnivå. Med et høyt minstenivå blir det færre som kan ta ut alderspensjon tidlig, da færre vil ha en opptjent pensjon som overstiger minstenivået ved 67 år.

Minste pensjonsnivå for enslige økte med 4 000 kroner på årsbasis både fra 1. september 2016 og fra 1. september 2017. I tabell 2.6 er det gitt anslag på hvor mange i 1956-kullet som kunne ha tatt ut alderspensjon tidlig hvis denne endringen ikke hadde blitt gjennomført. Andelen kvinner uten AFP som kunne tatt ut alderspensjon ved 62 år er da anslått å være 5 prosentpoeng høyere enn i tabell 2.4 Også andelen for andre aldre og for andre grupper er anslått å være høyere, men forskjellene i prosentpoeng er noe mindre.

Tabell 2.6 Andel av ansatte i privat sektor som anslås å kvalifisere for uttak av 100 prosent alderspensjon blant 1956-kullet gitt at minste pensjonsnivå for enslige ikke hadde blitt satt opp i 2016 og 2017. Prosent

Alder	AFP-virksomhet		Uten AFP	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
62	96	82	87	44
63	96	90	89	56
64	97	96	91	66
65	98	98	93	76
66	99	99	94	83

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

I beregningene i avsnitt 2.2.3 er det forutsatt at minste pensjonsnivå framover reguleres i takt med regelverket, dvs. at det økes med lønnsveksten og justeres deretter for effekten av levealdersjusteringen for 67-åringer. Historisk har ofte minstenivået økt mer enn dette, bl.a. med ekstra tillegg i årene 2008, 2009, 2010, 2016 og 2017. Nedenfor er det gjort noen hypotetiske beregninger for hvor stor andel som kan ta ut alderspensjon før 67 år for 1956-kullet og 1963-kullet forutsatt at minstenivået framover hadde økt i takt med lønnsveksten fra og med 2018.

Tabell 2.7 og tabell 2.8 viser at med en slik forutsetning er det en god del færre som kan ta ut alderspensjon tidlig enn i tilsvarende tabell 2.4 og tabell 2.5. Forskjellene er særlig betydelige for gruppen uten AFP.

Tabell 2.7 Andel av ansatte i privat sektor som anslås å kvalifisere for uttak av 100 prosent alderspensjon blant 1956-kullet gitt at minste pensjonsnivå for enslige øker i takt med lønnsveksten fra 2018. Prosent

Alder	AFP-virksomhet		Uten AFP	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
62	95	75	81	33
63	96	86	87	45
64	96	96	90	57
65	98	98	91	67
66	99	99	93	77

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell 2.8 Andel av ansatte i privat sektor som anslås å kvalifisere for uttak av 100 prosent alderspensjon blant 1963-kullet gitt at minste pensjonsnivå øker i takt med lønnsveksten fra 2018. Prosent

Alder	AFP-virksomhet		Uten AFP	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
62	95	94	58	24
63	96	97	73	43
64	98	98	87	83
65	100	99	93	94
66	100	100	99	98

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

3 Pensjonsordninger i offentlig sektor

3.1 Innledning

Avsnitt 1.3 beskriver folketrygdens utgifter til alderspensjon og uføretrygd. Ansatte og tidligere ansatte i offentlig sektor har, i tillegg til ytelser fra folketrygden, rett til offentlig tjenstepensjon. Dette kapittelet gir en kort beskrivelse av pensjonsordningene for offentlig ansatte og presenterer statistikk for mottakere av pensjon, pensjonsutgifter og avgangsmønster i offentlig sektor.

Arbeids- og sosialdepartementet inngikk 3. mars en avtale med LO, Unio, YS, Akademikerne, KS og Spekter om ny pensjonsløsning for ansatte i offentlig sektor. Organisasjonene skal kunne forankre avtalen blant organisasjonens medlemmer. Frist for tilbakemelding er 1. juli 2018. De nye ordningene skal etter planen gjelde fra 2020 og omfatte årskull født fra og med 1963. I følge avtalen skal dagens AFP erstattes av en ny AFP etter mønster av privat AFP. Videre skal dagens bruttoordning erstattes med en påslagsordning som beregnes uavhengig av folketrygden. I dette kapittelet beskrives pensjonsordningene i offentlig sektor etter gjeldende regelverk.

Medlemmer i en ordning som gir rett til offentlig tjenstepensjon kan motta alderspensjon fra 67 år, særalderspensjon fram til 67 år, AFP fra 62 år til 66 år og uførepensjon ved uførhet fram til 67 år. Ektefelle/registrert partner og barn av tidligere medlemmer kan også ha rett til etterlattepensjon når et medlem eller tidligere medlem dør.

Alderspensjon fra offentlig tjenstepensjon er en såkalt bruttoordning. Dette betyr at tjenstepensjonsordningen garanterer et gitt nivå på samlet pensjon fra tjenstepensjonsordningen og folketrygden. Bruttonivået er 66 prosent av sluttlønnen opp til 12 G for de med full tjenestetid. Netto alderspensjon fra offentlig tjenstepensjon fra 67 år blir beregnet ved at det gjøres et fradrag for folketrygden i bruttopensjonen. Fradraget for folketrygden skjer etter bestemte regler som er definert i samordningsregelverket. Alderspensjon før 67 år, såkalt særalderspensjon, gis til personer som har særaldersgrense (aldersgrense lavere enn 70 år) og er lik bruttopensjonsnivået dvs. 66 prosent av sluttlønnen ved full tjenestetid. Særalderspensjon gis kun fram til 67 år.

AFP fra 62 år blir beregnet som gammel uførepensjon fra folketrygden pluss et AFP-tillegg på 20 400 kroner. Fra 65 år kan AFP beregnes som en bruttopensjon, dvs. som 66 prosent av sluttlønnen, dersom dette gir en høyere ytelse enn folketrygdberegnet AFP. Fram til 2015 ble uførepensjon fra offentlig tjenstepensjon langt på vei beregnet på samme måte som en alderspensjonen. Fra og med 1. januar 2015 er uførepensjonen tilpasset ny uføretrygd i folketrygden og beregnes som en nettoytelse, det vil si uavhengig av folketrygden.

3.2 Kort om pensjonsordningene i SPK og KLP

De to klart største leverandørene av offentlig tjenstepensjon er SPK og KLP.

SPK er leverandør av tjenstepensjonsordningen for ansatte i staten og skoleverket. I tillegg er mange innen forskningssektoren, forskjellige forvaltningsvirksomheter og flere andre virksomheter, for det meste innen offentlig sektor, medlemmer.

De fleste kommuner, fylkeskommuner, helseforetak og bedrifter med tilknytning til offentlig sektor har inngått avtale om offentlig tjenstepensjon for sine ansatte hos KLP. Medlemsmassen i KLP er delt inn i fem risikofellesskap etter hvilken arbeidsgiver de er registrert

ansatt hos eller hvilken yrkesgruppe de tilhører. Premien utjevnes i henhold til tariffavtalen i de ulike risikofellesskapene. De fem risikofellesskapene er:

- Fellesordningen for fylkeskommuner
- Fellesordningen for kommuner og bedrifter
- Fellesordningen for statlige helseforetak
- Pensjonsordningen for sykepleiere
- Pensjonsordningen for sykehusleger

Fellesordningen for kommuner og bedrifter er det klart største risikofellesskapet. Det er også noen kommunalt og fylkeskommunalt ansatte som har offentlig tjenstepensjon gjennom kommunale og fylkeskommunale pensjonskasser. I 2015 var det om lag 135 000 premiebetalende medlemmer og uførepensjonister i offentlige pensjonskasse. I dette kapitlet presenteres kun statistikk fra SPK og KLP.

3.3 Antall mottakere av pensjon

Dette avsnittet presenterer statistikk over antallet mottakere av pensjon fra SPK og KLP i perioden 2011–2017. Statistikken over mottakere av pensjon er delt opp i ulike pensjonsprodukter og viser antall mottakere av *alderspensjon*, *uførepensjon*, *særalderspensjon*, *AFP* og *ektefellepensjon*. Mottakere av *uførepensjon* og *ektefellepensjon* inkluderer kun de som mottar disse produktene og som er 62 år eller eldre. *Alderspensjon* utbetales tidligst fra 67 år og de som mottar pensjon fra en særaldersgrense før 67 år mottar derfor *særalderspensjon*.

Fram til 2015 kunne uførepensjon fra offentlig tjenstepensjonsordning mottas fram til 70 år, eller fram til eventuell særaldersgrense. Fra og med 2015 overføres mottakere av uførepensjon til alderspensjon senest ved 67 år. Antallet mottakere av uførepensjon har derfor gått ned, og antallet mottakere av alderspensjon har gått opp, fra og med 2015.

I tallene fra SPK er uføre som er 67 år og eldre overført til alderspensjon fra og med 1. januar 2015 men i tallene fra KLP er uføre som er 67 år og eldre overført til alderspensjon ved utgangen av 2014. Statistikken over mottakere av pensjon og utgifter til pensjon i punkt 3.4 gjelder ved utgangen av hvert år og det vil derfor se ut som om antallet mottakere av uførepensjon og utgifter til pensjon fra KLP går kraftig ned allerede fra 2014, mens det i tallene fra SPK går fram at antallet mottakere av uførepensjon og utgifter til uførepensjon går kraftig ned først fra 2015. I realiteten kommer dette kun av at KLP har registrert overgangen 31. desember 2014 (men med virkning fra 2015), mens SPK har registrert overgangen 1. januar 2015.

3.3.1 Antall mottakere av pensjon i SPK

Tabell 3.1 viser antall mottakere av pensjon fra SPK ved utgangen av årene 2011–2017. Antall mottakere av alderspensjon har økt mye i perioden. Antall mottakere av særalderspensjon, tjenstepensjonsberegnet AFP og ektefellepensjon har vært relativt stabilt i perioden, mens antall mottakere av folketrygdberegnet AFP har gått noe ned. Antall mottakere med uførepensjon fra 62 år har gått klart ned i perioden. Fallet i antall mottakere av uførepensjon fra 2014 til 2015 skyldes i hovedsak at uførepensjon fra og med 2015 kun gis til 67 år, og at tidligere uføre som er 67 år og eldre har blitt overført til alderspensjon. Dette gjenspeiles også ved en klar økning i antallet alderspensjonister fra 2014 til 2015. Antall mottakere av uførepensjon for de over 62 år har gått ned fra 2015 til 2017.

Tabell 3.1 Antall mottakere av pensjon fra SPK etter pensjonstype ved utgangen av årene 2011–2017

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Alderspensjon fra 67 år	106 583	113 184	120 608	127 819	139 662	145 830	151 609
Uførepensjon fra 62 år	21 503	21 502	21 079	20 395	12 733	12 008	11 335
Særalderspensjon (til 67 år)	5 676	5 843	5 770	5 807	5 972	6 129	6 314
Folketrygdberegnet AFP	5 541	5 062	4 956	4 927	5 147	5 195	5 039
Tjenestepensjonsberegnet AFP	6 920	7 162	6 600	6 458	6 425	6 590	7 000
Ektefellepensjon fra 62 år	34 562	34 960	35 475	35 904	36 324	36 725	36 931

Kilde: SPK

3.3.2 Antall mottakere av pensjon i KLP

Tabell 3.2 viser antall mottakere av pensjon fra KLP ved utgangen av årene 2011–2017. Antallet pensjoner fra KLP har økt mye i perioden bortsett fra uførepensjoner. Utviklingen de siste årene er blant annet påvirket av strukturendringer i markedet for offentlig tjenstepensjon. Storebrand og DNB tilbyr ikke lenger offentlig tjenstepensjon og i 2014 flyttet 58 kommuner pensjonsordningen sin til KLP.

Fallet i antall mottakere av uførepensjon fra 2013 til 2014 skyldes i hovedsak at uførepensjon fra og med 2015 kun gis til 67 år, og at tidligere uføre som er 67 år og eldre ble overført til alderspensjon.

Tabell 3.2 Antall mottakere av pensjon fra KLP etter pensjonstype ved utgangen av årene 2010–2016

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Alderspensjon fra 67 år	72 098	77 501	85 364	107 319	118 330	126 533	134 310
Uførepensjon fra 62 år	16 015	16 525	17 265	14 222	14 999	15 062	15 256
Særalderspensjon (til 67 år)	5 553	6 304	6 953	7 272	8 317	8 918	9 427
Folketrygdberegnet AFP	7 457	7 186	7 003	7 993	8 226	8 610	8 812
Tjenestepensjonsberegnet AFP	1 360	1 531	1 757	1 978	2 274	2 301	2 527
Ektefellepensjon fra 62 år	12 993	13 507	14 533	16 969	18 351	19 051	19 855

Kilde: KLP

3.4 Utgifter

Dette avsnittet presenterer statistikk over utgifter til pensjon fra SPK og KLP. Alle tallene er i dette avsnittet er deflatert med endringen i gjennomsnittlig grunnbeløp i folketrygden i 2017 (93 281 kroner).

3.4.1 Utgifter SPK

Tabell 3.3 viser årlige utgifter til pensjon fra SPK, fordelt etter pensjonstype (korrigert for veksten i grunnbeløpet). Utgiftene til uførepensjon og ektefellepensjon inneholder kun pensjonsutgifter som utbetales til dem som er 62 år og eldre.

Utgifter til alderspensjon er den klart største utgiftsposten i SPK og også den utgiftsposten som har økt mest, både i kroner og prosent, i perioden 2011–2017. Det har også vært en klar økning i utgiftene til særalderspensjon.

Nedgangen i utgiftene til AFP i perioden henger trolig sammen med at uttaksmønsteret har endret seg, se avsnitt 3.5.1. Nedgangen i utgifter til uførepensjon i 2015 henger sammen med at uførepensjon kun gis til 67 år, mot tidligere 70 år, fra og med 2015.

Tabell 3.3 Utgifter til pensjon fra SPK fordelt etter pensjonstype, millioner kroner

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Alderspensjon fra 67 år	10 003	10 453	10 983	11 568	12 637	12 945	13 282
Uførepensjon fra 62 år	1 867	1 931	1 783	1 646	909	881	810
Særalderspensjon (til 67 år)	1 723	1 757	1 783	1 854	1 965	2 067	2 166
Folketrygdberegnet AFP	1 479	1 306	1 233	1 216	1 238	1 302	1 307
Tjenestepensjonsberegnet AFP	2 056	2 196	2 071	1 973	1 916	1 913	1 997
Ektefellepensjon fra 62 år	3 317	3 045	3 016	3 046	3 076	3 105	3 130

Kilde: SPK

3.4.2 Utgifter KLP

Tabell 3.4 viser årlige utgifter til pensjon fra KLP fordelt etter pensjonstype. Utgiftene til uførepensjon og ektefellepensjon inneholder kun pensjonsutgifter som utbetales til dem som er 62 år og eldre. Vi ser at utgifter til alderspensjon er den klart største utgiftsposten og også den utgiftsposten som har økt mest, både i kroner og prosent, i perioden 2011–2017. Utgiftene til særalderspensjon, AFP og ektefellepensjon har også økt en god del i perioden. Nedgangen i utgifter til uførepensjon fra og med 2014 henger sammen med at uførepensjon nå kun gis til 67 år, mot tidligere 70 år.

Tabell 3.4 Utgifter til pensjon fra KLP fordelt etter pensjonstype, millioner kroner

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Alderspensjon fra 67 år	4 563	4 945	5 469	6 826	7 487	8 063	8 548
Uførepensjon fra 62 år	933	953	994	792	792	775	764
Særalderspensjon (til 67 år)	1 166	1 303	1 426	1 644	1 787	1 920	1 997
Folketrygdberegnet AFP	1 549	1 476	1 434	1 650	1 698	1 833	1 895
TP beregnet AFP	456	494	552	615	677	704	781
Ektefellepensjon fra 62 år	607	648	703	813	867	902	925

Kilde: KLP

3.5 Avgangsmønster

Dette avsnittet søker å belyse avgangsmønsteret i offentlig sektor. Avsnittet viser enkelte tall for uttaksrater for AFP, uføreandeler og avgangsalder for alderspensjon og særalderspensjon for SPK og KLP. Formålet er belyse om pensjoneringsadferden har endret seg de siste årene. Ettersom medlemsmassen og omfanget av særaldersgrenser er veldig forskjellig i de ulike risikofellesskapene i KLP presenteres avgangsrater for de ulike risikofellesskapene separat.

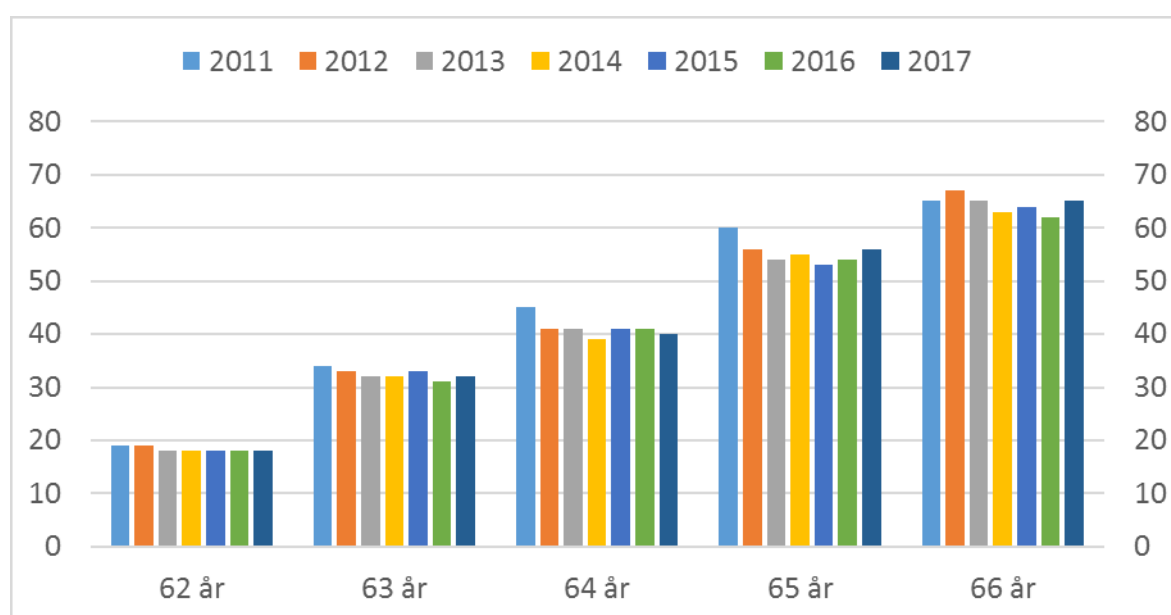
3.5.1 Avgangsmønster SPK

SPK har beregnet uttaksandeler for AFP. Med uttaksandeler menes antall som har tatt ut AFP i prosent av hvor mange som kunne tatt ut. De som kunne tatt ut AFP er definert som summen av aktive på avtaler med AFP og de som har tatt ut AFP.

Figur 3.1 viser andelen som har tatt ut AFP ved ulike aldre for kvinner og figur 3.2 viser andeler som har tatt ut AFP for menn. Figurene viser andelen som har tatt ut AFP etter alder målt ved utgangen av året. Dette innebærer at personer som for eksempel har tatt ut AFP mens de er 62 år, men har fylt 63 år innen utgangen av året, vil inngå i tallene for uttak ved 63 år. Denne periodiseringen innebærer at AFP-ratene for 62-åringene er lavere enn den faktiske andelen som tar ut AFP før de fyller 63 år. Periodiseringen er imidlertid lik for alle år, så AFP-ratene gir likevel informasjon om utviklingen over tid.

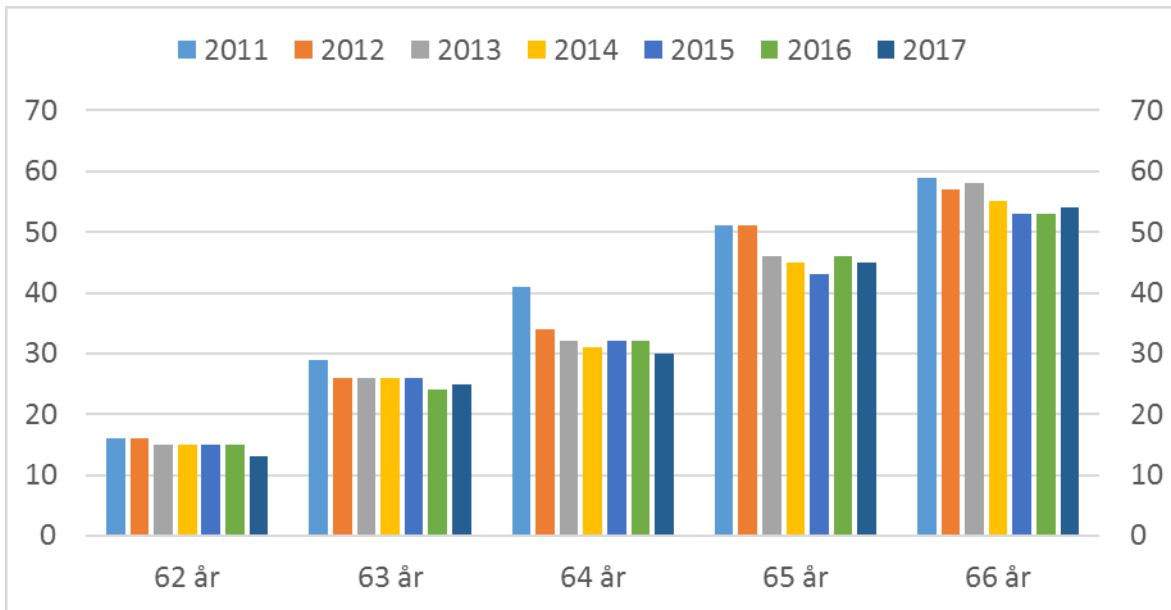
Figurene viser at det har vært en nedgang i uttaksandelen for alle alderstrinn i perioden.

Figur 3.1 Uttaksandeler for AFP etter alder 2011–2017. Kvinner. Prosent

Kilde: SPK

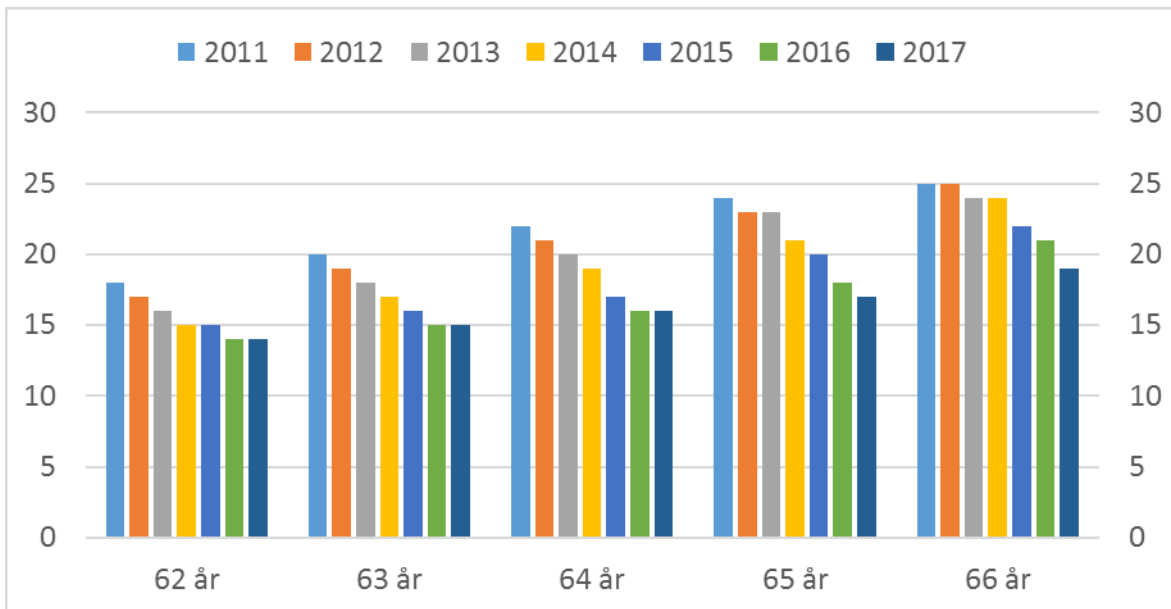
Figur 3.2 Uttaksandeler for AFP etter alder 2011–2017. Menn. Prosent

Kilde: SPK

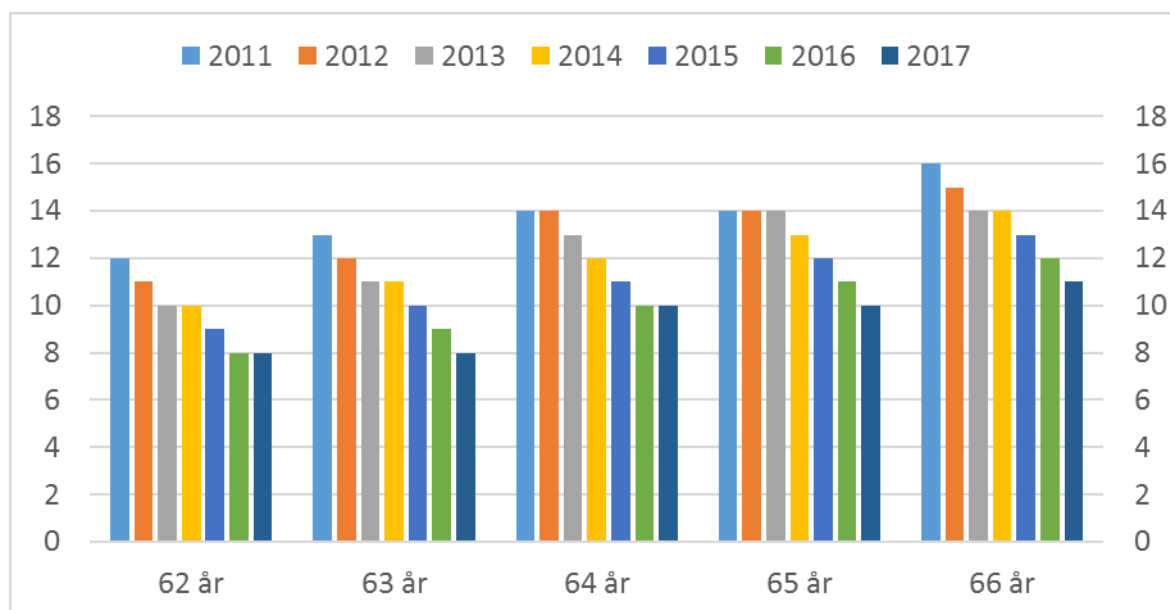
En kunne kanskje forvente at nedgangen i uttaket av AFP ville motsvares av at omfanget av uførepensjonering økte. Det er ikke tilfellet, snarere tvert imot. Figur 3.3 og figur 3.4 viser en klar nedgang i uførepensjonering blant de eldste arbeidstakerne fra 2011 både for kvinner og menn. Figuren viser hvor stor andel av bestanden som mottar uførepensjon etter alder.

Figur 3.3 Uføreandeler etter alder 2011–2017. Kvinner. Prosent

Kilde: SPK

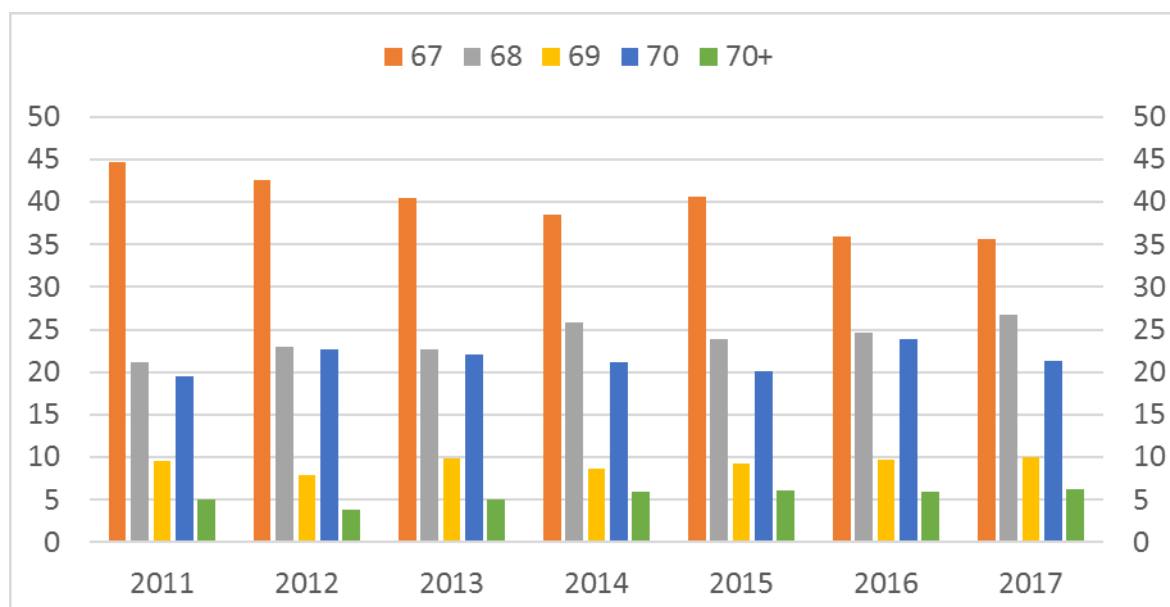
Figur 3.4 Uføreandeler etter alder 2011–2017. Menn. Prosent

Kilde: SPK

Figur 3.5 viser ved hvilken alder de som går fra aktiv stilling til alderspensjon tar ut pensjon, det vil si de som står i stilling til 67 år eller eldre (70+ referer til de som står i jobb etter 70 år). Figuren viser dermed førstegangsuttak av alderspensjon i perioden 2011–2017 fordelt etter uttaksalder. Blant de som står i stilling til de går av med ordinær alderspensjon har andelen som står i jobb etter 67 år økt noe over tid.

Figur 3.5 Førstegangsuttak av alderspensjon etter uttaksalder 2011–2017. Prosent

3.5.2 Avgangsmønster KLP

KLP har beregnet uttaksandeler for AFP i alle risikofelleskapene. Med uttaksandeler menes antall som har tatt ut AFP i prosent av hvor mange som kunne tatt ut. KLP har ikke statistikk

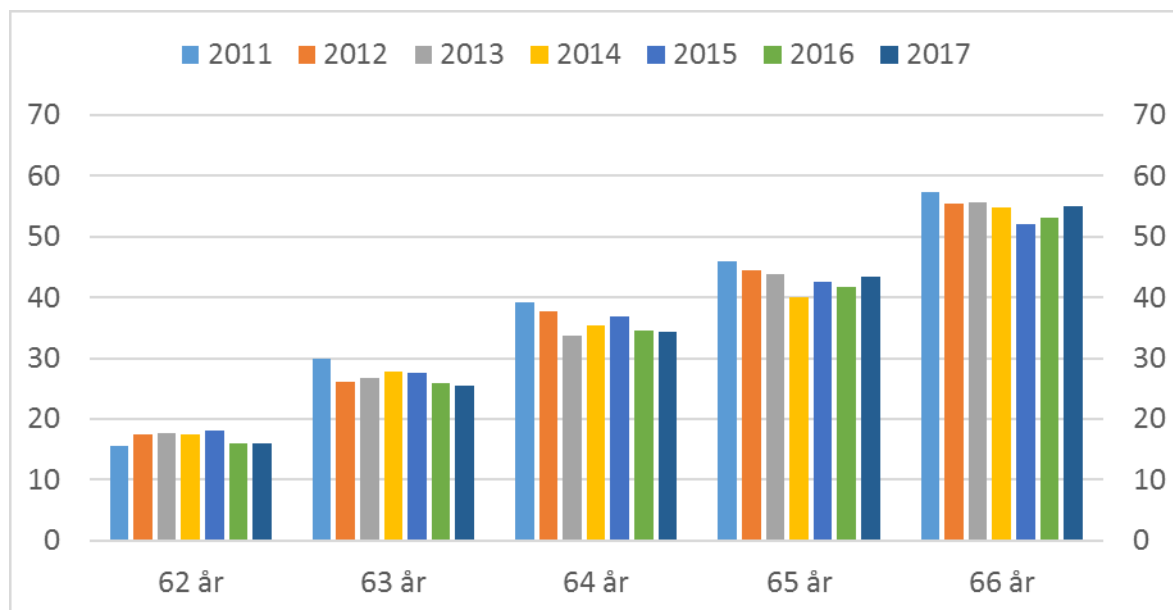
over hvem som ikke kvalifiserer for AFP, og de som kunne tatt ut AFP er derfor definert som summen av aktive og de som har tatt ut AFP.

Figur 3.6 og figur 3.7 illustrerer uttaksandelene i fellesordningen for kommuner og bedrifter for henholdsvis kvinner og menn. Andelene er beregnet på samme måte som i figur 3.1 og figur 3.2 og innebærer som nevnt at for eksempel AFP-ratene for 62-åringene er lavere enn den faktiske andelen som tar ut AFP før de fyller 63 år. Periodiseringen er lik for alle år, så AFP-ratene gir likevel informasjon om utviklingen over tid.

Figur 3.6 viser at det har vært en nedgang i uttak av AFP for kvinner ved alle (aktuelle) aldre. Nedgangen er særlig stor for uttak i alderen 63–64 år. Særalderspensjonering påvirker AFP-uttaksratene ettersom de som kunne ha tatt ut AFP er definert som summen av aktive og de som har tatt ut AFP. De som går av med særaldersgrense inngår derfor ikke blant de som kan ta ut AFP. I fellesordningen for kommuner og bedrifter har en del særaldersgrense på 65 år, og noen av disse tar ut pensjon tre år tidligere etter 85-årsregelen. Uttaksandelene for AFP gir derfor ikke et fullstendig bilde på omfang og endring i tidligpensjonering for risikofelleskapene som har et visst omfang av særaldersgrenser. Endringene over tid er også påvirket av at grensen for innmelding er redusert i perioden. Minstegrense for krav til medlemskap er nå fjernet i fellesordningene og redusert til 20 prosent av full stilling i sykepleierordningen.

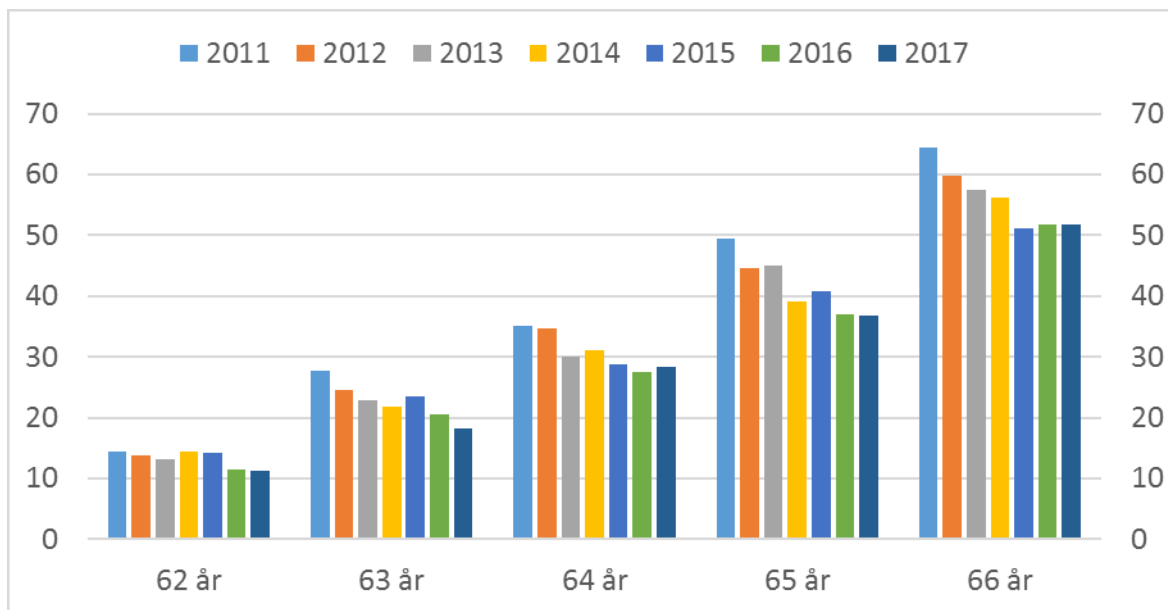
For menn viser figur 3.7 at det har vært en klar nedgang i uttaksandelene for AFP ved alle aldre. Uttaksandelene har gått klart mer ned for menn enn for kvinner.

Figur 3.6 Uttaksandeler for AFP i fellesordningen for kommuner og bedrifter. Kvinner. Andeler i prosent

Kilde: KLP

Figur 3.7 Uttaksandeler for AFP i fellesordningen for kommuner og bedrifter. Menn. Andeler i prosent

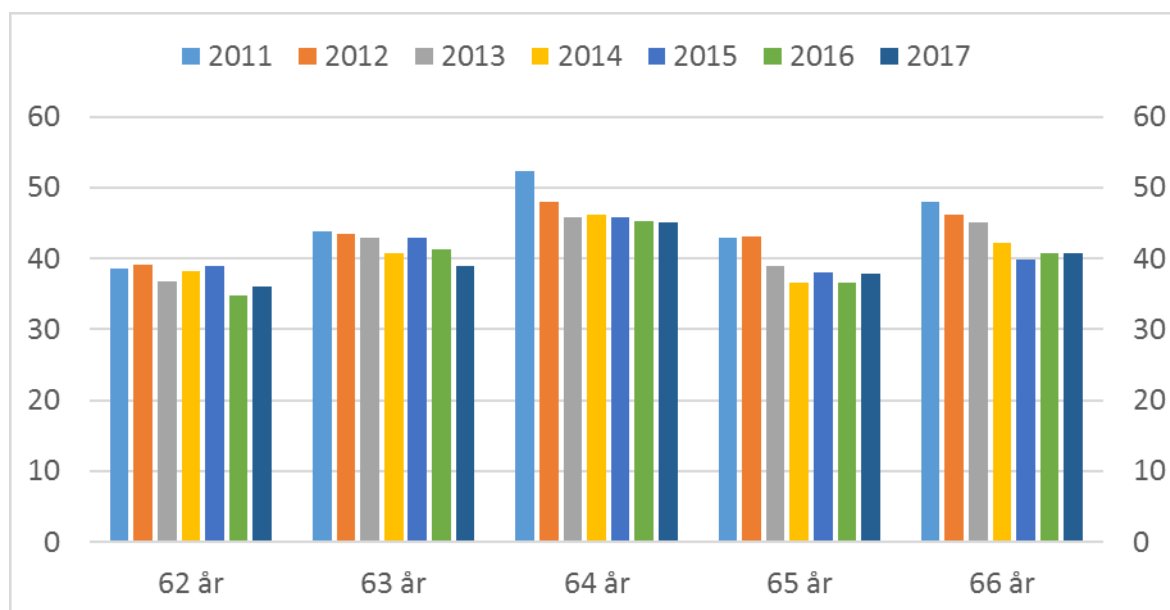

Kilde: KLP

Vedlegg 4 presenterer statistikk for de resterende risikofellesskapene i KLP. AFP-uttaksandelene varierer en god del mellom de ulike fellesskapene og utviklingen over tid er også noe varierende. Både nivåforskjellene og utviklingen over tid er forklart delvis av at uttak av pensjon fra særaldersgrense påvirker AFP-ratene. Særlig i pensjonsordningen for sykepleiere, hvor flertallet går av med pensjon fra særaldersgrense, gir uttaksandelene for AFP lite informasjon om omfang og endring i tidligpensjonering.

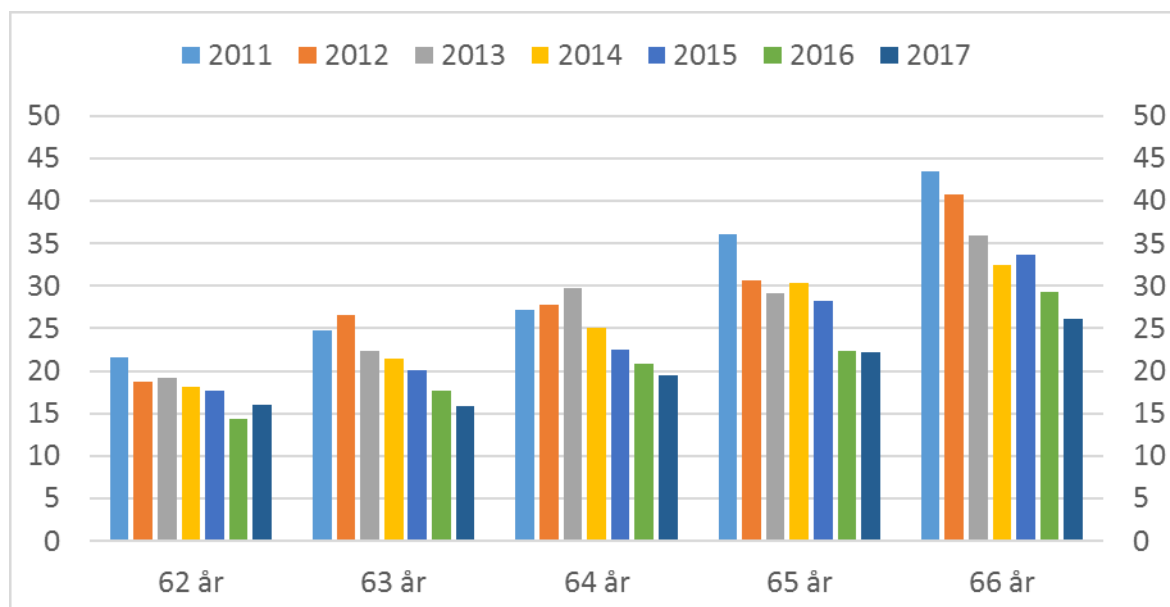
Også i KLP har omfanget av uførepensjonering gått ned fra 2011. Figur 3.8 og figur 3.9 viser at det har vært en nedgang i andelen uføre blant de eldste arbeidstakerne fra 2011 i fellesordningen for kommuner og bedrifter, særlig for menn. Figurene indikerer hvor stor andel av bestanden som mottar uførepensjon etter alder. Også uføreandelene er trolig påvirket av at grensen for innmelding i tjenstepensjonsordningene er redusert i perioden.

Figur 3.8 Uføreandeler i fellesordningen for kommuner og bedrifter. Kvinner. Prosent

Kilde: KLP

Figur 3.9 Uføreandeler i fellesordningen for kommuner og bedrifter. Menn. Prosent

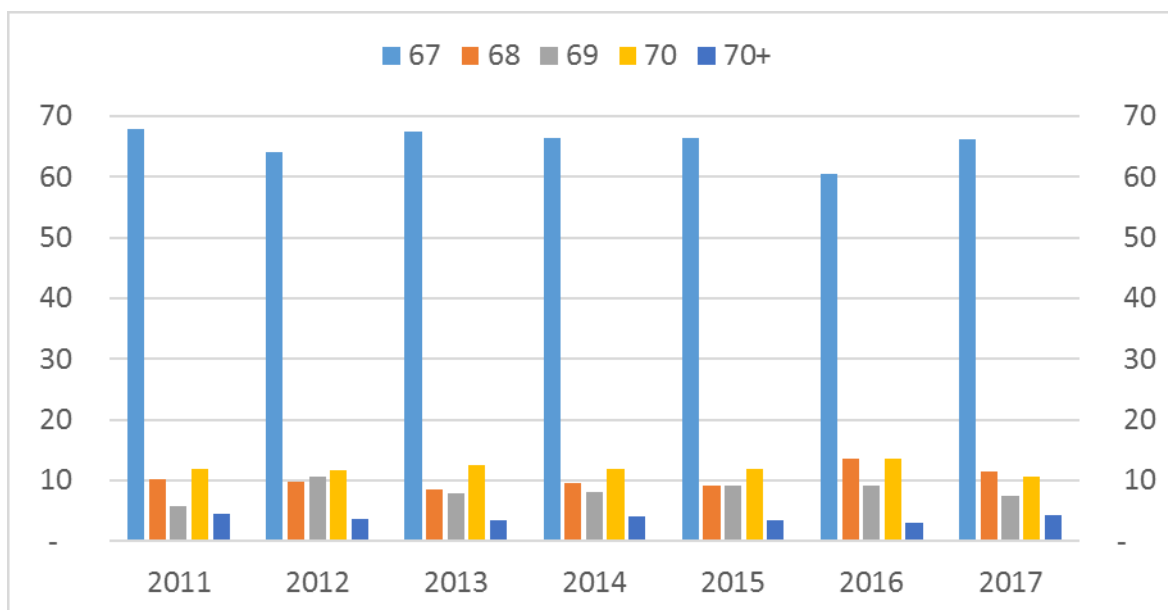
Kilde: KLP

Vedlegg 4 viser også uføreandeler etter alder i de resterende risikofellesskapene i KLP. Når risikofellesskapene fordeles på kjønn er populasjonene relativt små for enkelte av fellesskapene og det kan derfor være vanskelig å si noe om trendene. Vi ser likevel tydelig effekten av særaldersgrenser i pensjonsordningen for sykepleiere, ved at uføreandelene faller kraftig fra 65 år. Dette fallet skyldes at personer blir overført fra uførepensjon til særalderspensjon når de når særaldersgrensen.

Figur 3.10 viser ved hvilken alder de som går fra aktiv stilling til alderspensjon tar ut pensjon, det vil si de som står i stilling til 67 år eller eldre. Figuren viser dermed førstegangsuttak av alderspensjon i perioden 2011–2017 fordelt etter uttaksalder.

Det er klart flest som har tatt ut ordinær alderspensjon fra en aktiv stilling ved 67 år. Dette er tilfellet for over 60 prosent i fellesordningen for kommuner og bedrifter. Blant de som står i stilling til de går av med ordinær alderspensjon, har fordelingen på uttaksalder vært relativt stabil de siste årene. Blant de som står i jobb til de tar ut ordinær alderspensjon er det flere som jobber etter 67 år i SPK enn i fellesordningene i KLP.

Figur 3.10 Førstegangsuttak av alderspensjon etter uttaksalder. Fellesordningen for kommuner og bedrifter. Prosent

Kilde: KLP

3.6 Særaldersgrenser i offentlig sektor

Enkelte arbeidstakere har lavere aldersgrense enn 67 år, såkalt særaldersgrense, og kan normalt ta ut alderspensjon fra tjenestepensjonsordningen før 67 år. De fleste med særaldersgrense er ansatt i offentlig sektor, og de mest vanlige særaldersgrensene er 65 og 60 år. Dette kapitlet gir en oversikt over personer under 67 år som mottar særaldersgrensepensjon fra SPK eller KLP.

I utgangspunktet har offentlig ansatte plikt til å fratruke ved aldersgrensen. Hvis summen av alder og tjenestetid er minst 85 år, kan en fratruke inntil tre år før aldersgrensen (85-årsregelen). En person med aldersgrense 65 år, kan fratruke ved fylte 62 år etter 85-årsregelen dersom tjenestetiden er minst 23 år.

Ved utgangen av 2017 var det 15 741 særalderspensjonister i SPK og KLP til sammen, 6 314 i SPK og 9 427 i KLP. Noen av disse kan i tillegg ha tatt ut alderspensjon fra folketrygden, men vi har ingen informasjon om omfanget av dette. Hovedbildet er at det i SPK i hovedsak er menn som mottar pensjon med særaldersgrense 60 år, mens det i kommunal sektor i hovedsak er kvinner som mottar pensjon med særaldersgrense 65 år.

Personer med særaldersgrense kan ta ut AFP i stedet for særalderspensjon, dersom dette gir en høyere pensjon. Tallene under omfatter ikke personer med særaldersgrense som mottar AFP, disse inngår i tallene for AFP-pensjonister. Uttak av AFP for personer med særaldersgrense

vil likevel påvirke uttakssratene for særalderspensjon ettersom ytelsene er gjensidig utelukkende – de som har tatt ut AFP kan ikke samtidig ta ut alderspensjon og de som går av med særaldersgrense kan ikke samtidig ta ut AFP.

De med særaldersgrense som fortsetter i jobb til 67 år eller lenger inngår heller ikke i statistikken for uttak av særalderspensjon.

3.6.1 Særaldersgrenser i SPK

Tabell 3.5 viser antall mottakere av særalderspensjon i SPK 2011–2017 og fordelingen av særalderspensjonistene etter hvilken alder de hadde ved utgangen av året. Tabellen viser at de fleste særalderspensjonistene er mellom 60 og 66 år.

Tabell 3.5 Særalderspensjonister i SPK fordelt etter alder på mottakerne.

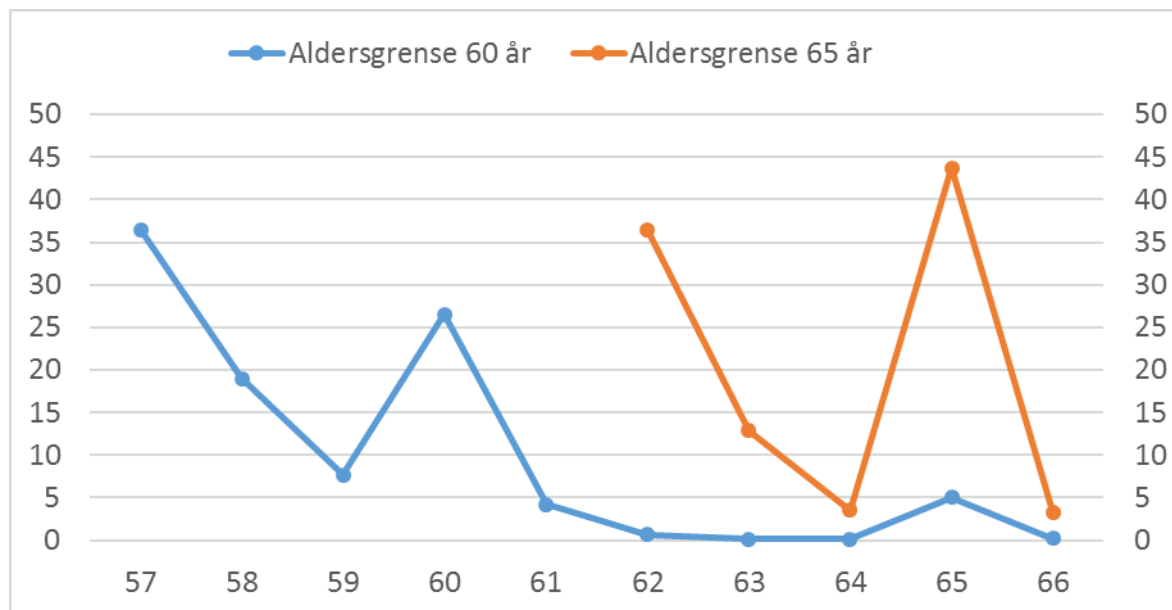
Alder	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<57 år	2	1	3	3	3	2	1
57–59 år	528	636	686	732	745	733	702
60–64 år	2255	2291	2372	2569	2791	3002	3193
65–66 år	2891	2915	2709	2503	2433	2392	2418
Antall	5676	5843	5770	5807	5972	6129	6314

Kilde: SPK

Av de totalt 6 314 særalderspensjonistene i SPK i 2017 hadde et klart flertall, over 60 prosent, en særaldersgrense på 60 år og nær 30 prosent en aldersgrense på 65 år.

Figur 3.11 viser aldersfordelingen for uttak av pensjon for de som har aldersgrense 60 og 65 år i SPK i 2017. Figuren viser altså ved hvilken alder de med særaldersgrense som mottar særalderspensjon i 2017 startet å ta ut pensjon.

Figur 3.11 Særalderspensjonister med aldersgrense 60 år og 65 år fordelt etter alder ved uttak. Desember 2017. Prosent

Kilde: SPK

Blant de med særaldersgrense på 60 år er det flest som har tatt ut pensjon ved 57 år etter 85-årsregelen og ved aldersgrensen på 60 år. Det er også en liten andel som har tatt ut pensjon første gang etter aldersgrensen.¹⁶

Blant de med særaldersgrense på 65 år er det flest som har tatt ut pensjonen ved 62 år etter 85-årsregelen og ved 65 år ved aldersgrensen. En liten andel tok også ut pensjon ett år etter aldersgrensen.

3.6.2 Særaldersgrenser KLP

Tabell 3.6 viser antall personer med særalderspensjon i ulike ordninger i KLP i perioden 2011–2017. Samlet var det 8 462 særalderspensjonister i de fem største risikofellesskapene i KLP ved utgangen av 2017. Det har vært en klar økning i antallet særalderspensjonister i perioden. Økningen i fellesordningen for kommuner og bedrifter må ses på bakgrunn av at 58 kommuner flyttet pensjonsordningen sin til KLP i 2014.

¹⁶ I Lov om aldersgrenser for offentlige tjenestemenn m.fl. heter det at en plikter å fratre ved første månedsskifte etter aldersgrensen for stillingen. Tilsettingsmyndigheten kan likevel bestemme at en tjenestemann skal kunne fortsette utover aldersgrensen dersom vedkommende fremdeles fyller de krav stillingen forutsetter.

Tabell 3.6 Særalderspensjonister under 67 år i ulike risikofellesskap ved utgangen av året

	2011	2012	2013	2014	2015	2017	2017
Kommuner og bedrifter	2 397	2 660	2 790	3 279	3 609	3 862	3 995
Fylkeskommuner	237	235	208	204	182	173	154
Sykepleiere	2 185	2 403	2 546	2 854	3 149	3 387	3 436
Fellesordningen for helseforetak	731	812	917	926	951	996	991

Kilde: KLP

Tabell 3.7 viser fordelingen av særalderspensjonister etter aldersgrense i de ulike ordningene i KLP ved utgangen av 2017. Tabellen viser at et overveidende flertall av de med særaldersgrense i KLP har en aldersgrense på 65 år. Dette gjelder først og fremst personer i fellesordningen for kommuner og bedrifter og i pensjonsordningen for sykepleiere.

Tabell 3.7 Særalderspensjonister under 67 år i ulike risikofellesskap etter aldersgrense. Desember 2017

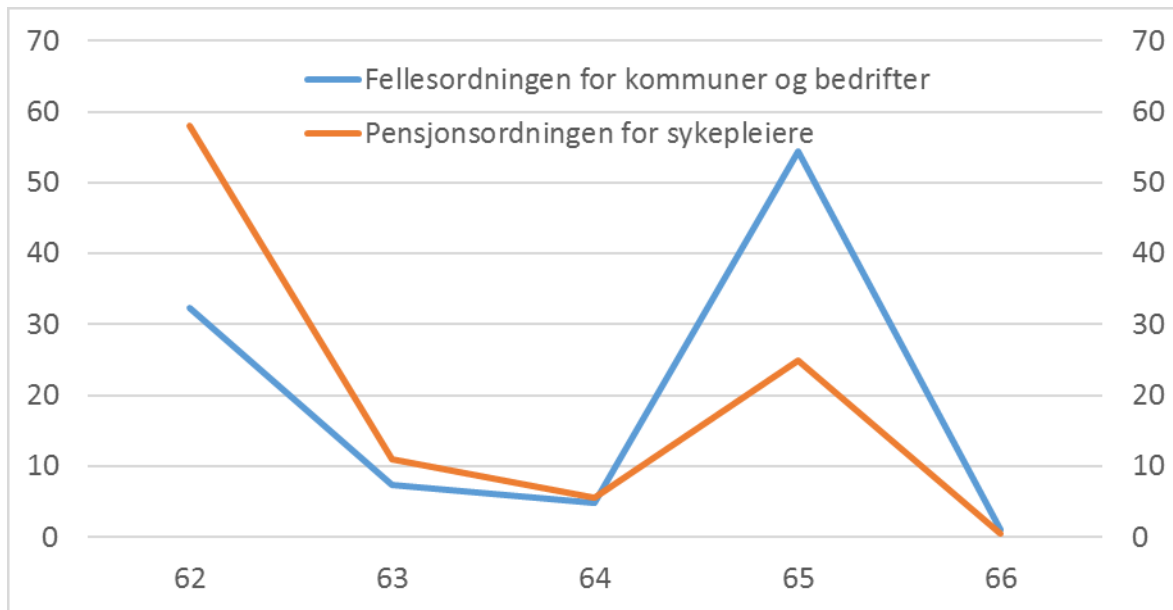
	60 år	63 år	65 år	Alle
Pensjonsordningen for kommuner og bedrifter	356	3	3 510	3 869
Pensjonsordningen for fylkeskommuner	0	0	154	154
Pensjonsordningen for sykepleiere	0	0	3 436	3 436
Pensjonsordningen for helseforetak	120	0	883	1 003
Sum alle ordninger	462	3	7 953	8 462

Kilde: KLP

Figur 3.12 viser fordelingen av uttaksalder etter alder i fellesordningen for kommuner og bedrifter og i pensjonsordningen for sykepleiere ved utgangen av 2017. Det går fram at det vanligste er å ta ut pensjonen enten ved aldersgrensen eller tre år før aldersgrensen (85-årsregelen). I henhold til hovedtariffavtalen i KS området kan arbeidstakere med særaldersgrenser under 67 år, og som ikke har opptjent fulle pensjonsrettigheter fortsette i stilling til fylte 67 år.

Vi ser at det i pensjonsordningen for sykepleiere er langt vanligere å ta ut pensjon 3 år tidligere enn aldersgrensen enn ved aldersgrensen på 65 år, mens forholdet er motsatt i ordningen for kommuner og bedrifter.

Figur 3.12 Særalderspensjonister med aldersgrense 65 år fordelt etter alder ved uttak. Fellesordningen for kommuner og bedrifter. Desember 2016. Prosent

Kilde: KLP

4 Yrkesaktivitet blant den eldre befolkningen

4.1 Innledning

Et av hovedmålene i pensjonsreformen er at pensjonssystemet skal legge til rette for at flere står lenger i arbeid gjennom gode arbeidsinsentiver og fleksible regler for kombinasjon av arbeid og pensjon.

I privat sektor kan tjenestepensjon, på samme måte som alderspensjonen fra folketrygden, tas ut fleksibelt og fritt kombineres med arbeidsinntekt fra 62 år. Offentlig tjenestepensjon, derimot, kan først tas ut fra 67 år og bare dersom man jobber deltid eller slutter i offentlig stilling. Offentlige ansatte som tar ut full pensjon og samtidig fortsetter å jobbe i en stilling med rett til medlemskap i en offentlig pensjonsordning, vil få redusert pensjon. Mens AFP-ordningen i privat sektor fra 2011 ble lagt om til å være en livsvarig ytelse som gir høyere ytelse jo senere den tas ut og som fritt kan kombineres med arbeid, er AFP i offentlig sektor videreført som en tidligpensjonsordning med strenge regler for avkorting mot arbeidsinntekt. I privat sektor består det samlede pensjonsnivået dermed av 2 eller 3 ulike pensjonskomponenter med nøytrale og fleksible uttaksregler, mens det i offentlig sektor bare er folketrygden som har en slik utforming. De økonomiske insentivene til å stå i arbeid utover 62 år er derfor langt sterkere i privat sektor enn i offentlig sektor.

Anslag fra Arbeids- og velferdsdirektoratet viser at omtrent halvparten av 61-åringene som er sysselsatt i privat sektor er ansatt i AFP-bedrifter. Insentivene til å stå lenger i arbeid ble styrket for ansatte i AFP-bedrifter i privat sektor etter omleggingen av AFP-ordningen i 2011. For de øvrige i privat sektor, har pensjonsreformen ført til at de kan ta ut alderspensjon fra folketrygden fem år tidligere.

Siden pensjonsreformen har hatt ulik effekt både på muligheten til å gå av, og på insentivene til å fortsette i arbeid, i ulike sektorer, ser vi i dette kapittelet på utviklingen i yrkesaktivitet i de tre delene av arbeidsmarkedet hver for seg. Siden innføringen av fleksibel alderspensjon, privat tjenestepensjon og AFP, tar veldig mange ut alderspensjon før 67 år mens de fortsatt er i fullt arbeid. Dette kapitelet ser derfor også på utviklingen i antallet arbeidstakere som kombinerer jobb og pensjon.¹⁷

4.2 Utvikling i yrkesaktivitet etter pensjonsreformen

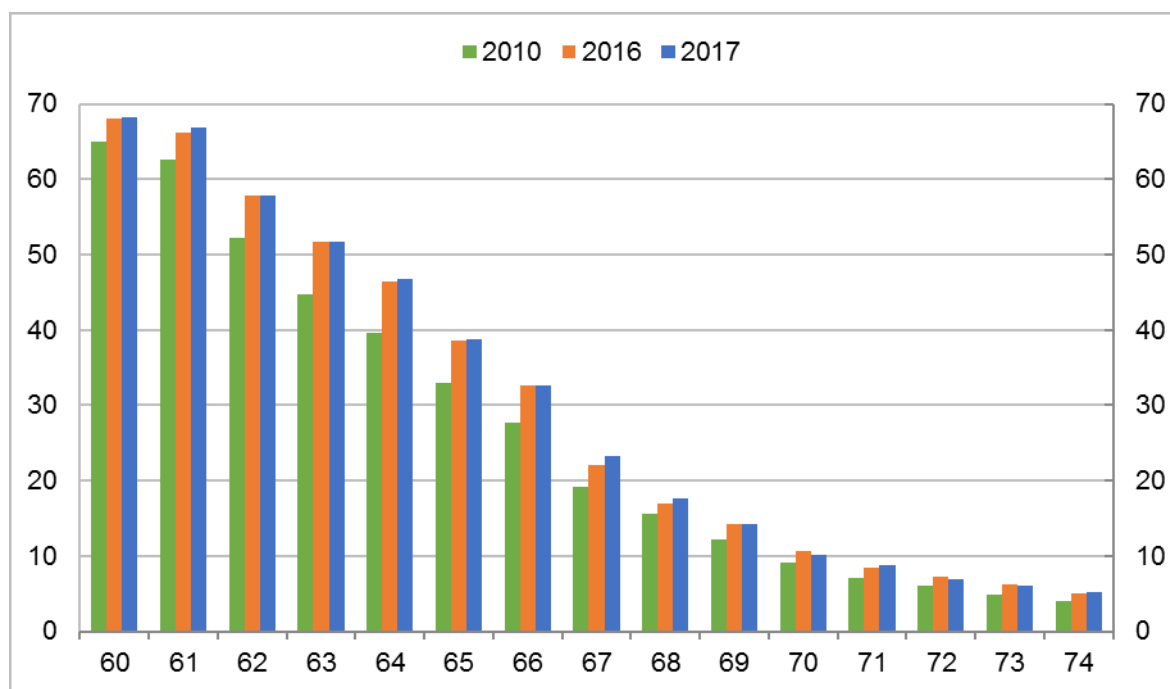
Etterspørselen etter arbeidskraft, og dermed sysselsettingen, varierer med konjunktur-utviklingen. Det kan derfor være vanskelig å isolere effekten omleggingen av pensjonsordningene har hatt på yrkesaktiviteten i aldersgruppen 62 år og eldre. Ved å se på utviklingen i yrkesaktivitet for ulike aldersgrupper, kan man likevel få en indikasjon på om pensjonsreformen har hatt betydning for utviklingen i yrkesaktivitet blant eldre.

Figur 4.1 viser arbeidstakere etter alder som andel av befolkningen på samme alder. Andelen arbeidstakere er høyere enn i 2010 for alle i aldersgruppen 60–74 år. Økningen fra 2010 har

¹⁷ Tidligere rapporter har supplert inntektsstatistikken med registeropplysninger om arbeidsforhold (Aa-registeret). 1. januar 2015 trådte A-ordningen i kraft. A-ordningen, som er felles for NAV, Skatteetaten og Statistisk sentralbyrå, har gjort det enklere for arbeidsgiver å rapportere pliktige opplysninger til myndighetene da den har erstattet følgende fem skjemaer: lønns- og trekkoppgave, terminoppgave for arbeidsgiveravgift og forskuddstrekk, årsoppgave for arbeidsgiveravgift/følgeskriv til lønns- og trekkoppgave, melding til Aa-registeret og oppgave til lønnsstatistikk. Som følge av at arbeids- og inntektsopplysningene nå blir registrert hos det offentlige i samme takt som de genereres hos arbeidsgiverne, vil tallgrunnlaget være mer oppdatert enn tidligere. Betydningen av tidsseriebruddet i datagrunnlaget er usikker.

vært spesielt stor for aldersgruppen 62–66 år, noe som kan indikere at pensjonsreformen har hatt betydning for utviklingen i yrkesaktiviteten for denne aldersgruppen. Utviklingen i arbeidstakerprosent før og etter pensjonsreformen følger i hovedsak samme mønster for begge kjønn. Fra 2016 til 2017 har det vært størst økning for 67- og 68-åringene, mens det for de andre aldre har vært både små økninger og små nedganger i løpet av den samme perioden. Utviklingen i yrkesaktivitet bekreftes dersom man ser på utviklingen i sammen-setningen av inntekt for aldersgruppen 60–74 år, jf. figur 5.10 i avsnitt 5.5.

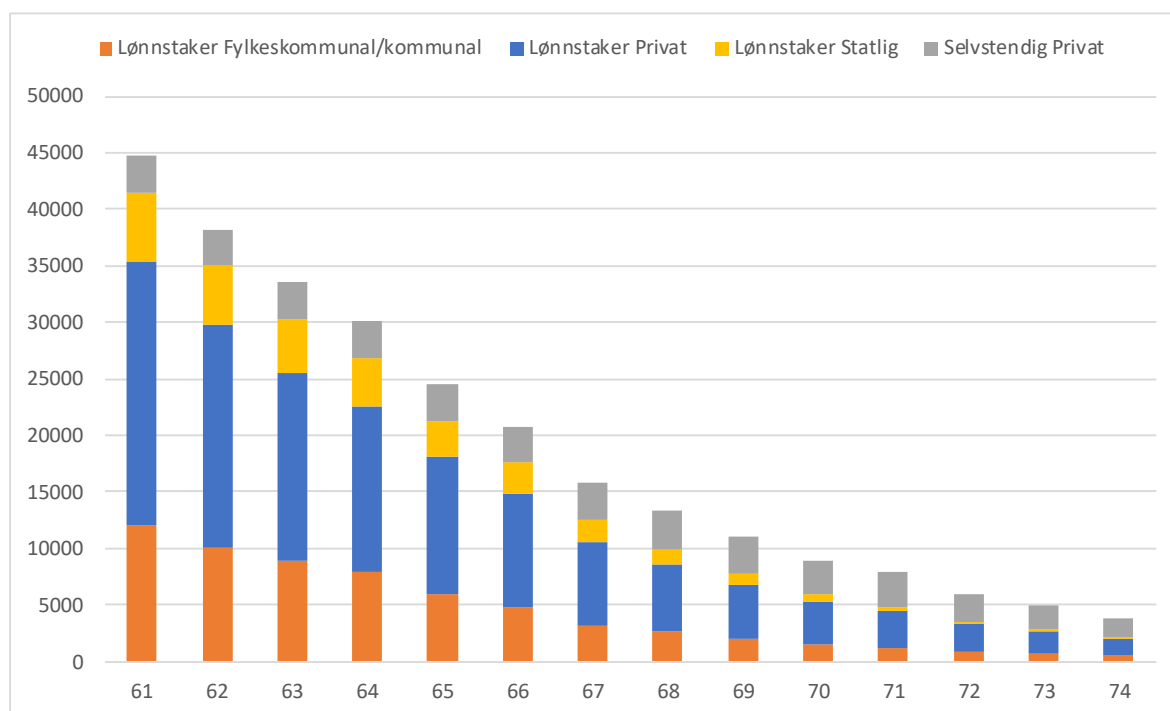
Figur 4.1 Arbeidstakere 60–74 år i 2. kvartal som andel av befolkningen på samme alder. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Aa-registeret 2010, a-ordningen fra 2015

Figur 4.2 viser hvordan de sysselsatte (lønnstakere og selvstendige) fordeler seg mellom sektorer etter alder. Ved 61 år er omtrent halvparten arbeidstakere i privat sektor, nesten 30 prosent i fylkeskommunal/kommunal sektor, nesten 15 prosent i statlig sektor og 7 prosent er selvstendig næringsdrivende. Etter hvert som alderen øker, beveger flere seg over til privat sektor som selvstendig næringsdrivende. Andelen selvstendige næringsdrivende øker for hvert alderstrinn, og størst er økningen for alderstrinnene fra 67 år til 71 år. Denne økningen motsvares av en jevn reduksjon i andelen lønnstakere i privat, fylkeskommunal/kommunal og statlig sektor for hvert alderstrinn. Ved 70 år er i overkant av en tredjedel selvstendig næringsdrivende, rett over 40 prosent lønnstakere i privat sektor, i underkant av 20 prosent i fylkeskommunal/kommunal sektor og i underkant av 10 prosent i statlig sektor. Vridningen fra lønnstaker til selvstendig næringsdrivende fortsetter, og ved 74 år er omtrent 45 prosent selvstendige, i underkant av 40 prosent lønnstakere i privat sektor, rett over 10 prosent i fylkeskommunal/kommunal sektor og knapt 5 prosent i statlig sektor.

Figur 4.2 Antall sysselsatte etter alder og sektor, 2017

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.3 Andeler som fortsetter i arbeid i aldersgruppen 62 år og eldre

4.3.1 Innledning

Ulike grupper, avhengig av om de jobber i offentlig eller privat sektor og om de har ny AFP eller ikke, har blitt berørt av nye pensjonsregler på ulike måter. Man kan derfor få en indikasjon på om pensjonsreformen har bidratt til utviklingen i yrkesaktivitet blant eldre ved å sammenligne utviklingen i yrkesaktivitet mellom de ulike gruppene. I dette avsnittet ser vi på utviklingen i andelen som fortsetter i arbeid etter 62 år ved å følge individer som i større eller mindre grad har blitt påvirket av pensjonsreformen over tid. I dette avsnittet benytter vi opprettholdelse av yrkesinntekt som mål på fortsatt yrkesaktivitet.

4.3.2 Utviklingen i pensjongsgivende inntekt som andel av inntekten ved 61 år

Utviklingen i inntekt i alderen 61–70 år som andel av inntekten ved 61 år for et gitt årskull er et mål på i hvilken grad årskullet fortsetter i inntektsgivende arbeid.¹⁸ Vi sammenligner utviklingen for de som jobbet i privat sektor med AFP, privat sektor uten AFP og offentlig sektor ved 61 år.

Figur 4.3 viser utviklingen i inntekt målt i fast G etter fylte 61 år som andel av inntekten ved 61 år for årskullene 1944, 1948, 1949 og 1952 i henholdsvis privat sektor med AFP, privat sektor uten AFP og offentlig sektor. Årskullet født i 1944 kan vi følge til fylte 70 år, mens 1952-kullet foreløpig bare kan følges til 64 år.

¹⁸ Med inntekt menes her pensjongsgivende inntekt fratrukket dagpenger og arbeidsavklaringspenger. Dette vil i stor grad reflektere yrkesinntekt.

Ikke overraskende faller inntekten med alder for alle årskull. Vi ser videre at inntekt etter 61 år som andel av inntekt ved 61 år er høyere for yngre årskull i privat sektor med AFP enn for eldre årskull, mens det er en relativt stabil utvikling mellom årskullene i privat sektor uten AFP og offentlig sektor.

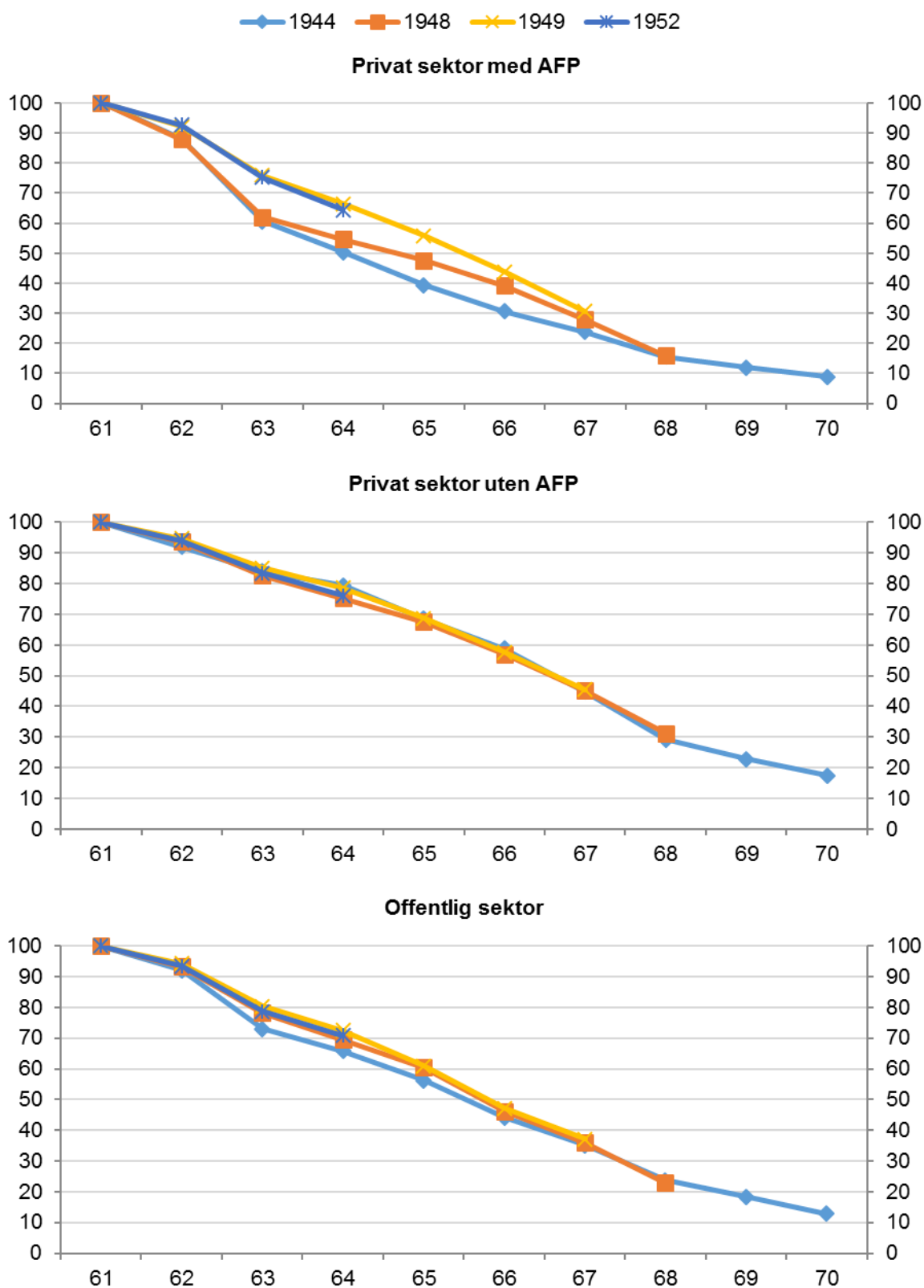
I privat sektor med AFP var andelen inntekt ved 62 og 63 år om lag på samme nivå for 1948-kullet som for 1944-kullet. Det har sammenheng med innfasingen av ny AFP: 1948-kullet kunne bare ta ut gammel AFP dersom de gjorde det før 2011, noen som førte til at mange tok ut AFP ved 62 år. De som ikke tok ut gammel AFP fikk rett på ny AFP, noe som ga langt sterkere insentiver til å stå lenger i arbeid, og vi ser at andel av 1948-kullet som sto i arbeid til 64 år eller lengre er høyere enn for 1944-kullet.

1949-kullet er det kullet som virkelig utmerker seg. Dette kullet kunne bare ta ut ny AFP, og figuren tyder på at overgangen har hatt sterk effekt på arbeidstilbudet. Mens inntekten ved 63 år som andel av inntekten ved 61 år var 62 prosent for 1944-kullet, var den om lag 76 prosent for 1949-kullet. 1952-kullet har så langt samme andel inntekt etter 61 år som 1949-kullet.

En konsekvens av omleggingen av AFP-ordningen i privat sektor er at mens det tidligere var tilstrekkelig å fylle vilkårene for AFP for å kunne ta ut pensjon fra 62 år, er det nå et krav om at pensjonsopptjeningen er tilstrekkelig høy. Omleggingen av AFP-ordningen har derfor ført til et noe lavere omfang av arbeidstakere i privat sektor med AFP som har muligheten til å ta ut pensjon fra 62 år. Deler av økningen i andelen som står i arbeid i denne sektoren kan derfor skyldes at færre av de som ønsker å gå av tidlig, har muligheten til det. En studie fra Frisch-senteret (Hernæs et. al, 2016) viser at omleggingen av AFP-ordningen hadde signifikante effekter på arbeidstilbudet. Effekten på arbeidstilbudet var imidlertid ikke større for gruppen som ikke hadde rett til å ta ut pensjon fra 62 år, enn gruppen som hadde rett til pensjon. Studien viser samtidig at gruppen som ikke kan ta ut pensjon fra 62 år er relativt liten, 3 prosent av alle arbeidstakerne i årskullene som blir studert og 12 prosent av arbeidstakerne i privat sektor med AFP.

I privat sektor uten AFP og offentlig sektor er nivået på inntekten målt som andel av inntekten ved 61 år høyere enn i privat sektor med AFP for alle årskull, og høyest er nivået i privat sektor uten AFP. Veksten for yngre årskull har imidlertid vært svakere i privat sektor uten AFP og offentlig sektor, noe som har ført til at nivået på inntekten i privat sektor med AFP nærmer seg nivået i privat sektor uten AFP og offentlig sektor for 1951-kullet. Dette kan indikere at sysselsettingen i privat sektor med AFP øker mot nivåene i privat sektor uten AFP og offentlig sektor for yngre årskull.

Figur 4.3 Pensjonsgivende inntekt målt i G ved alder 61–70 år som andel av inntekten ved 61 år fordelt etter sektor.¹ Prosent

1) Pensjonsgivende inntekt fratrukket dagpenger og AAP

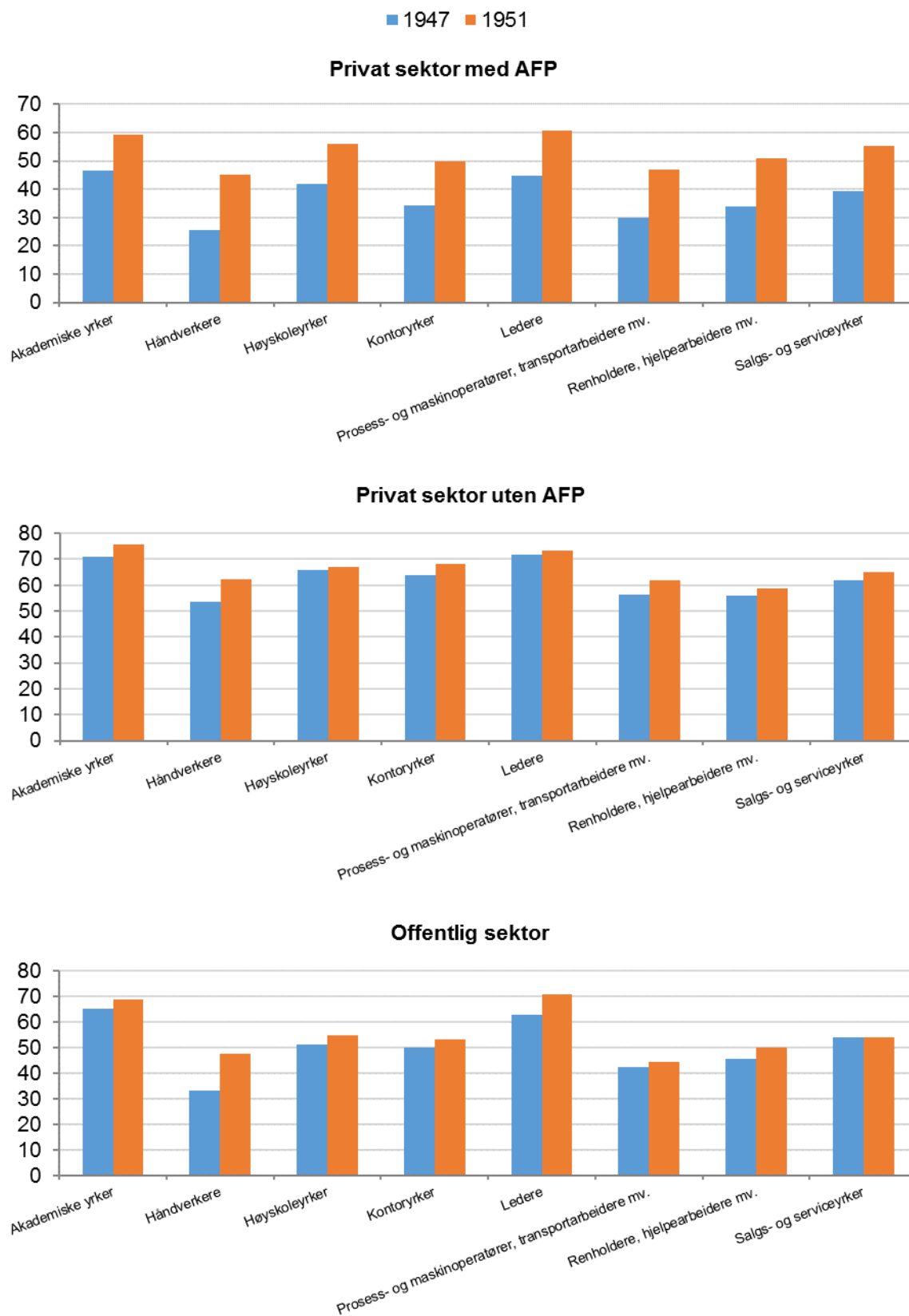
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

4.3.3 Inntekt ved 65 år som andel av inntekten ved 61 år

Effektene av styrkede arbeidsinsentiver kan være ulike for ulike yrkesgrupper. I enkelte yrker kan det være mer krevende å stå lenger i arbeid enn i andre yrker. Samtidig kan det nettopp være i yrker med belastende arbeidsoppgaver at økonomiske insentiver kan ha stor betydning: det kan være svært viktig for valget om å fortsette i arbeid at man får noe igjen for det økonomisk (utover lønn for arbeidet) når arbeidsoppgavene er belastende. Figur 4.4 viser inntekt ved 65 år som andel av inntekten ved 61 år målt i fast G fordelt etter yrke for henholdsvis privat sektor med AFP, privat sektor uten AFP og offentlig sektor. Det er valgt å sammenlikne siste tilgjengelige årskull (1953) med 1947-kullet, da yrkesdataene ser ut til å være upålitelige før 2008 (da 1947-kullet var 61 år). Det var begrensede effekter av pensjonsreformen før 1948-kullet. Dermed vil inntektsopplysningene for 1947-kullet som framkommer i figuren i stor grad samsvare med inntektsnivået i årskullene før 1944 (som fylte 67 år i 2011, og dermed var første årskull som var omfattet av pensjonsreformen).

Figur 4.4 bygger på samme tallgrunnlag som figur 4.3 men viser utviklingen fordelt etter yrke. Det framkommer av figuren at inntekten ved 65 år som andel av inntekten ved 61 år er høyere for 1951-kullet sammenliknet med 1947-kullet i alle yrker både for offentlig sektor og privat sektor (med og uten AFP), med unntak for salgs- og serviceyrker i offentlig sektor hvor nivået til 1953-kullet er på om lag samme nivå som for 1947-kullet.

Figur 4.4 Pensjonsgivende inntekt i G ved 65 år som andel av inntekten av 61 år, etter yrke. 1947- og 1951-årskullet. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

4.4 Antall som kombinerer arbeid og pensjon

I dette avsnittet ser vi på antall arbeidstakere i alderen 62–66 år som også mottar pensjon. Vi skiller mellom mottak av alderspensjon, privat AFP og offentlig AFP. Tidligere kunne alderspensjon først mottas fra fylte 67 år, og AFP, både i privat og offentlig sektor, var tidligpensjonsordninger som, i likhet med uføretrygd, bare kunne mottas dersom man hadde sluttet helt eller delvis i jobb. Fra 2011 ble både alderspensjon fra folketrygden og AFP i privat sektor lagt om.

I perioden 2011–2015 var det fortsatt noen i årskullene født før 1949 som mottok gammel AFP i privat sektor. Gammel AFP i privat sektor og AFP i offentlig sektor kan ikke mottas samtidig som alderspensjon fra folketrygden. Personer som kombinerer arbeid med mottak av en av disse pensjonstypene må derfor ha delvis trukket seg ut av arbeidslivet.

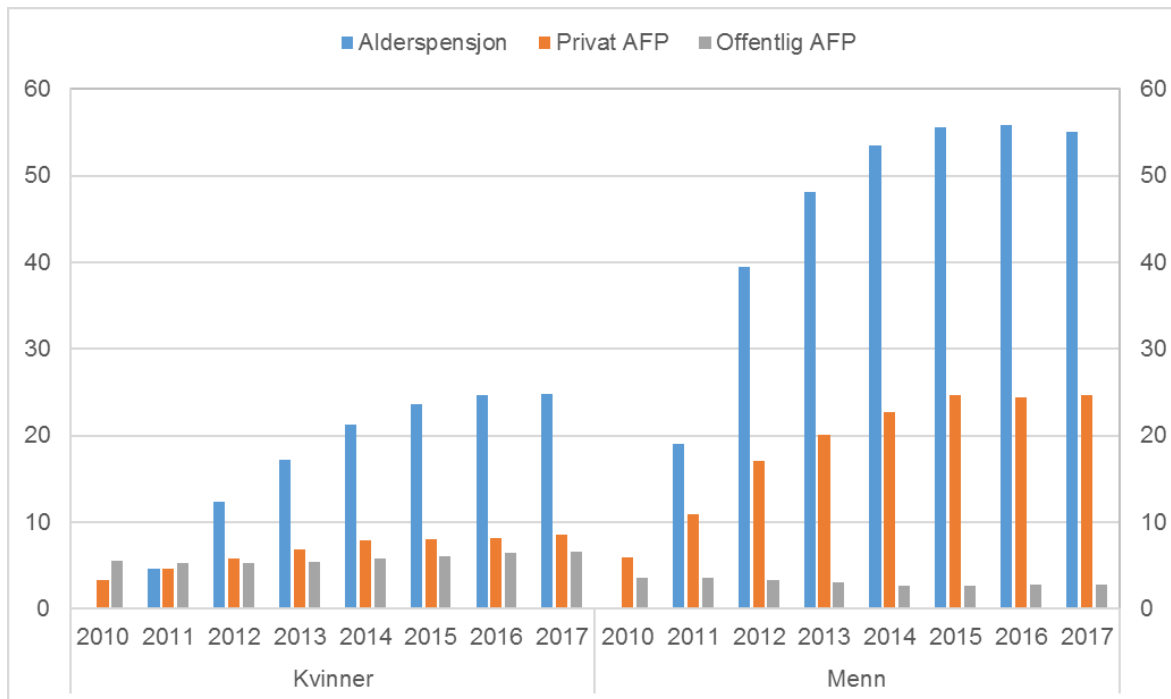
Fra 2011 har alderspensjon og ny AFP i privat sektor fritt kunne kombineres med arbeidsinntekt uten at pensjonen avkortes. Personer som kombinerer arbeid med disse to pensjonstypene kan dermed være fullt i arbeid. Ny AFP i privat sektor mottas i all hovedsak samtidig med alderspensjon fra folketrygden. Fra og med 2016 er gammel AFP i privat sektor helt utfaset, og mottakere av privat AFP vil som regel også være mottakere av alderspensjon fra folketrygden.

Figur 4.5 viser utviklingen i andelen arbeidstakere fra 62 til 66 år som kombinerer arbeid og pensjon etter pensjonstype og kjønn i perioden 2010 til 2017. Det mest slående utviklingen i perioden er den økende andelen som kombinerer arbeid med mottak av alderspensjon fra folketrygden i perioden 2011 til 2015. Dette bildet bekreftes dersom man ser på utviklingen i ulike inntektskomponenter for denne aldersgruppa, se figur 5.11. Trenden gjelder spesielt for menn, og om lag 55 prosent av de mannlige arbeidstakerne i alderen 62–66 år mottok i 2017 også alderspensjon fra folketrygden. Andelen blant kvinner er betydelig lavere. Både for kvinner og menn har den sterke veksten i andelen som kombinerer arbeid og alderspensjon fra folketrygden avtatt i løpet av perioden, og andelen i 2017 var på om lag samme nivå som året før for kvinner, mens det for menn var en liten nedgang fra 2016 til 2017.

Andelen arbeidstakere som mottar privat AFP har også økt, særlig for menn, men også her har veksten avtatt i løpet av perioden. Andelen som kombinerer arbeid med offentlig AFP, derimot, har blitt lavere for menn og holdt seg omtrent på samme nivå for kvinner i perioden 2010 til 2017.

At ny AFP i privat sektor kan mottas sammen med alderspensjon fra folketrygden innebærer at summen av andelen arbeidstakere som mottar hver enkelt av de ulike pensjonstypene i figurene under overstiger andelen arbeidstakere som mottar en eller flere pensjonsytelser fra og med 2011.

Figur 4.5 Arbeidstakere 62–66 år som kombinerer arbeid og pensjon i 2. kvartal etter pensjonstype og kjønn. Prosent

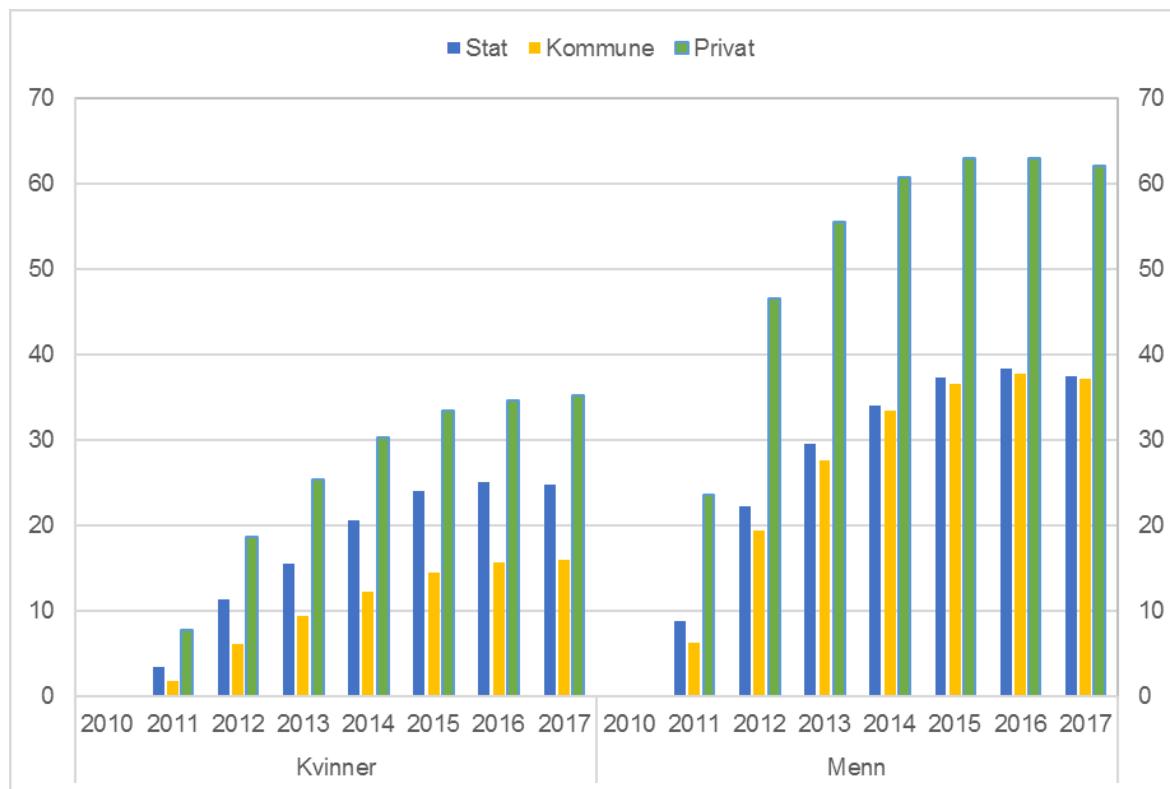
Kilde: Statistisk sentralbyrå, Aa-registeret 2010–2014, a-ordningen fra 2015

Figur 4.6 viser andelen arbeidstakere 62–66 år som også mottar alderspensjon fra folketrygden, fordelt på sektor og kjønn. Det har vært en økning i andelen arbeidstakere som mottar alderspensjon fra folketrygden i perioden fra 2011 til 2016 i både privat og offentlig sektor, men veksten har vært betydelig lavere i siste del av perioden for alle sektorer og begge kjønn. Fra 2016 til 2017 har det vært en liten nedgang i andelen arbeidstakere som mottar alderspensjon fra folketrygden blant menn i både privat og offentlig sektor.

Vi ser at det er langt mer vanlig å kombinere arbeid og alderspensjon i privat sektor enn i offentlig sektor, både for menn og kvinner. Dette resultatet er ikke overraskende. Selv om det i privat og offentlig sektor er lik anledning til å kombinere alderspensjon fra folketrygden med arbeidsinntekt, er det for arbeidstakere i offentlig sektor svakere økonomiske insentiver til å kombinere dette med fullt arbeid og uttak av AFP. For arbeidstakere i offentlig sektor som fortsatt er fullt i arbeid, er uttak av alderspensjon fra folketrygden før 67 år dermed en ren finansiell beslutning, mens alderspensjon fra folketrygden i privat sektor også kan benyttes for de som har trappet ned fra arbeidslivet.

Forskjellen på privat og statlig sektor er langt mindre for kvinner enn for menn. Samtidig ser vi at mens det er liten forskjell mellom menn i statlig og kommunal sektor, er andelen kvinner som kombinerer arbeid og alderspensjon langt lavere i kommunal sektor enn i statlig sektor. Dette kan ha sammenheng med at kvinner i kommunal sektor i gjennomsnitt har kortere yrkeskarrierer og dermed i mindre grad oppfyller vilkåret for å ta ut alderspensjon fra folketrygden før 67 år.

Figur 4.6 Arbeidstakere 62–66 år som kombinerer arbeid og alderspensjon fra folketrygden i 2. kvartal etter sektor og kjønn. Prosent

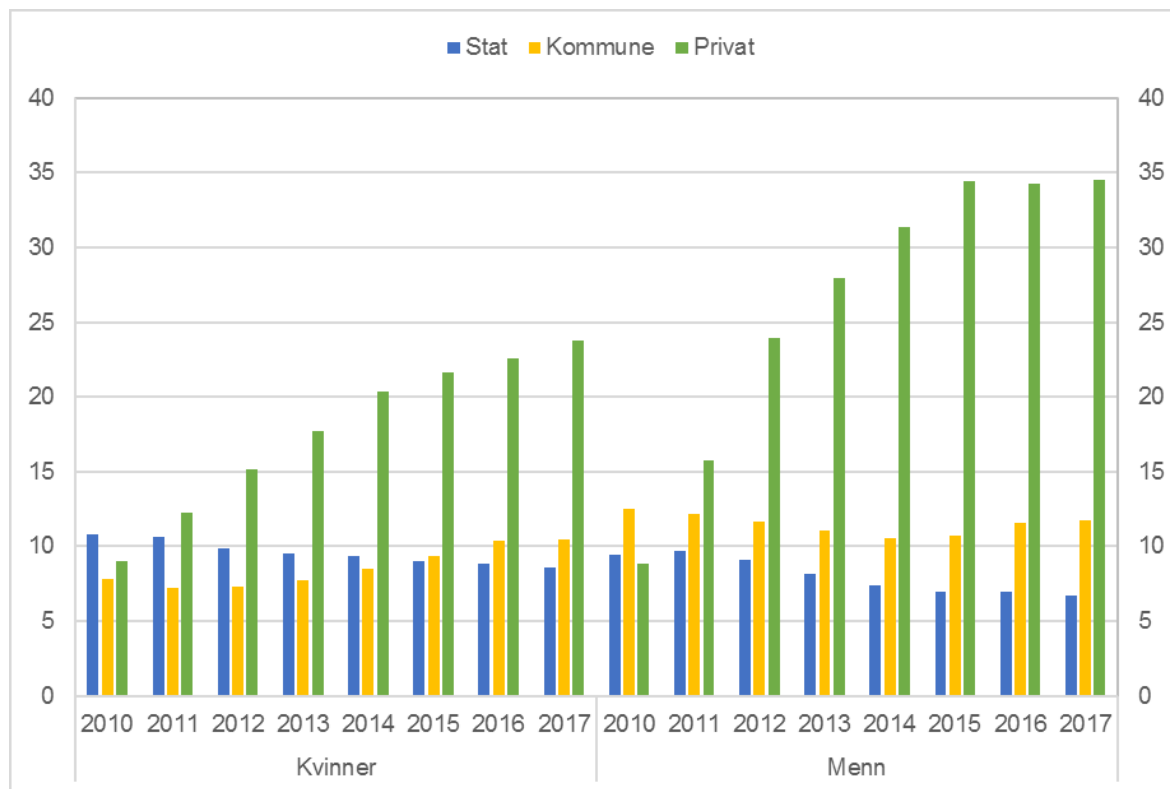
Kilde: Statistisk sentralbyrå, Aa-registeret 2010–2014, a-ordningen fra 2015

Figur 4.7 viser andelen arbeidstakere som mottar AFP, etter sektor og kjønn. I 2010 var det i hovedsak samme type AFP-ytelse i alle de tre sektorene, og mottak av denne ytelsen forutsatte at man helt eller delvis hadde sluttet i arbeid. Arbeidstakere som mottok AFP i 2010 jobbet dermed redusert. Andelen som kombinerte arbeid og AFP i 2010 var rundt 10 prosent for begge kjønn og i alle sektorer. Andelen var høyest for menn i kommunal sektor (12 prosent) og lavest for kvinner i kommunal sektor (8 prosent).

AFP er videreført som tidligere i statlig og kommunal sektor. I disse sektorene har andelen som kombinerer deltidsstillinger og AFP holdt seg rimelig stabilt etter 2010. Det har vært en svakt økende andel for kvinner i kommunal sektor og en svakt fallende andel for menn i statlig sektor i løpet av perioden. Fra 2016 til 2017 er andelen som kombinerte arbeid og AFP så å si uendret i kommunal og statlig sektor.

Personer som tok ut AFP i 2010 mottok denne til fylte 67 år. Til og med 2015 var det derfor mottakere av både gammel og ny AFP i privat sektor, mens det fra 2016 kun vil være mottakere av ny AFP i privat sektor. Ny AFP i privat sektor kan fritt kombineres med arbeidsinntekt – også for personer som arbeider fullt. Omleggingen av AFP i privat sektor har ført til en kraftig vekst i andelen som kombinerer arbeid og AFP fra 2011, og særlig gjelder dette menn. Mens det var 9 prosent av menn i privat sektor som kombinerte arbeid og AFP i 2010, var det 35 prosent i 2017. Fra 2016 til 2017 var det ingen vekst for menn, mens andelen som kombinerte arbeid og privat AFP fortsatte å øke for kvinner.

Figur 4.7 Arbeidstakere 62–66 år som kombinerer arbeid og AFP i 2. kvartal etter sektor og kjønn. Prosent

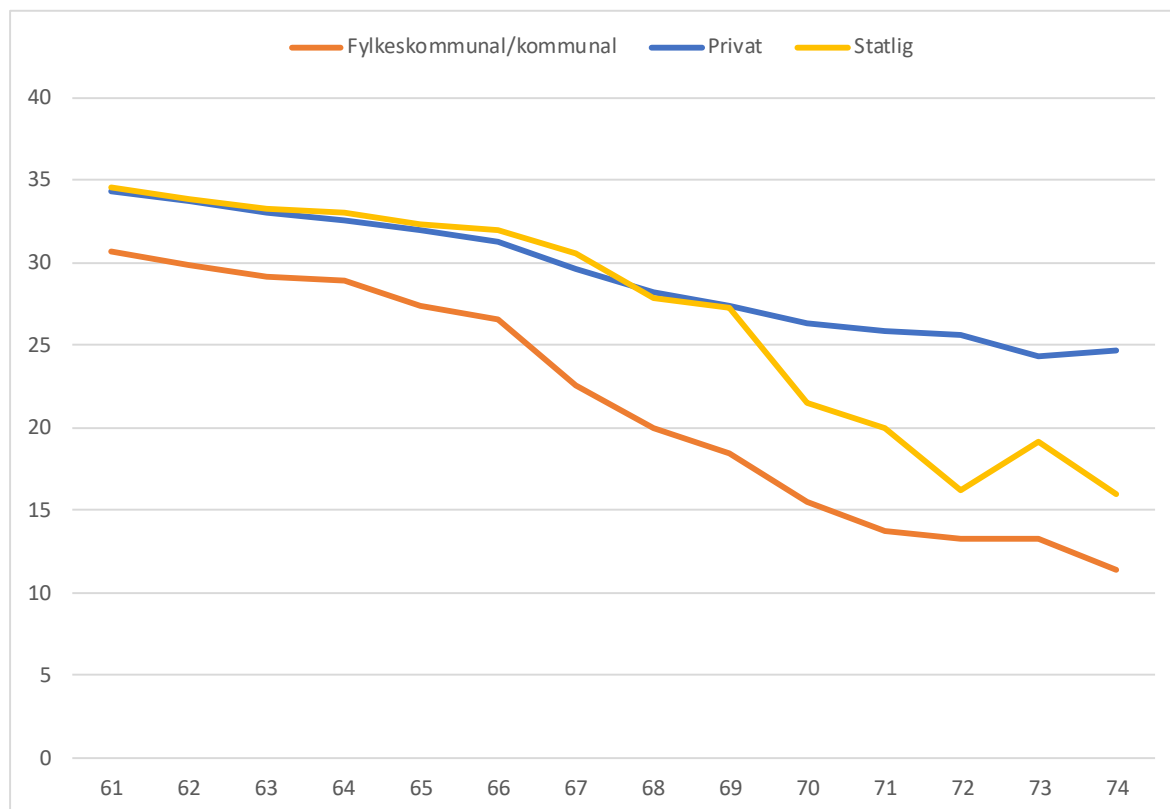
Kilde: Statistisk sentralbyrå, Aa-registeret 2010–2014, a-ordningen fra 2015

4.5 Arbeidstid per uke

4.5.1 Arbeidstid for ansatte i ulike sektorer

Figur 4.8 viser gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for arbeidstakere, ikke selvstendig næringsdrivende, i alderen 61 til 74 år etter om de jobber i privat sektor, fylkeskommunal/kommunal sektor eller statlig sektor. Avtalt arbeidstid er lavere i fylkeskommunal/kommunal sektor enn i privat og statlig sektor for alle aldre. Avtalt arbeidstid i privat og statlig sektor er på samme nivå fra 61 år til og med 69 år, men fra 70 år reduseres avtalt arbeidstid i statlig sektor kraftigere enn i privat sektor.

Figur 4.8 Gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke etter alder og sektor, 2017. Timer

Kilde: Statistisk sentralbyrå

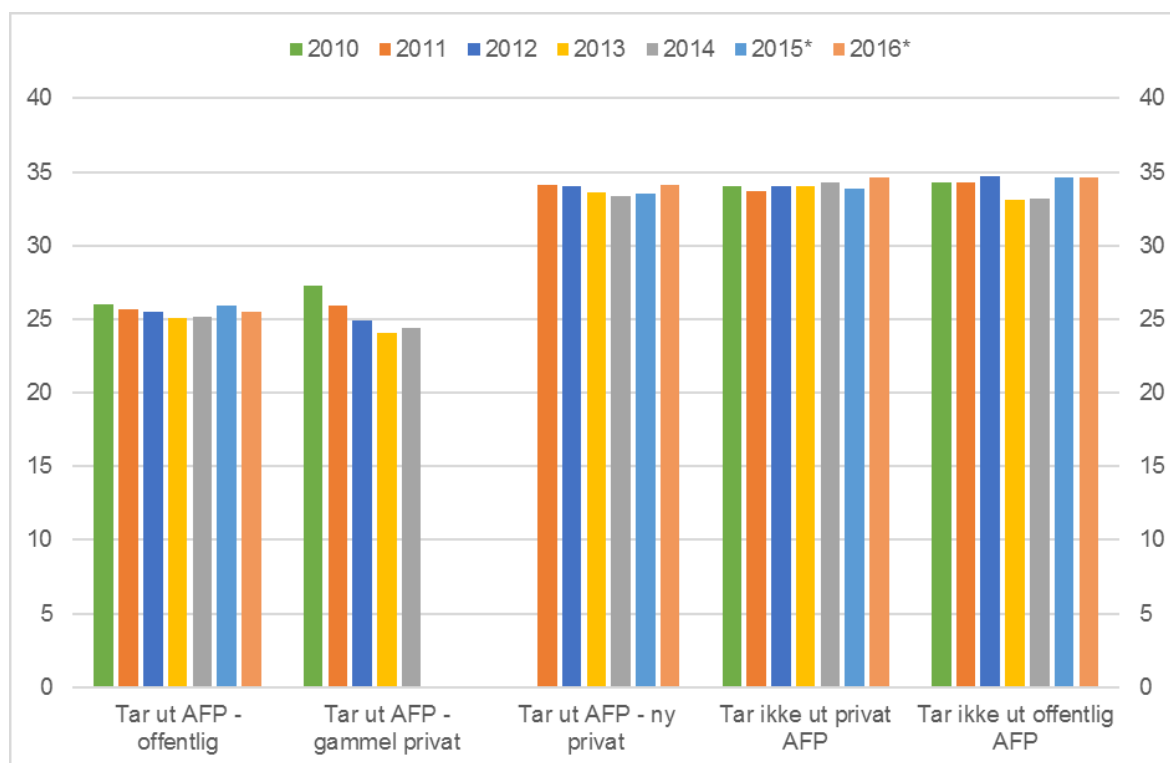
4.5.2 Arbeidstid for ansatte i virksomheter med AFP

I privat sektor kan arbeid og AFP kombineres uten avkorting i pensjon, noe som ikke er tilfellet i offentlig sektor. En kunne derfor forvente at personer som tar ut ny AFP i privat sektor, og kanskje særlig personer med fysisk krevende arbeid, gjør dette for å kunne trappe ned arbeidsinnsatsen. I dette avsnittet har vi derfor sammenlignet hvor mye de som kombinerer arbeid og AFP jobber i forhold til de som ikke tar ut AFP for arbeidstakere i alderen 62–66 år som jobber i en virksomhet med AFP-ordning.

Figur 4.9 viser gjennomsnittlig arbeidstid per uke for sysselsatte menn i aldersgruppen 62–66 år gruppert etter om de tar ut offentlig AFP, gammel privat AFP, ny privat AFP eller ikke tar ut AFP. Offentlig AFP og gammel privat AFP er ganske likt innrettet, og det er strenge avkortingsregler når denne pensjonen kombineres med arbeid. Som figuren viser, jobber de som tar ut gammel privat AFP eller offentlig AFP i gjennomsnitt færre arbeidstimer per uke enn de som ikke tar ut AFP.

I motsetning til den gamle AFP-ordningen i privat sektor, kan ny privat AFP altså fritt kombineres med arbeid uten avkorting av lønn. Menn i privat sektor som tar ut AFP fra ny ordning jobber i gjennomsnitt flere timer per uke enn de som tar ut AFP fra gammel ordning, og det gjennomsnittlige antallet arbeidstimer er på samme nivå som de som ikke tar ut AFP – både i privat og offentlig sektor. Basert på sammenligningen av gjennomsnittlig arbeidstid per uke, ser det altså ikke ut til at menn i privat sektor benytter seg av AFP for å kunne trappe ned arbeidsinnsatsen.

Figur 4.9 Gjennomsnittlig arbeidstid per uke i 4. kvartal for sysselsatte menn 62–66 år etter uttak av AFP. Timer

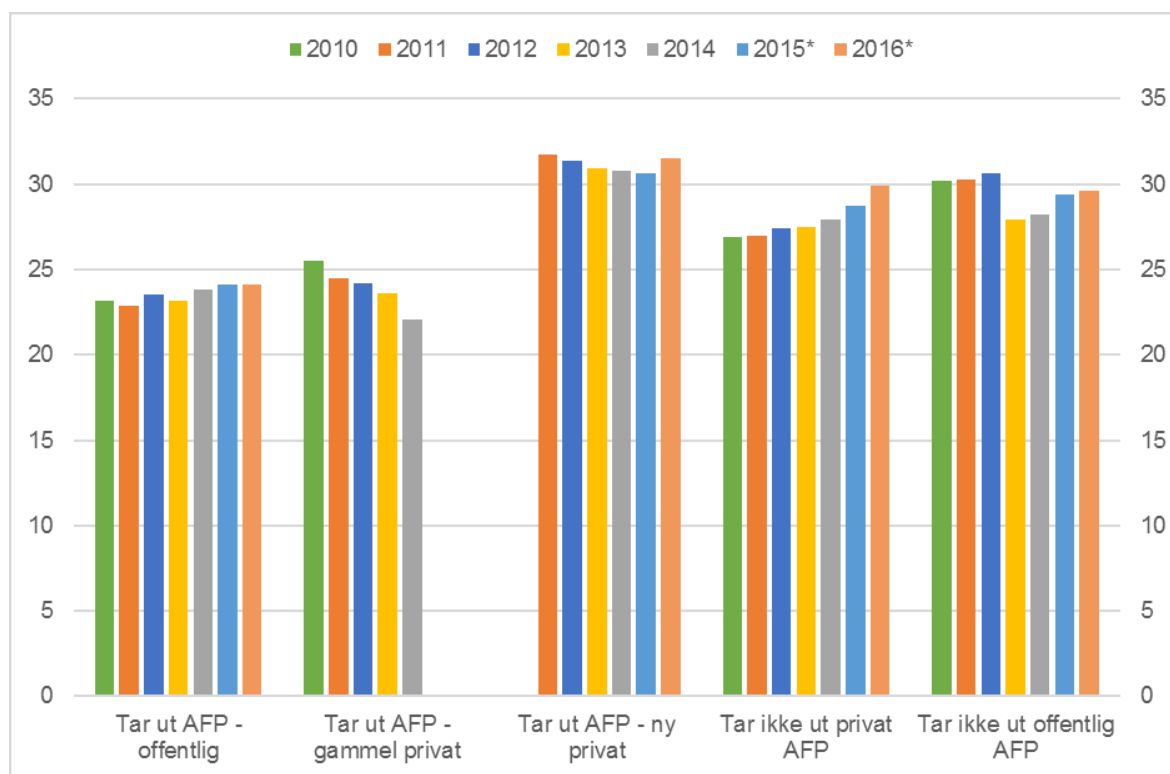
* Tallene for 2015 og 2016 inneholder kun lønnstakere da det ikke beregnes arbeidstid for selvstendige etter 2015. Antall arbeidstimer for menn som tar ut gammel privat AFP i 4. kvartal 2015 er utelatt på grunn av få observasjoner, og i 2016 er det ikke lenger noen mottakere av gammel privat AFP.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Aa-registeret 2010–2014, a-ordningen fra 2015

Figur 4.10 viser gjennomsnittlig arbeidstid per uke for sysselsatte kvinner i aldersgruppen 62–66 år gruppert etter om de tar ut AFP eller ikke. Som for menn, ser vi at de som tar ut offentlig AFP eller gammel privat AFP jobber kortere arbeidsuker enn de som ikke tar ut AFP. Kvinner som tar ut AFP etter ny ordning jobber imidlertid i gjennomsnitt flere arbeidstimer per uke enn de som ikke tar ut AFP. Heller ikke for kvinner gir sammenligningen av gjennomsnittlig arbeidstid indikasjon på at kvinner som tar ut AFP i privat sektor er personer som har behov for å redusere antallet arbeidstimer per uke – tvert imot jobber disse kvinnene mer enn andre kvinner.

Ved å se på figur 4.9 og figur 4.10 kan vi sammenligne utviklingen i gjennomsnittlig arbeidstid for kvinner og menn. Gjennomsnittlig arbeidstid for menn som tar ut offentlig AFP er noe høyere og mer stabil over tid enn for kvinner, men den gjennomsnittlige arbeidstiden for kvinner har likevel økt svakt fra 2010. For begge kjønn har gjennomsnittlig arbeidstid for de som tar ut gammel AFP i privat sektor falt over tid, men også for denne gruppen jobber menn i gjennomsnitt noe flere arbeidstimer per uke enn kvinner. Også blant de som tar ut ny AFP i privat sektor falt arbeidstiden noe fram til 2015 for begge kjønn, men økte igjen fra 2015 til 2016. Ser vi på personer som ikke tar ut AFP, både privat og offentlig, har den gjennomsnittlige arbeidstiden for menn vært rimelig stabil, mens arbeidstiden for kvinner har økt noe over perioden.

Figur 4.10 Gjennomsnittlig arbeidstid per uke i 4. kvartal for sysselsatte kvinner 62–66 år etter uttak av AFP. Timer

* Tallene for 2015 inneholder kun lønnstakere da det ikke beregnes arbeidstid for selvstendige dette året. Det er en del mangler ved rapportering av arbeidstid i 2015, men SSB regner med at forholdstallet mellom de ulike gruppene likevel gir et godt bilde av forskjellene. Antall arbeidstimer for kvinner som tar ut gammel privat AFP i 4. kvartal 2015 er utelatt på grunn av få observasjoner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Aa-registeret 2010–2014, a-ordningen fra 2015

4.6 Forventet yrkesaktivitet

I intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen), er et av målene å øke yrkesdeltakelsen blant eldre. Dette ble operasjonalisert ved at forventet yrkesaktivitet etter 50 år skulle økes med 0,5 år i løpet av perioden 2009–2013. I den nye avtalen, som gjelder for perioden 2014–2018, er dette målet videreført slik at forventet yrkesaktivitet etter 50 år skal økes med 1 år i perioden 2009–2018.

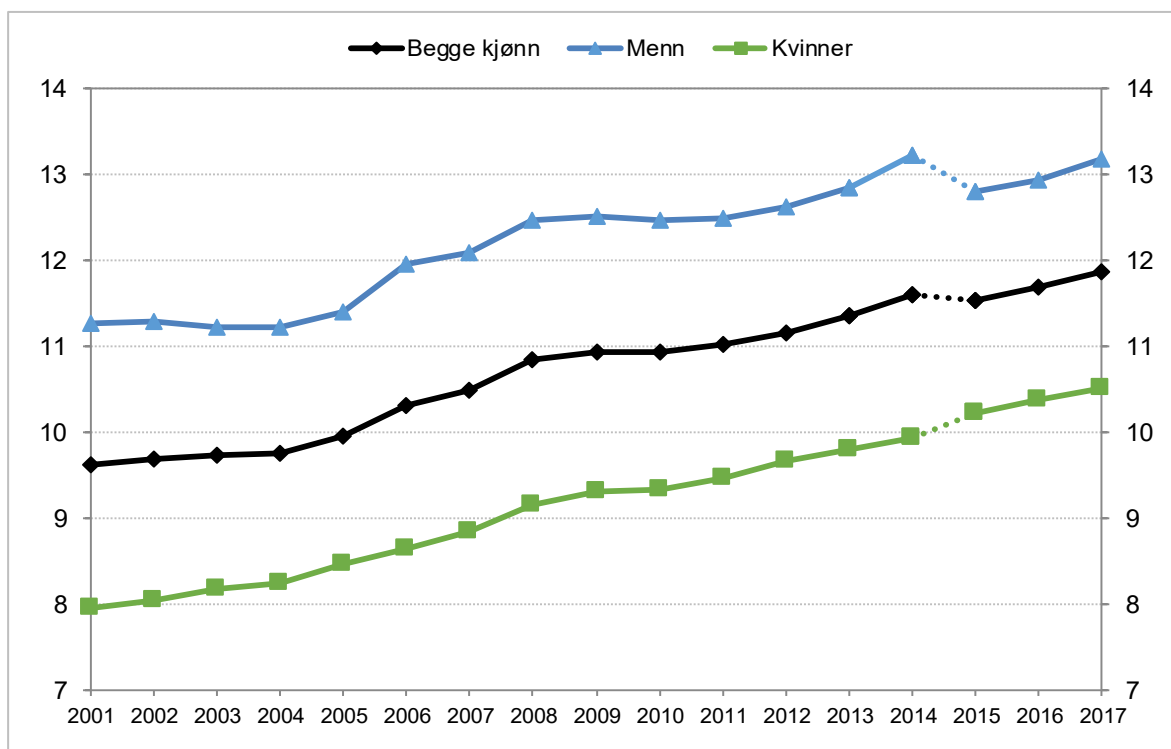
Arbeids- og velferdsdirektoratet har utarbeidet en indikator for "forventet yrkesaktivitet etter 50 år". Ved beregning av indikatoren tas det hensyn til stillingsandel, slik at indikatoren viser forventet antall årsverk etter fylte 50 år som et gjennomsnitt for hele befolkningen.¹⁹

De siste årene har det vært en klar vekst i yrkesaktiviteten blant eldre. I perioden før pensjonsreformen, fra 2001 til 2010, økte forventet yrkesaktivitet med 1,3 år ifølge beregninger gjort av Arbeids- og velferdsdirektoratet, se figur 4.11. Fra 2010 til 2017 økte antall forventete yrkesaktive år etter 50 år med ytterligere 0,9 år. I 2017 kunne en 50-åring dermed forvente å ha 11,9 gjenstående årsverk i arbeidslivet. For å nå målet i den inneværende IA-avtalen om en økning i yrkesaktiviteten med 1 år, gjenstår en økning på knapt 0,1 år fram til 2018.

¹⁹ Nytt datagrunnlag om arbeidsforhold fra 2015 gir et brudd i tidsserien fra 2014 til 2015. Det er usikkert i hvilken retning dette bruddet trekker. Tallene for 2017 er foreløpige.

Figur 4.11 viser at forventet yrkesaktivitet etter 50 år er høyere for menn enn for kvinner. Økningen i forventet gjenstående yrkesaktivitet har vært noe sterkere for kvinner enn menn i perioden fra 2001 til 2017, og kjønnsforskjellene har dermed blitt noe redusert over tid.

Figur 4.11 Forventet yrkesaktivitet i årsverk etter fylte 50 år

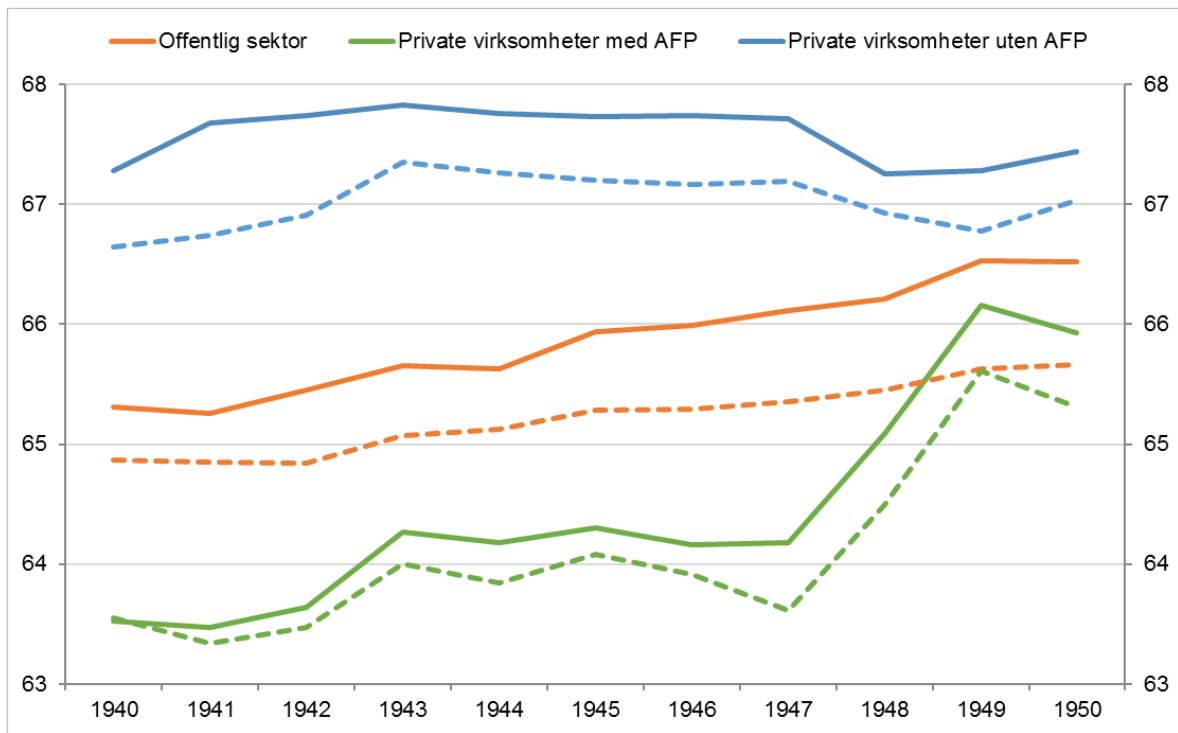
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Det er viktig for pensjonssystemets økonomiske bærekraft at det er en sammenheng mellom sysselsettingen blant eldre og utviklingen i levealderen. En slik sammenheng gjør det lettere å finansiere pensjonsutbetalingene for skattebetalerne og vil dessuten gi økt verdiskaping. Pensjonsreformen bidrar til dette ved at pensjonsutbetalingene er knyttet opp mot utviklingen i levealderen. Ser man på perioden 2001–2017 under ett, har antallet gjenstående yrkesaktive år økt med 2,2 år for en 50-åring. Ifølge SSB, økte til sammenligning forventet gjenstående levetid for en 50-åring med 2,9 år i den samme perioden.

4.7 Median avgangsalder

Figur 4.12 måler median avgangsalder blant arbeidsføre i årskullene 1940–1950 fordelt på sektor og AFP-tilhørighet. Med arbeidsføre menes her personer som var yrkesaktive ved 61 år, som verken mottok uføretrygd eller arbeidsavklaringspenger i alderen 61–67 år og som var i live til minst 67 år. De stiplede linjene måler median avgangsalder dersom man definerer avgang som når arbeidstiden faller under 20 timer i uka. I private virksomheter med AFP har median avgangsalder nærmet seg avgangsalderen i offentlig sektor ettersom ny privat AFP er faset inn. Fra 1949-kullet til 1950-kullet faller imidlertid median avgangsalder. Dette kan skyldes overgangen til a-ordningen i 2015. En god del personer som var registrert som arbeidstakere forsvant fra registeret akkurat ved årsskiftet. Dette var antakelig personer som feilaktig var registrert som arbeidstakere i den gamle Aa-registeret. For 1950-kullet vil dette tolkes som avgang ved 65 år, og kan ha bidratt til fallet i median avgangsalder for dette årskullet sammenliknet med 1949-kullet.

Figur 4.12 Median avgangsalder blant arbeidsføre etter sektor og fødselsår. Alt arbeid medregnes (hele linjer) og arbeid over 20 timer per uke medregnes (stiplede linjer)

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

4.8 Arbeid blant personer over 70 år

4.8.1 Sysselsatte fordelt på næring

Tabell 4.1 viser sysselsatte i 4. kvartal 2016 som er 70 år og eldre fordelt på kjønn og næring. Vi ser at blant sysselsatte menn over 70 år jobber drøyt 20 prosent innen jordbruk, skogbruk og fiske, noe som er langt høyere enn hva som er tilfellet for menn i hele befolkningen (3,5 prosent). Videre jobber nesten 15 prosent innen teknisk tjenesteyting og eiendomsdrift og nesten 10 prosent innen hver av næringene bygge- og anleggsvirksomhet, varehandel og transport og lagring. En tredjedel av sysselsatte kvinner som er 70 år og eldre jobber innen helse- og sosialtjenester. Også blant kvinner jobber en betydelig andel innen jordbruk, skogbruk og fiske, omtrent 10 prosent, noe som er høyt sammenlignet med hva som er tilfellet for kvinner i hele befolkningen (1 prosent). Som for menn, jobber 10 prosent av kvinnene på 70 år og over innen varehandel.

Tabell 4.1 Sysselsatte 70 år og over i 4. kvartal 2016 etter kjønn og næring. Totalt antall sysselsatte og prosent per næring

	Menn	Kvinner
Totalt antall	29 369	14 331
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	20,2	9,8
05-09 Bergverksdrift og utvinning	0,4	0,2
10-33 Industri	5,2	2,6
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	0,8	0,2
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	8,2	1,6
45-47 Varehandel, reparasjon av motorvogner	8,9	9,9
49-53 Transport og lagring	8,1	1,4
55-56 Overnattings- og serveringsvirksomhet	1,2	2,4
58-63 Informasjon og kommunikasjon	1,2	0,7
64-66 Finansiering og forsikring	0,3	0,2
68-75 Teknisk tjenesteyting, eiendomsdrift	14,5	7,3
77-82 Forretningsmessig tjenesteyting	2,9	2,4
84 Off. adm., forsvar, sosialforsikring	2,4	2,8
85 Undervisning	3,8	6,2
86-88 Helse- og sosialtjenester	6,4	33,2
90-99 Personlig tjenesteyting	5,4	6,6
00 Uoppgitt	10,0	12,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå, a-ordningen

4.8.2 Sysselsatte fordelt på utdanningsnivå

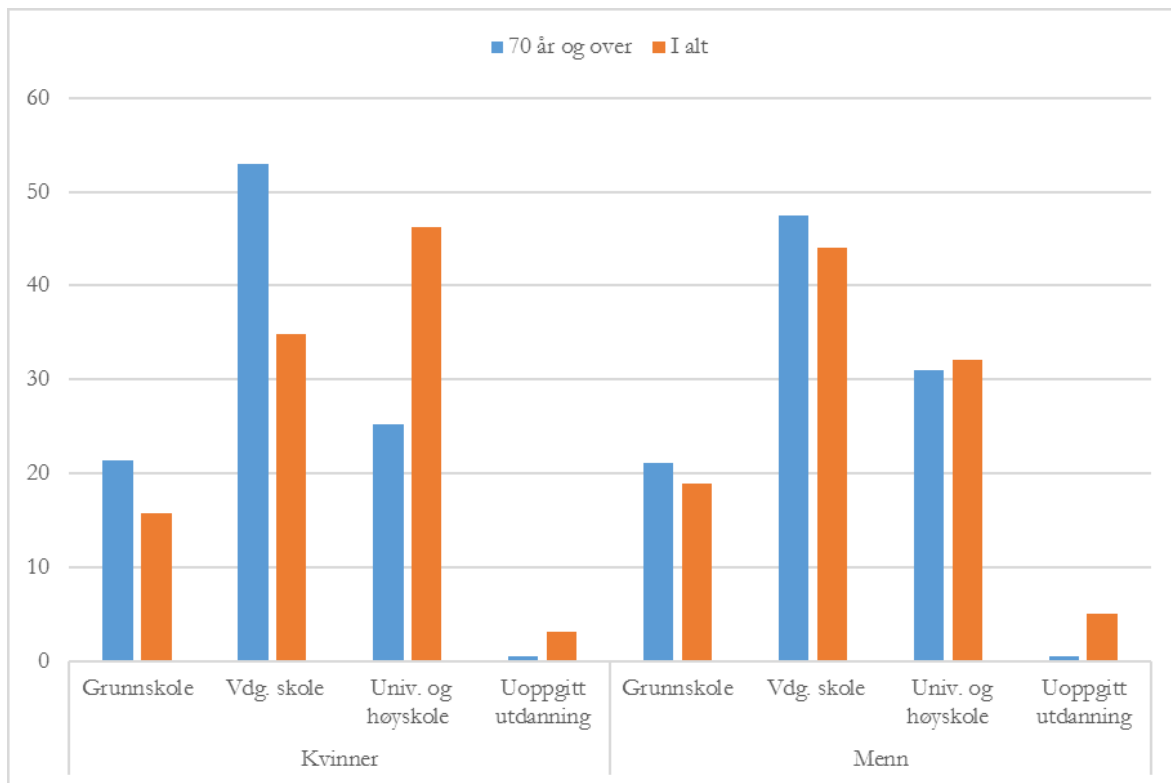
Figur 4.13 viser at andelen sysselsatte kvinner på 70 år eller eldre som har høyere utdanning er langt lavere enn blant alle sysselsatte kvinner. Dette må ses i sammenheng med et økende utdanningsnivå i etterkrigskullene, og særlig gjelder dette kvinner. Sammenlignet med alle kvinner som er 67 år eller eldre, er det en høyere andel av de sysselsatte kvinnene på 70 år og over som har universitets- og høyskoleutdanning (25 prosent i forhold til 19 prosent²⁰).

Blant sysselsatte menn på 70 år eller eldre er utdanningsnivået om lag på samme nivå som utdanningsnivået blant alle sysselsatte menn. Også for menn er det en noe høyere andel med høyere utdanning for de på 70 år og eldre som er sysselsatte enn blant alle menn som er 67 år eller eldre (31 prosent i forhold til 28 prosent²¹).

²⁰ Inkludert 1,5 prosent med fagskolenivå

²¹ Inkludert 2,7 prosent med fagskolenivå

Figur 4.13 Sysselsatte i 4.kvartal 2016 etter kjønn og utdanningsnivå. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå, a-ordningen

5 Inntekt blant den eldre befolkningen

5.1 Innledning

Pensjonssystemets hovedformål er å sikre den enkelte et rimelig inntektsnivå i forhold til tidligere inntekt og tilvendt levestandard. I tillegg skal pensjonssystemet gi en akseptabel grunnsikring for personer uten eller med liten tilknytning til arbeidsmarkedet.

Pensjonsreformen har gjort det mulig for folk å velge selv når de vil starte uttaket av alderspensjon fra folketrygden i intervallet 62–75 år. Samtidig er uttak av pensjon blitt frikoblet fra selve uttredeken fra arbeidslivet. Denne fleksibiliteten åpner opp for å skille mellom selve pensjoneringsbeslutningen (det vil si når man skal slutte å arbeide) og uttaksbeslutningen (det vil si når man skal begynne å ta ut pensjon). Uttaksbeslutningen kan i langt større grad enn tidligere nå ses på som en ren finansiell beslutning. Dette har gitt den enkelte langt større mulighet til å bestemme fordelingen av pensjonsutbetalingene over livsløpet etter 62 år.

Dette kapittelet presenterer statistikk som belyser samlet inntekt for den eldre befolkningen. Kapittelet gir både informasjon om endringer i samlet inntekt over tid, samlet inntektsnivå og lavinntekt for ulike aldersgrupper og sammensetningen av samlet inntekt for den eldre befolkningen.

5.2 Endringer i samlet inntekt

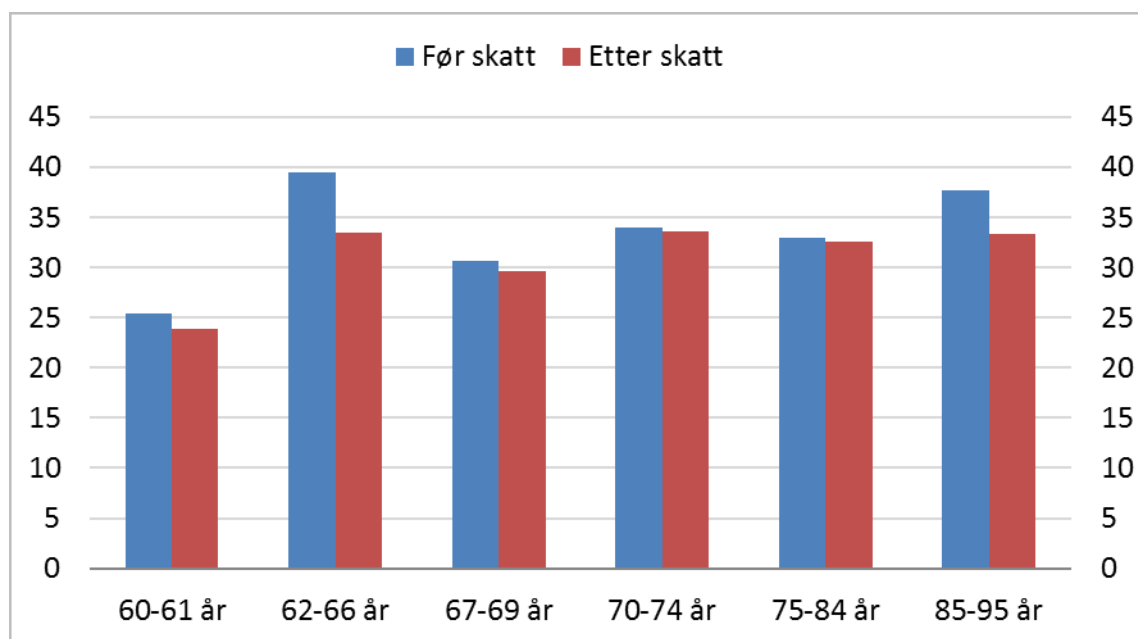
Endringer i median samlet inntekt sier noe om hvordan kjøpekraften har endret seg for medianen i hver aldersgruppe, dvs. den personen som ligger midt i inntektsfordelingen for den aktuelle aldersgruppen. Den eldre befolkningen (her 60–95 år) har hatt en klar vekst i realinntekten de siste årene. Dette gjelder for alle aldersintervall, jf. figur 5.1 som viser realvekst i median samlet inntekt i perioden 2006–2016.

For alle over 62 år, har realveksten vært over 30 prosent. Mye av dette skyldes økt yrkesaktivitet og at mange under 67 år tar ut pensjon mens de fortsatt er i jobb, men spesielt for de over 66 år er også økt pensjonsopptjening en viktig årsak. I tillegg har pensjonene økt mer enn prisveksten i perioden. Teknisk beregningsutvalg viser i NOU 2018:8 blant annet at endringen i gjennomsnittlig alderspensjon i perioden 2007–2017 har vært stor, særlig fram til 2014.

Fram til 2008 ble alderspensjonen for 67–69 åringer avkortet dersom man hadde en arbeidsinntekt over 2 G. Pensjonen ble da avkortet med 40 prosent av den arbeidsinntekten som oversteg 2G. Som en overgangsordning til det nye pensjonssystemet, ble muligheten til å kombinere arbeidsinntekt og pensjon uten avkorting innført for de som fylte 67 år i 2008. En studie fra Statistisk sentralbyrå, Brinch m.fl. (2012), viste at denne endringen førte til økt yrkesdeltakelse. Den sterke veksten i inntekt etter skatt for aldersgruppen 62–66 år kan derfor skyldes muligheten til å kombinere inntekt og pensjon uten avkorting. Også veksten for de som er 67 år og eldre kan forklares med fjerningen av regler for avkorting av pensjon.

Skattereglene behandler pensjon gunstigere enn yrkesinntekt. For eksempel er trygdeavgiften lavere, og det beregnes et skattefradrag på pensjonsinntekten avhengig av størrelsen på pensjonen. Dette kombinert med et progressivt skattesystem, der progressiviteten i skattereglene for pensjon er ekstra sterk, gjør at veksten i inntekt før og etter skatt varierer noe mellom de ulike aldersgruppene.

Figur 5.1 Realvekst i median samlet inntekt før og etter skatt. Prosent. 2006–2016

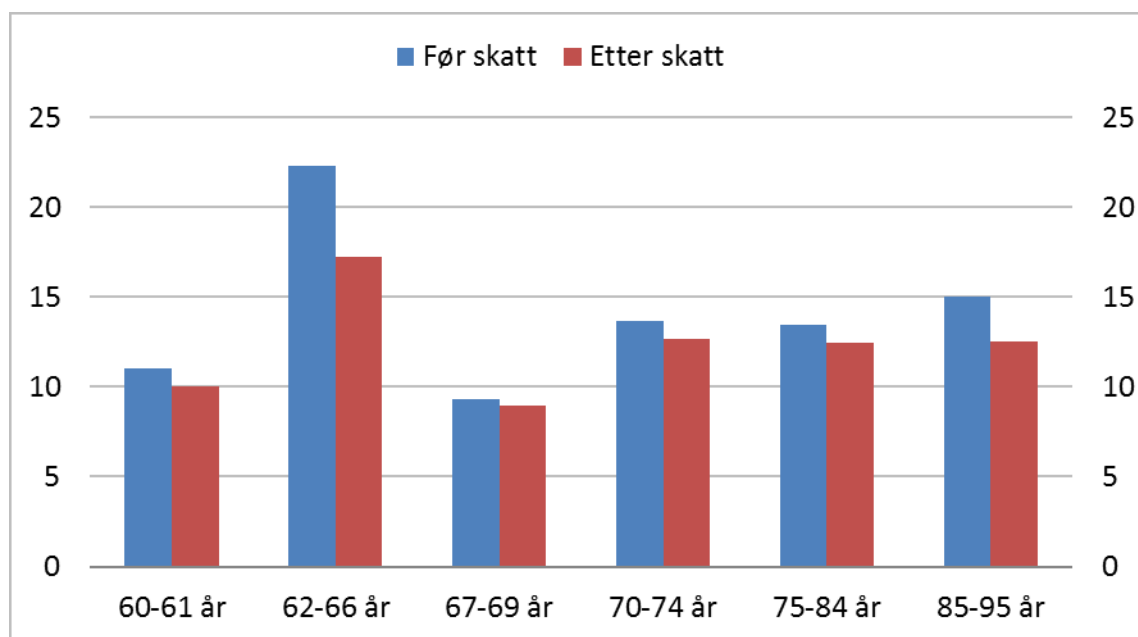

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Ser vi kun på perioden 2010–2016, har aldersgruppen 62–66 hatt den sterkeste veksten i inntekt, jf. figur 5.2 . Dette henger sammen med økt yrkesaktivitet for denne gruppen etter 2011 og at mange i denne aldersgruppen kombinerer arbeid og uttak av pensjon.

I aldersgruppen 60–61 år er arbeid hovedinntektskilden. Forskjellen mellom realvekst i inntekt før og etter skatt er liten for denne gruppen. For aldersgruppen 62–66 år har realveksten i inntekt før skatt vært veldig høy. At inntekten før skatt har økt vesentlig innebærer, pga. progressiviteten i skattesystemet, at denne gruppen betaler mer skatt og forskjellen i realveksten før og etter skatt er derfor større. Også den eldste aldersgruppen har hatt en kraftig vekst i inntekt før skatt i perioden. Høyere inntekt før skatt betyr at flere betaler skatt av inntekten og gjennomsnittskatten er høyere. Dette betyr at realveksten i inntekt etter skatt relativt sett er noe lavere. Realveksten i inntekt etter skatt vil også være påvirket av skatteendringer i perioden.

Figur 5.2 Realvekst i median samlet inntekt før og etter skatt. Prosent. 2010–2016

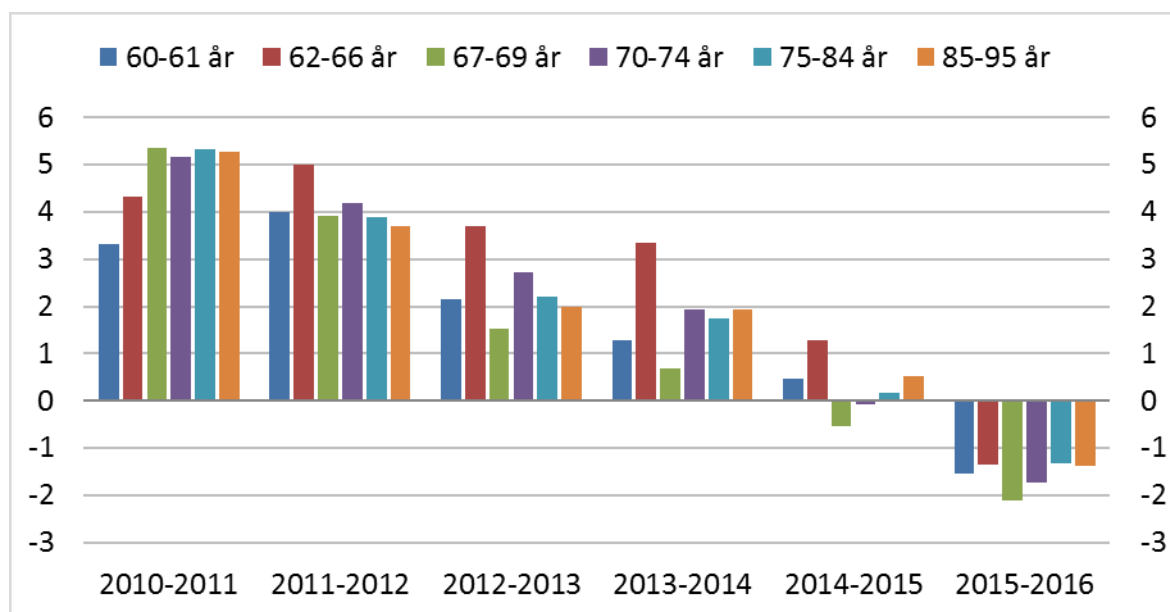

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Selv om realveksten over seksårsperioden har vært god for den eldre befolkningen, har den årlige veksten vært avtagende i perioden. Figur 5.3 viser årlig realvekst i median inntekt etter skatt fra 2010 til 2016. Som det går fram av figuren har den årlige veksten i inntekt etter skatt for aldersgruppene over 67 år vært avtagende siden 2010. Dette har sammenheng med avtagende lønnsvekst i perioden, som igjen gir lavere årlig regulering av alderspensjon. Innfasingen av muligheten til uttak av pensjon før 67 år har også bidratt til lavere årlig vekst i alderspensjon fra folketrygden. TBU 2018 viser at utviklingen i gjennomsnittlig alderspensjon siden 2011 har vært særlig svak for aldersgruppen 62–66 år. Et flertall av disse har imidlertid hatt yrkesinntekt ved siden av alderspensjonen slik at utviklingen i samlet inntekt for denne gruppen har vært god. De som tar ut alderspensjon før 67 år får imidlertid lavere årlig alderspensjon resten av livet enn om de hadde ventet med uttak til 67 år. Innfasing av de som har mulighet til uttak fra 62 år gir derfor utslag i særlig lav årlig vekst i gjennomsnittlig alderspensjon for aldersgruppen 67–69 år de seneste årene.

For perioden 2015–2016 har realveksten vært negativ for alle aldersgrupper over 60 år. TBU 2018 viser at realinntekten for alle husholdningstyper, også husholdningstyper uten eldre, gikk noe ned fra 2015 til 2016.

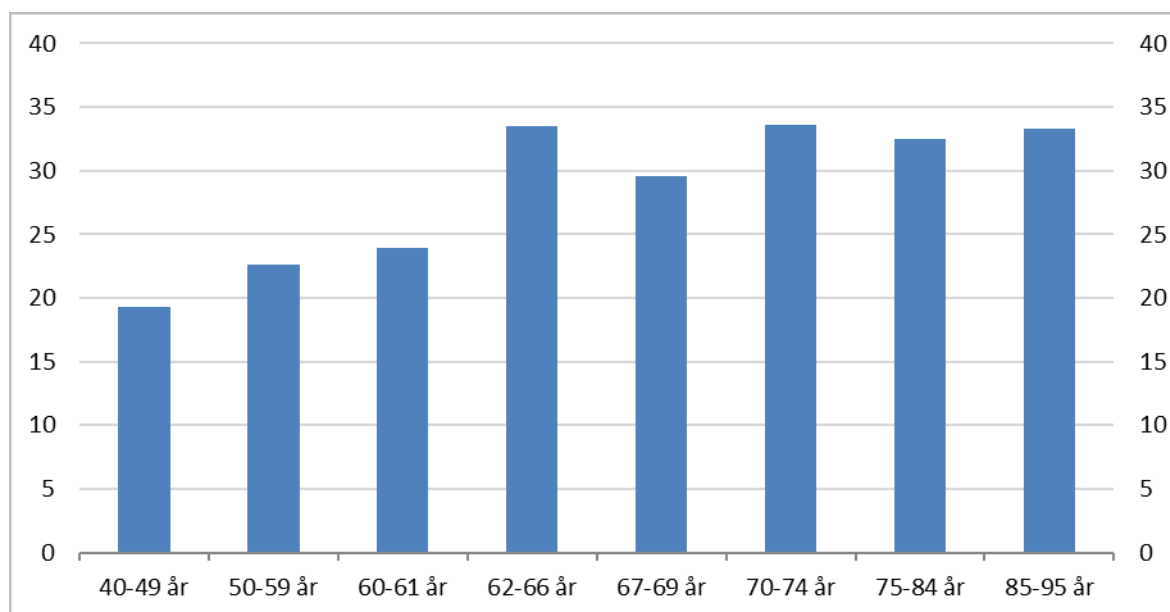
Figur 5.3 Årlig realvekst i median samlet inntekt etter skatt. Prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figurene over gir informasjon om utviklingen i samlet inntekt for den eldre befolkningen, men sier ikke noe om hvordan utviklingen for den eldre befolkningen har vært sammenlignet med befolkningen for øvrig. Ved å sammenligne utviklingen i kjøpekraft for den eldre befolkningen med utviklingen for den øvrige befolkningen, får vi et bedre bilde av hvordan utviklingen for den eldre befolkningen har vært relativt til andre aldersgrupper. Figur 5.4 viser at den eldre befolkningen har hatt en sterkere økning i kjøpekraften de siste ti årene enn den yngre befolkningen. Figur 5.4 viser realveksten i median samlet inntekt etter skatt for utvalgte aldersgrupper i perioden 2006–2016.

Figur 5.4 Realvekst i median samlet inntekt etter skatt. Prosent. 2006–2016

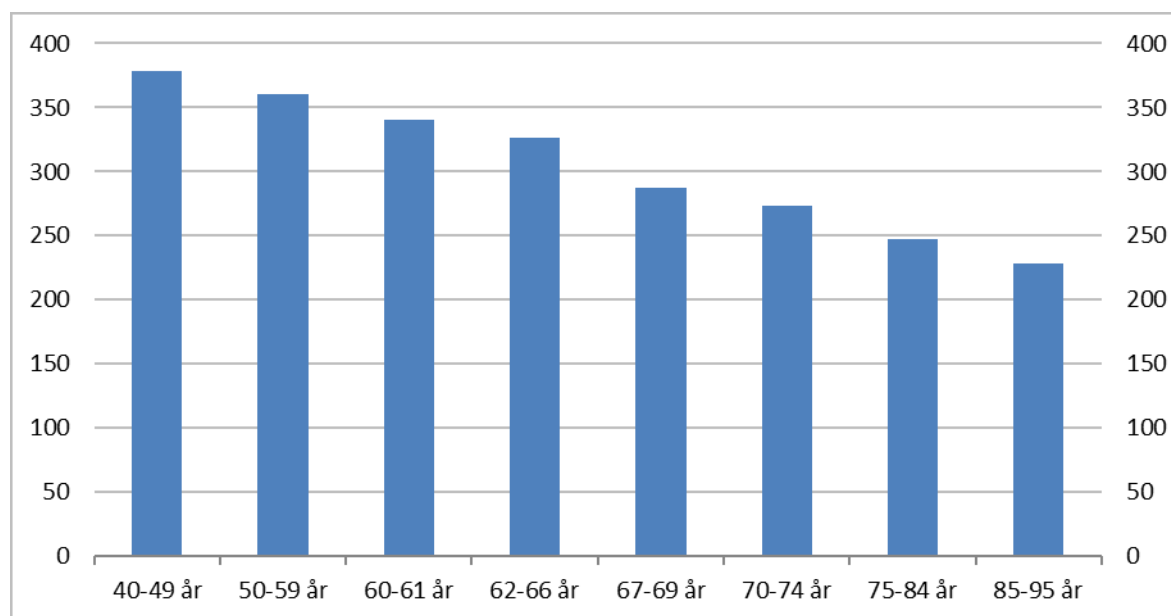
Kilde: Statistisk sentralbyrå

TBU 2018 bekrefter at dette også gjelder for eldre husholdninger. I TBU 2018 går det fram at den reelle medianinntekten etter skatt økte mer for husholdninger med personer over 65 år

enn for andre husholdninger i perioden 1990–2016. Endringer i sammensetningen av gruppen er en viktig forklaring på dette. Stadig flere alderspensjonister har opptjent rettigheter til tilleggspensjon.

Selv om realveksten i inntekt har vært sterkest for de over 62 år, er inntektsnivået høyere i den yngre befolkningen, jf. figur 5.5 som viser median inntekt etter skatt for ulike aldersgrupper i 2016. Mens arbeidsinntekt er hovedinntekten for de som er under 62 år, er pensjon hovedinntekten for de som er 67 år og eldre.

Figur 5.5 Median inntekt etter skatt. Tusen kroner. 2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.3 Inntekt etter husholdningstype

Så langt har inntekt og endringer i inntekt for den eldre befolkningen blitt presentert ved å se på hele befolkningen innenfor gitte aldersintervall. Ved å se på inntekt innenfor ulike husholdninger, får vi i tillegg et bilde av hvordan inntekt fordeler seg mellom ulike husholdningstyper. For å kunne sammenligne levestandard på tvers av husholdningstyper, er det nødvendig å justere for husholdningsstørrelse. En mye brukt metode for kunne sammenligne den økonomiske levestandarden til husholdninger av ulik sammensetning og størrelse, er å omregne husholdningsinntektene til inntekt per forbruksenhet. En slik omregning skal ta hensyn til både at store husholdninger trenger større inntekter enn små husholdninger for å ha tilsvarende økonomisk velferd, men også at store husholdninger oppnår stordriftsfordeler ved å kunne dele på fellesutgifter. I tallene som presenteres her er den såkalte EU-skalaen benyttet ved omregning til inntekt per forbruksenhet.²²

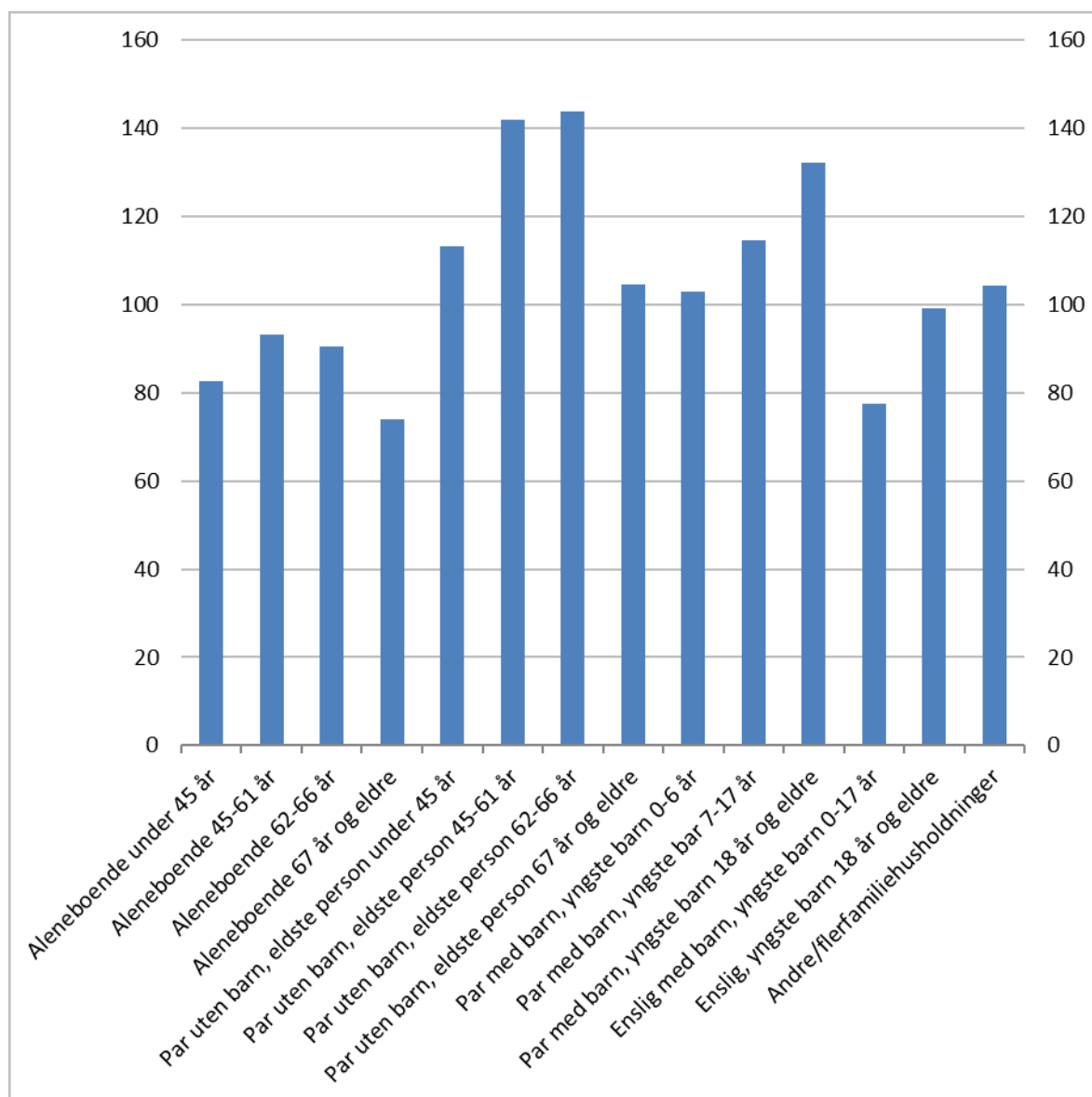
Figur 5.6 illustrerer median inntekt per forbruksenhet for ulike husholdningstyper i prosent av median inntekt for alle husholdningstyper.²³ Har en husholdningskategori en prosentandel

²² I følge denne skalaen vil første voksne husholdningsmedlem få vekt lik 1, neste voksne få vekt lik 0,5 mens barn får vekt lik 0,3. En husholdning på to voksne og to barn vil dermed få en samlet forbruksvekt på 2,1 (1+0,5+0,3+0,3). Dette betyr at for at denne husholdningen skal ha samme økonomisk velferd som en som bor alene, må den ha en husholdningsinntekt som er 2,1 ganger større enn den som bor alene.

²³ Studenthusholdninger er utelatt.

over 100, betyr dette at median i denne kategorien har høyere levestandard enn median i befolkningen som helhet. Tilsvarende betyr en prosentandel under 100 at median innenfor den aktuelle kategorien har lavere levestandard enn medianen i hele befolkningen.

Figur 5.6 Median inntekt etter skatt per forbruksenhet for ulike husholdningstyper som andel av inntekt etter skatt per forbruksenhet for hele befolkningen. Prosent. 2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Merknad: Studenthusholdninger er utelatt i beregningen.

Aleneboende og enslige med barn har lavere median inntekt per forbruksenhet enn par, og lavest inntekt har aleneboende over 67 år. Videre har par uten barn hvor eldste i husholdningen er over 67 år lavere inntekt enn yngre par uten barn, men disse husholdningstypene har likevel høyere levestandard enn alle aleneboende. Par med barn har bedre levestandard jo eldre barna er, og disse husholdningene har bedre levestandard enn en husholdning med enslig forsørger og barn i samme alder.

Husholdningstypene som har lavest levestandard er aleneboende over 67 år og enslige med barn under 18 år, mens de med klart høyest kjøpekraft er par uten barn hvor den eldste i husholdningen er mellom 45 og 67 år.

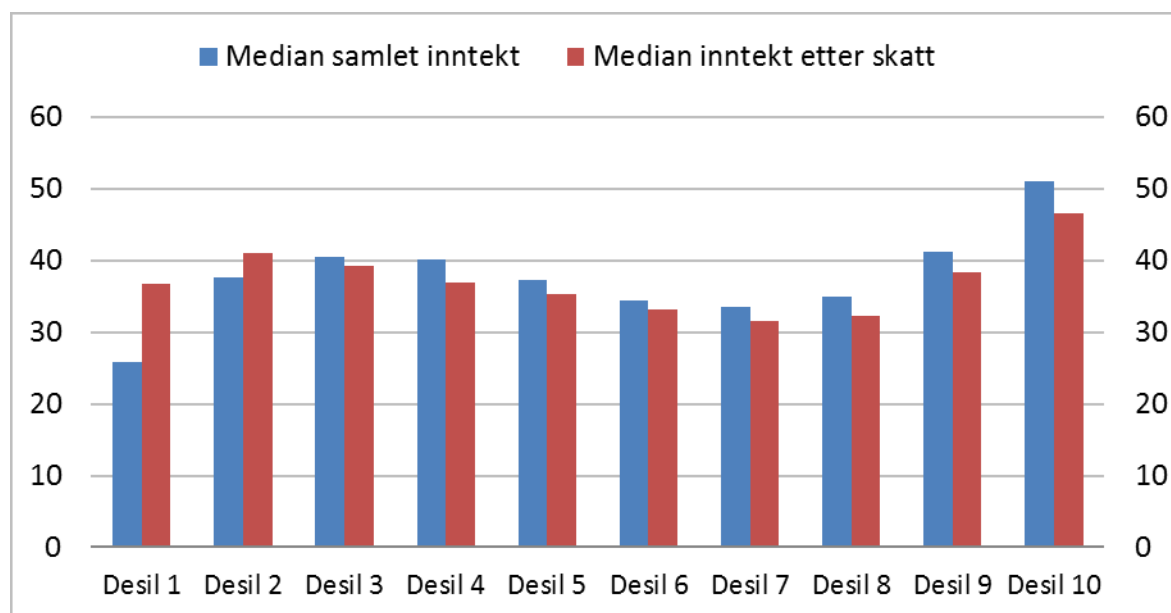
5.4 Inntektsfordeling og lavinntekt

Figurene som viser endringer i median samlet inntekt sier noe om hvordan kjøpekraften har endret seg for medianen i hver aldersgruppe eller husholdningstype. Det er også interessant å se hvordan endringen i samlet inntekt har vært for grupper med ulikt inntektsnivå, ettersom dette sier noe om hva som har skjedd med fordelingen av samlet inntekt.

En måte å måle inntektsfordeling på er å dele befolkningen inn i ulike grupper basert på størrelsen på inntekten, og måle hvordan inntekten er i de forskjellige gruppene har utviklet seg. En ofte brukt grupperingsenhet er en desilfordeling. En desilfordeling for samlet inntekt betyr at populasjonen er delt i 10 intervaller, slik at hvert intervall inneholder like mange personer. Desil 1 referer da til de 10 prosentene med lavest inntekt, desil 2 referer til de 10 prosentene med nest lavest inntekt osv.

Figur 5.7 viser hvordan økningen i kjøpekraft for den eldre befolkningen er fordelt på ulike desiler, den eldre befolkningen er desilfordelt etter inntekt etter skatt. Realveksten i inntekt etter skatt har vært høy for alle desiler. Økningen i kjøpekraft har imidlertid vært sterkest blant de 10 prosentene med høyest samlet inntekt. Realinntektsveksten har også vært høy blant de med lavest samlet inntekt. De tre laveste desilene, dvs. de 30 prosentene med lavest samlet inntekt, har hatt en realvekst i median samlet inntekt etter skatt på over 37 prosent i perioden.

Figur 5.7 Realvekst i median samlet inntekt før og etter skatt for personer 62 år og eldre fordelt på desiler. Prosent. 2006–2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå

At realveksten i samlet inntekt har vært sterkest blant de med høyest samlet inntekt kan fange opp at en del høytlønnede kombinerer full jobb og full pensjon, noe som ikke var mulig i 2005. At realveksten også har vært god for de med lavest samlet inntekt reflekterer trolig økningen i minstepensjonen i perioden. Tall fra TBU 2018 (Tabell 7.5) viser at minste pensjonsnivå, både for ektepar/samboende og for enslige har økt mye i perioden 2007–2017.

Selv om realveksten i inntekt etter skatt har vært høy også blant den laveste desilen av den eldre befolkningen, er det fortsatt en del eldre, og særlig blant de aller eldste, som lever med lavinntekt. Hvor mange som har lavinntekt og hvordan lavinntekt fordeler seg på aldersgrupper varierer avhengig av hvordan en måler lavinntekt.

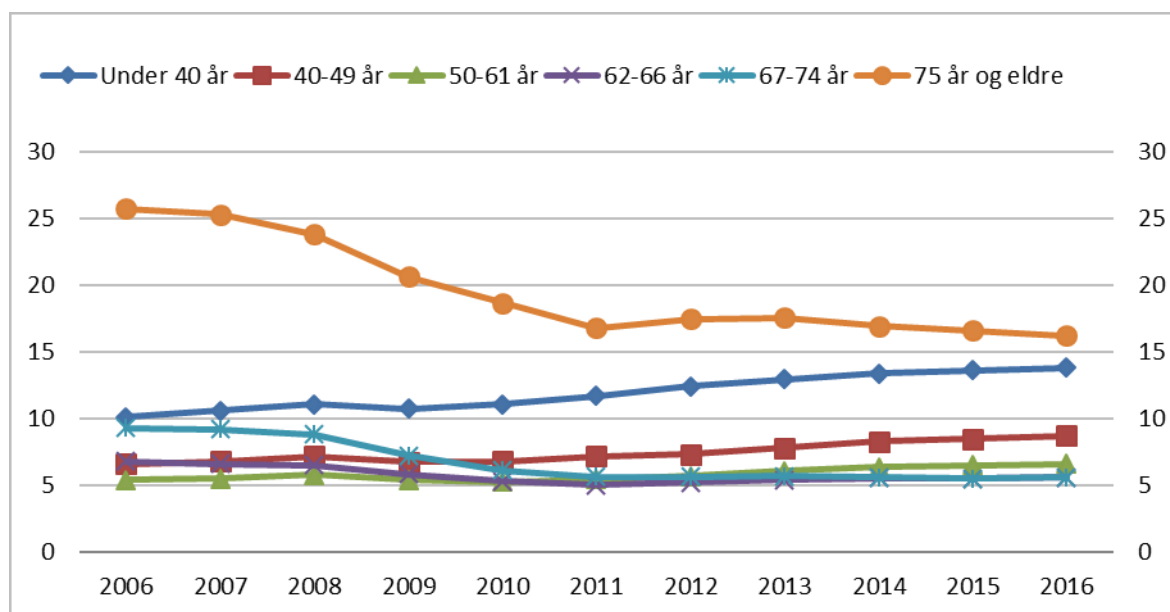
En mye brukt metode for å belyse forekomsten av lavinntekt er å se på hvor mange personer som tilhører en husholdning som har en inntekt betydelig lavere enn det som er den typiske inntekten i samfunnet. Selv om det er vanskelig å ha en bestemt oppfatning om hva som menes med «betydelig lavere», og/eller hva som er «den typiske inntekten» i samfunnet, er det vanlig å definere en slik lavinntektsgrense ut fra en relativ avstand til medianinntekten i befolkningen, og ofte settes denne til 60 prosent av medianinntekten. Husholdningsinntekter beregnes ved å vekte for stordriftsfordeler (ekvivalensvekt), og så defineres lavinntekt som de som faller under en bestemt andel av medianinntekten for alle landets husholdninger.

Figur 5.8 illustrerer andelen i ulike aldersgrupper som har lavinntekt fra 2006 til 2016. Lavinntekt er her målt ved den såkalte EU-skalaen hvor lavinntekt er definert som et beløp som tilsvarer 60 prosent av medianinntekten i hele befolkningen.

Blant de som er 75 år og eldre er andelen med lavinntekt høyere enn blant de yngre aldersgruppene i hele perioden, men andelen har falt fra 26 prosent i 2006 til 16 prosent i 2016. Det er for denne gruppen at andelen med lavinntekt har blitt redusert mest i løpet av perioden. Andelen med lavinntekt for aldersgruppen 67–74 år har gått klart ned fra 9 prosent til 5 prosent i perioden. Også blant aldersgruppen 62–66 år har andelen gått ned fra 7 til 6 prosent i perioden.

Blant alle aldersgruppene som er yngre enn 62 år har andelen med lavinntekt økt i perioden, og klart mest for den yngste (under 40 år) aldersgruppen. Blant de som er 40 år og yngre har andelen med lavinntekt økt fra 10 prosent i 2006 til 14 prosent i 2016.

Figur 5.8 Andel personer i husholdninger med lavinntekt, etter alder. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

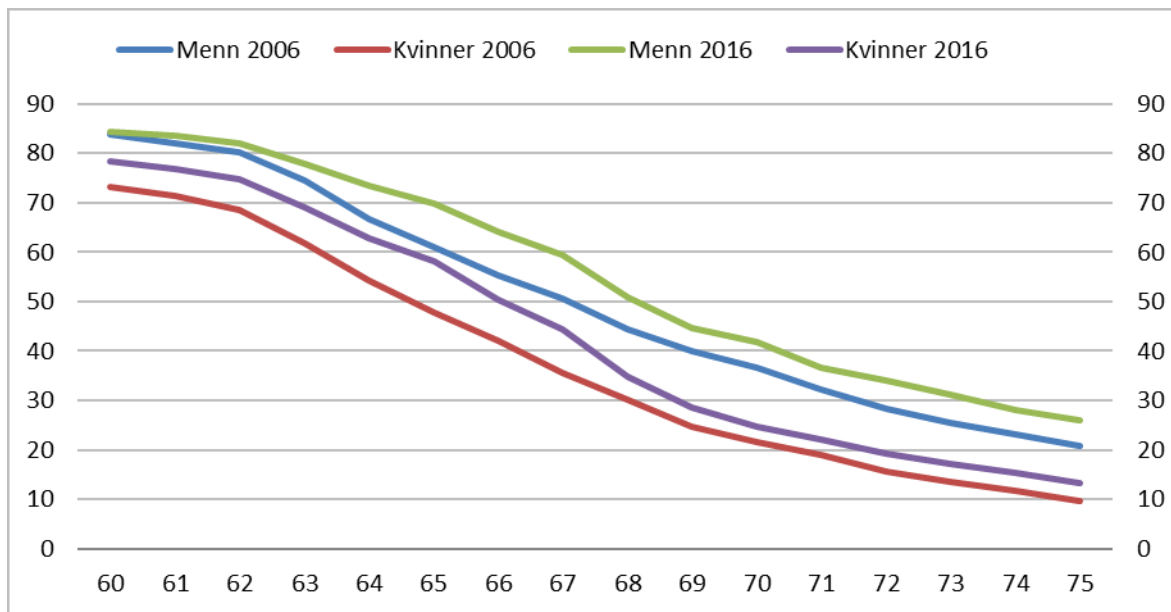
Merknad: Studenthusholdninger er utelatt.

5.5 Sammensetningen av inntekt

I kapittel 4 går det klart frem at andelen i aldersgruppen 61–65 år som fortsetter i jobb har gått opp etter pensjonsreformen. Dette bildet bekreftes dersom vi ser på statistikk av hvor mange som har yrkesinntekt.

Figur 5.9 viser andelen av befolkningen ved ulike alder som har yrkesinntekt i 2006 og 2016. Det har vært en klar vekst i andelen med yrkesinntekt i denne perioden for de fleste aldre. Økningen er størst i aldersgruppen 64–67 år hvor andelen med yrkesinntekt har økt med i underkant av 10 prosentpoeng for kvinner og menn.

Figur 5.9 Andel personer med yrkesinntekt etter alder. 2006 og 2016. Prosent

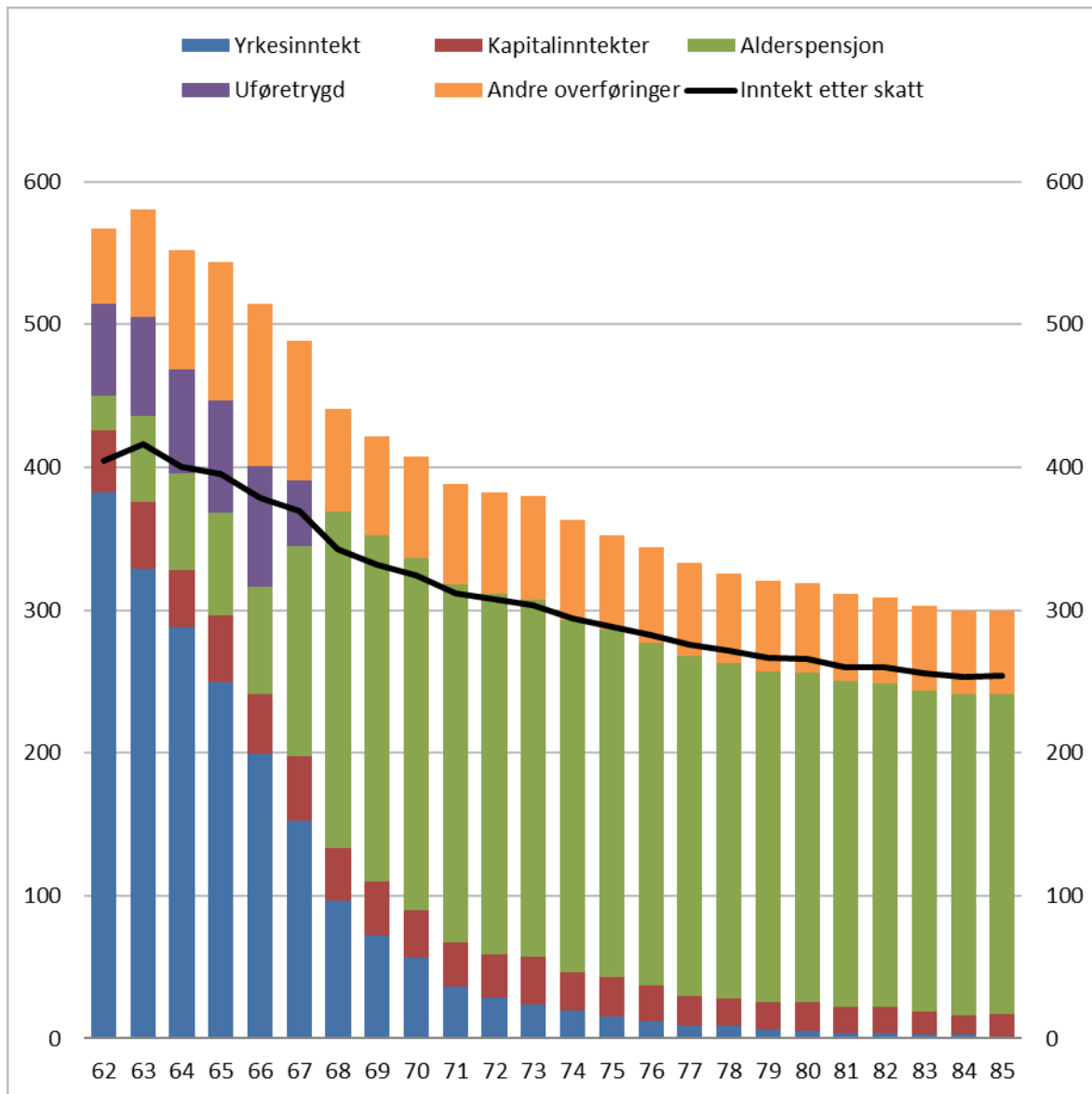

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I 2016 var det 1 048 967 personer som var 62 år eller eldre. I avsnitt 5.2 gikk det klart frem at inntektsveksten har vært god for denne gruppen. Vi vet at mange i aldersgruppen over 62 år fortsatt står i jobb og at mange kombinerte jobb med pensjonsuttak. Samtidig er det en del som kun mottar alderspensjon, og enkelte mottar andre ytelser fra det offentlige. Neste skritt er derfor å se hva samlet inntekt består av.

Figur 5.10 illustrerer sammensetningen av samlet inntekt for alle som var 62 år eller eldre i 2016, fordelt etter alder. Samlet inntekt er stort sett fallende med økt alder. 62-åringene hadde en gjennomsnittlig inntekt på rundt 568 000 kroner, mens tilsvarende nivå for 75-åringene var rundt 353 000 kroner. Skattereglene behandler pensjonsinntekt lempeligere enn yrkesinntekt og dette kombinert med et progressivt skattesystem gjør at inntektsforskjellene mellom aldersgruppene er mindre når vi måler etter skatt. Yrkesinntekt er summen av lønnsinntekter og netto næringsinntekter i løpet av kalenderåret. 62-åringenes inntekt etter skatt utgjorde 71 prosent av samlet inntekt før skatt i 2016, mens tilsvarende andel for 75-åringene var 82 prosent.

Figur 5.10 Sammensetning av gjennomsnittlig inntekt for personer 62–85 år. Tusen kroner. 2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå

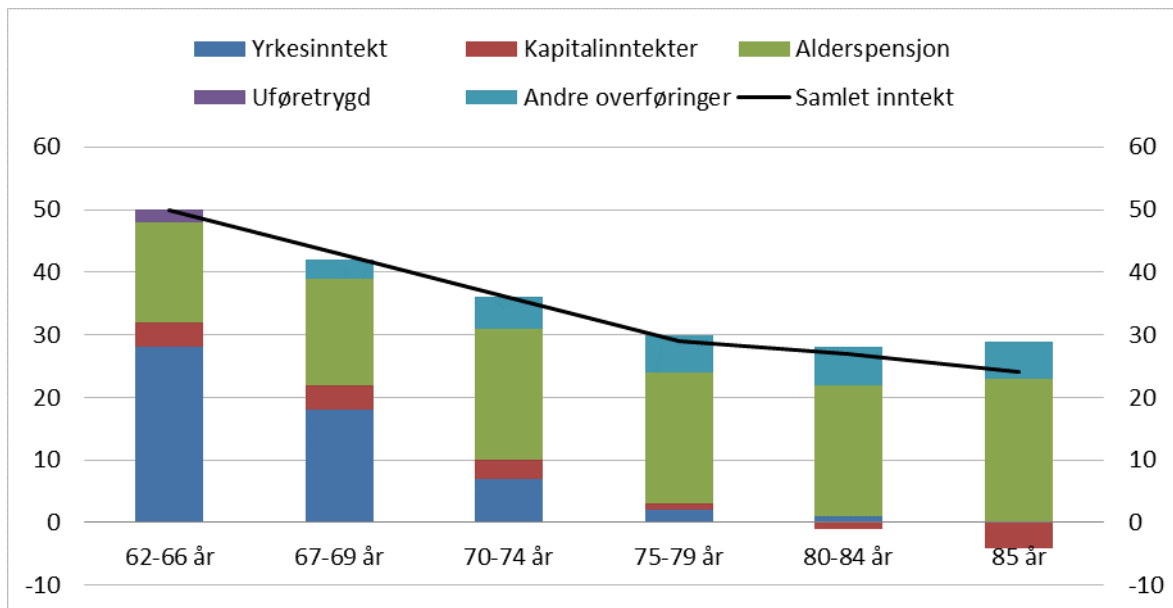
Yrkesinntekten utgjør den viktigste inntektskomponenten frem til fylte 67 år. For 67-åringene utgjør yrkesinntekt og alderspensjon om lag like stor andel av samlet inntekt, rundt 30 prosent hver. Alderspensjon inkluderer kun alderspensjon fra folketrygden. Alderspensjon fra supplerende ordninger inngår i andre overføringer, sammen med blant annet økonomisk sosialhjelp, supplerende stønad og barnetrygd.

Figur 5.11 viser prosentvis endring i gjennomsnittlig samlet inntekt og inntektskomponentenes del av endringen i perioden 2006–2016. Vi ser at alle inntektskomponentene har økt bortsett fra kapitalinntekter for de over 79 år. At det har vært en nedgang i kapitalinntekter i perioden kan bety at gjelden har økt, og derfor lavere nettoformue, enn tilsvarende for 2006. Videre vil rentenivået ha betydning for kapitalinntektene.

For aldersgruppen 62–66 år er det helt klart økt yrkesinntekt som har bidratt sterkes til økningen i samlet inntekt. For aldersgruppen 67–69 år har yrkesinntekt og alderspensjon

bidratt om lag like mye til økningen i samlet inntekt. For de over 69 år er det økning i alderspensjon som har bidratt mest til veksten i samlet inntekt.

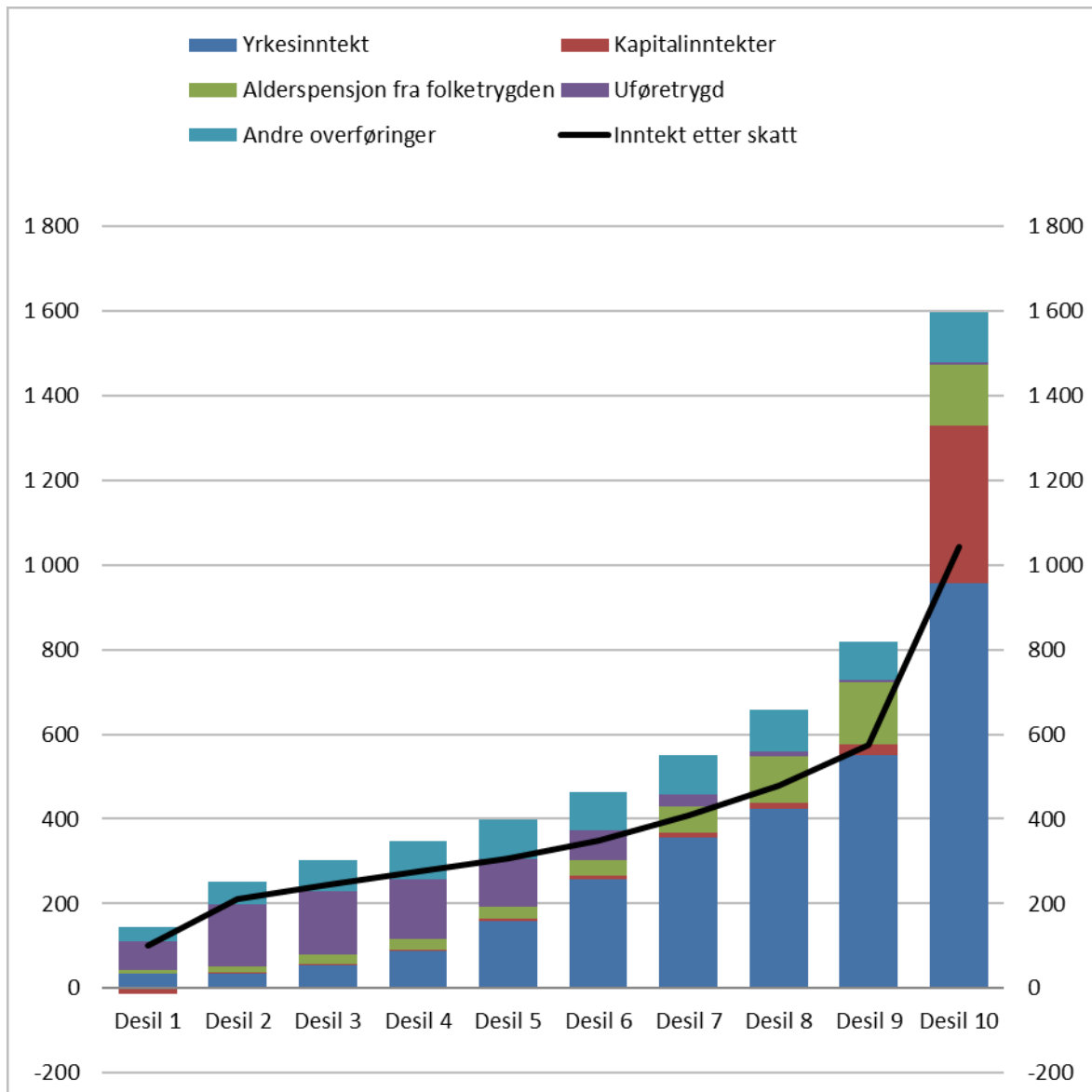
Figur 5.11 Prosentvis realvekst i samlet inntekt og inntektskomponentenes del av endringen. 2006–2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 5.12 illustrerer sammensetningen av samlet inntekt for aldersgruppen 62–66 år i 2016, desilfordelt etter inntekt etter skatt.

Figur 5.12 Inntektssammensetning for personer 62–66 år, desilfordelt etter inntekt etter skatt. Gjennomsnitt. 2016

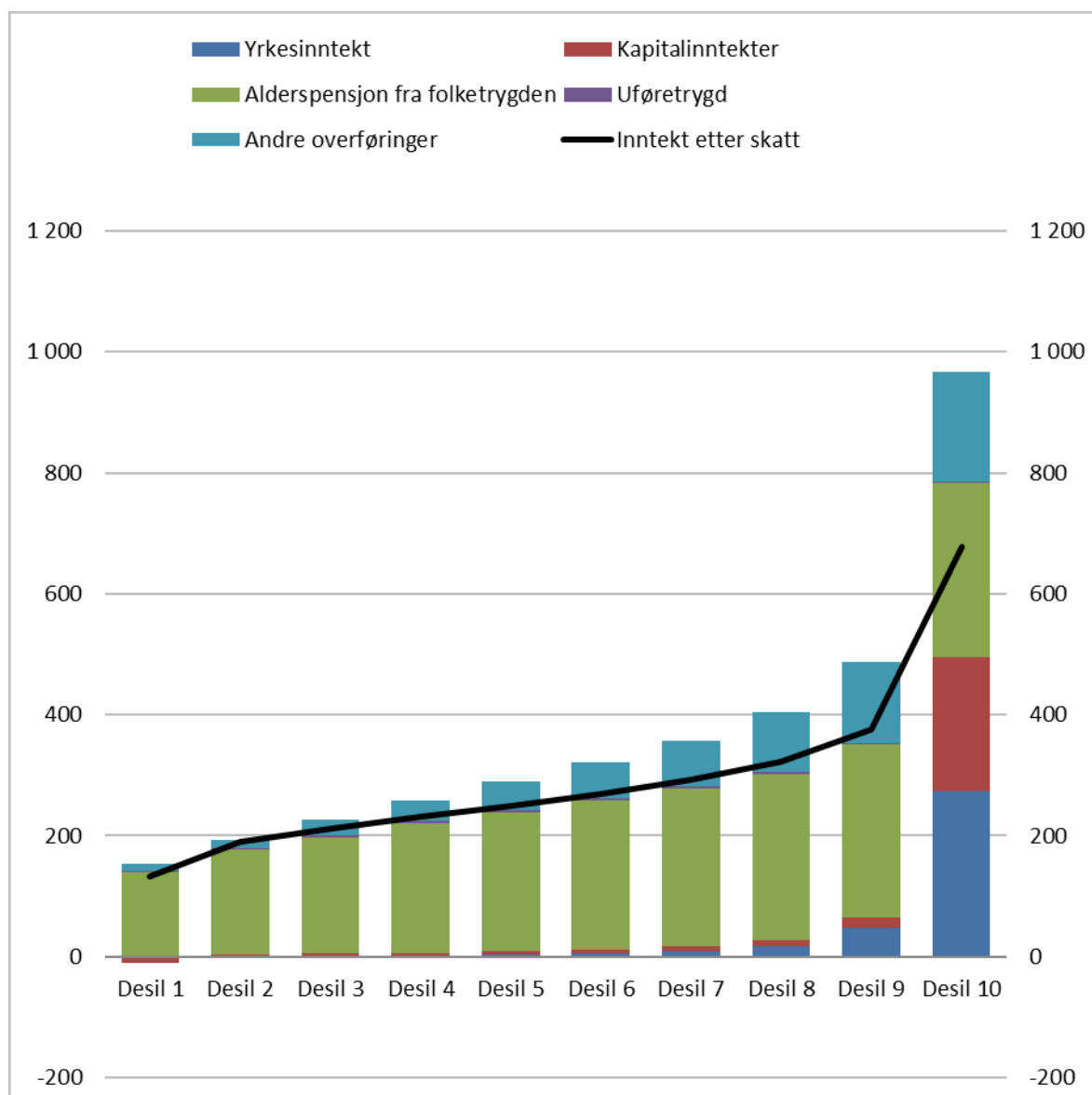

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For de fire laveste desilene er det uføretrygd som utgjør det største delen av samlet inntekt. Fra og med desil 5 er det yrkesinntekt som utgjør den klart største andelen av samlet inntekt. For den rikeste desilen utgjør også kapitalinntekter en vesentlig del av samlet inntekt, om lag 23 prosent. Selv om nivået på alderspensjonen øker for hver desil er alderspensjonens bidrag til samlet inntekt relativt lik blant de 5 laveste desilene med en andel rundt 6–7 prosent. Alderspensjonens bidrag til samlet inntekt er størst for desil 9 med en andel på om lag 18 prosent. Nivået på andre overføringer øker for de rikere desilene, men bidraget til samlet inntekt som kommer fra andre overføringer er avtakene med inntekt.

Figur 5.13 illustrerer sammensetningen av samlet inntekt for personer 67 år og eldre i 2016, desilfordelt etter inntekt etter skatt.

Figur 5.13 Inntektssammensetning for personer 67 år og eldre, desilfordelt etter inntekt etter skatt. Gjennomsnitt. 2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For denne aldersgruppen er det alderspensjon som er den dominerende inntektskomponenten for alle inntektsgrupper, men andelen den utgjør av samlet inntekt avtar med inntekt. For de laveste fem desilene utgjør alderspensjon over 80 prosent av samlet inntekt. For den høyeste desilen er alderspensjonens andel av samlet inntekt om lag 30 prosent. I motsetning til aldersgruppen 62–67 år, øker andre overføringers bidrag til samlet inntekt med inntekt. Dette kommer av at tjenstepensjon inngår i denne inntektskomponenten, og tjenstepensjon utgjør typisk en større andel av samlet pensjon for høytlønnede. Det som virkelig skiller den rikeste desilen, fra de andre gruppene, er at de har betydelig høyere yrkesinntekt enn de andre og klart høyere kapitalinntekter.

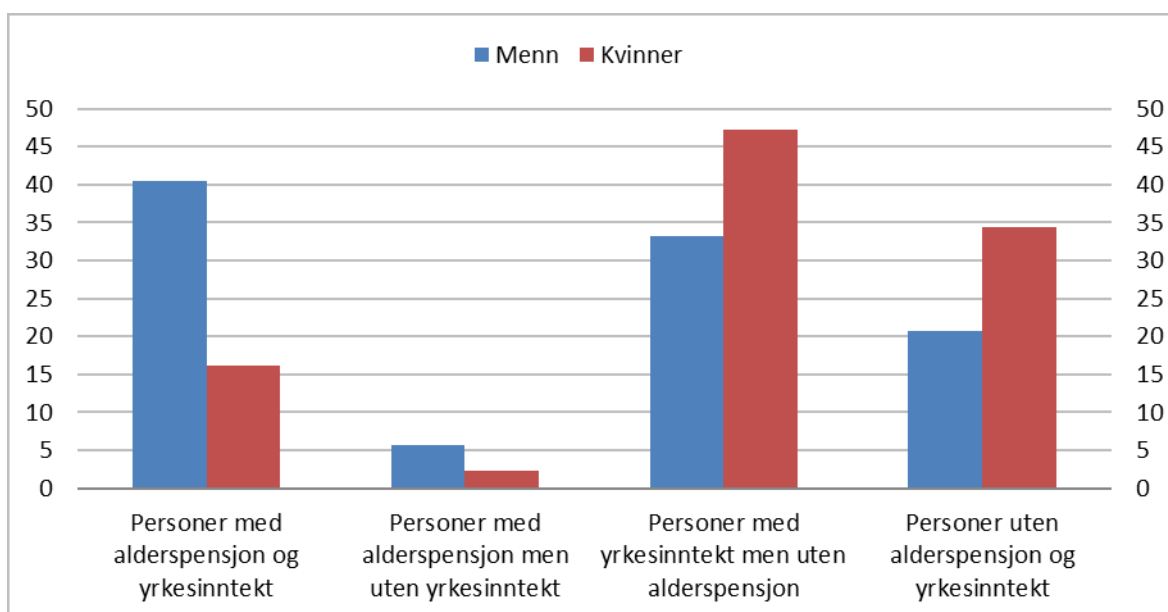
Pensjonsreformen åpner som kjent for muligheten til å kombinere alderspensjon fra folketrygden uavkortet med arbeidsinntekt fra 62 år. Også tjenstepensjon og AFP i privat sektor kan nå fritt kombineres med arbeid. At ytelsene ikke avkortes mot arbeidsinntekt gjør at uttrede fra arbeidslivet og uttak av pensjon nå kan betraktes som to uavhengige beslutninger.

De 282 965 personene som var i aldersgruppen 62–66 år i 2016, kan deles inn i fire grupper på bakgrunn av ulike kombinasjoner av yrkestilknytning og alderspensjon. Alderspensjon referer her til uttak av alderspensjon fra folketrygden og ikke tidligpensjon som offentlig AFP og alderspensjon fra særaldersgrense.

- 113 548 personer (40 prosent) var yrkesaktive uten å ta ut alderspensjon. I denne gruppen inngår også personer som tok ut tjenestepensjon og offentlig AFP dersom de fortsatt er helt eller delvis i arbeid.
- 80 229 personer (28 prosent) kombinerte alderspensjon og yrkesinntekt, og her finner vi også personer som tok ut AFP fra privat sektor.
- De som verken tok ut alderspensjon eller var yrkesaktive, utgjorde 77 688 personer (27 prosent). Her finner vi personer som mottok uføretrygd, tjenestepensjon og offentlig AFP.
- Den minste gruppen på 11 500 personer – altså kun 4 prosent av alle i aldersgruppen – hadde sluttet å jobbe og tok ut alderspensjon fra folketrygden i 2016.

I 2016 mottok 32 prosent av befolkningen i aldersgruppen 62–66 år alderspensjon. Alderspensjonen kan tas ut alene eller i kombinasjon med yrkesinntekt. Figur 5.14 viser hvordan kvinner og menn i aldersgruppen 62–66 år fordeler seg når det gjelder hhv. yrkesinntekt og mottak av alderspensjon i 2016.

Figur 5.14 Andel kvinner og menn 62–66 år med alderspensjon og/eller yrkesinntekt. 2016. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

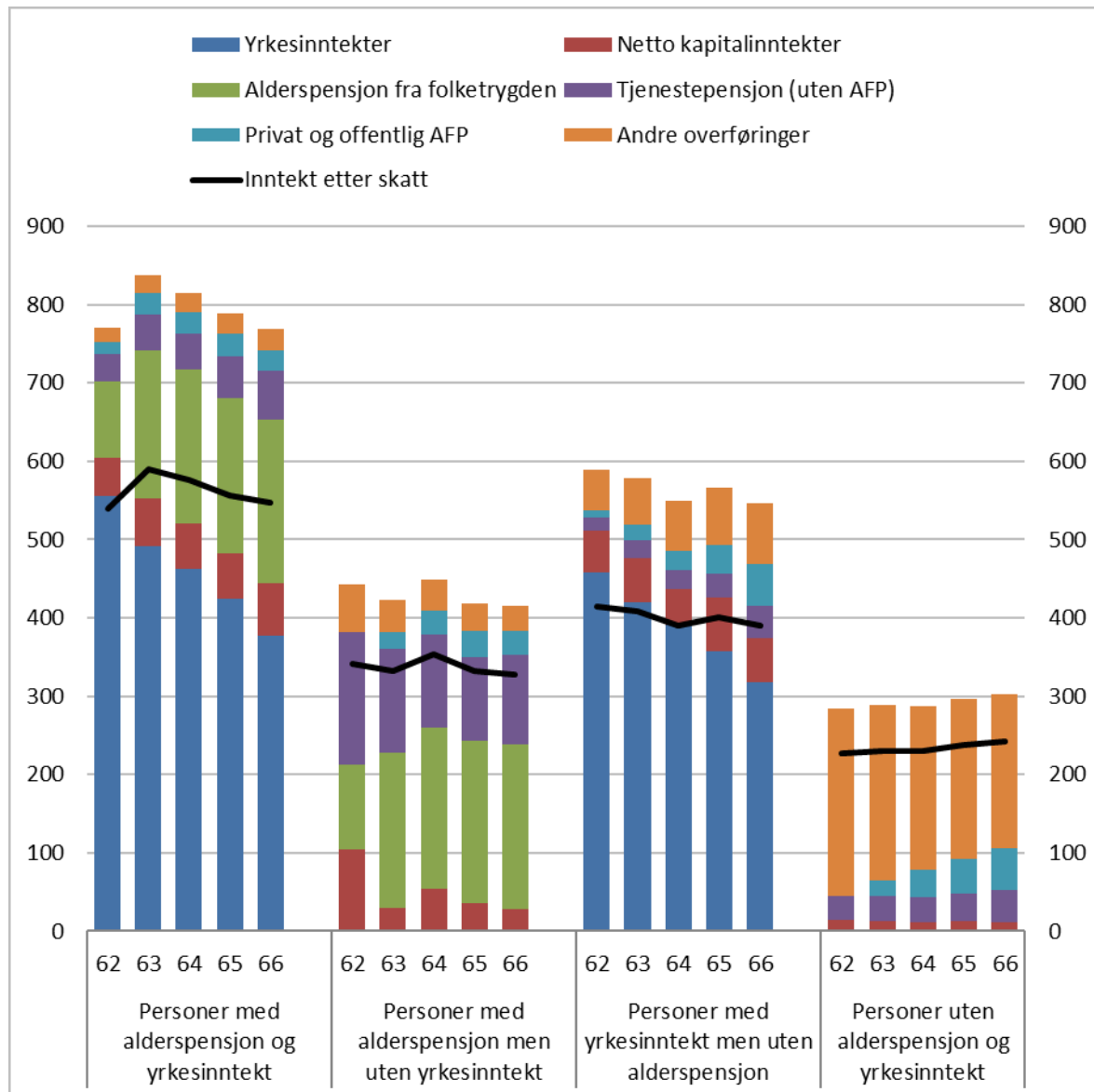
Det var flere kvinner enn menn i aldersgruppen 62–66 år som hadde yrkesinntekt uten å ta ut alderspensjon i 2016, samtidig som vi ser at det var langt flere menn enn kvinner som hadde en kombinasjon av alderspensjon og yrkesinntekt. Det var om lag 40 prosent flere kvinner enn menn som verken hadde alderspensjon eller yrkesinntekt. I den lille gruppen som tok ut alderspensjon, men ikke hadde yrkesinntekt, var det klart flest menn.

I figur 5.15 ser vi på hvordan inntektsnivået og sammensetningen av inntekt er for grupper som har ulik status når det gjelder uttak av alderspensjon og fortsatt yrkesinntekt.

Gjennomsnittlig samlet inntekt blant de som mottok både tidlig alderspensjon og yrkesinntekt var langt høyere enn for øvrige i aldersgruppen 62–66 år. Blant de med både tidlig alderspensjon og yrkesinntekt var gjennomsnittlig inntekt over 760 000 kroner for alle alderstrinn. Siden de som ikke mottok alderspensjon har utsatt pensjonsuttaket, vil de få høyere årlige pensjonsutbetalinger når de senere tar ut alderspensjon enn dersom de hadde mottatt alderspensjon i 2016. Noen i denne gruppen har imidlertid ikke høy nok pensjonsopptjening til å kvalifisere for tidliguttak. Motsatt vil de som mottar alderspensjon få lavere årlige pensjonsutbetalinger enn de ville ha fått dersom de hadde utsatt pensjonsuttaket.

64-åringene har den største forskjellen i samlet inntekt mellom de som ikke mottok alderspensjon og de som mottok alderspensjon, men som hadde yrkesinntekt. Forskjellen i denne gruppen er 265 000 kroner. Om lag 70 prosent av forskjellen består av alderspensjon. Både yrkesinntektene og tjenestepensjonene er høyere for de som også mottar alderspensjon, mens andre overføringer er høyere for de som ikke mottar alderspensjon. Andre overføringer i figur 5.15 inkluderer uføretrygd i tillegg til blant annet økonomisk sosialhjelp, supplerende stønad og barnetillegg.

Figur 5.15 Sammensetningen av gjennomsnittlig samlet inntekt for alderspensjonister og øvrige personer i alderen 62–66 år. I tusen kroner. 2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå

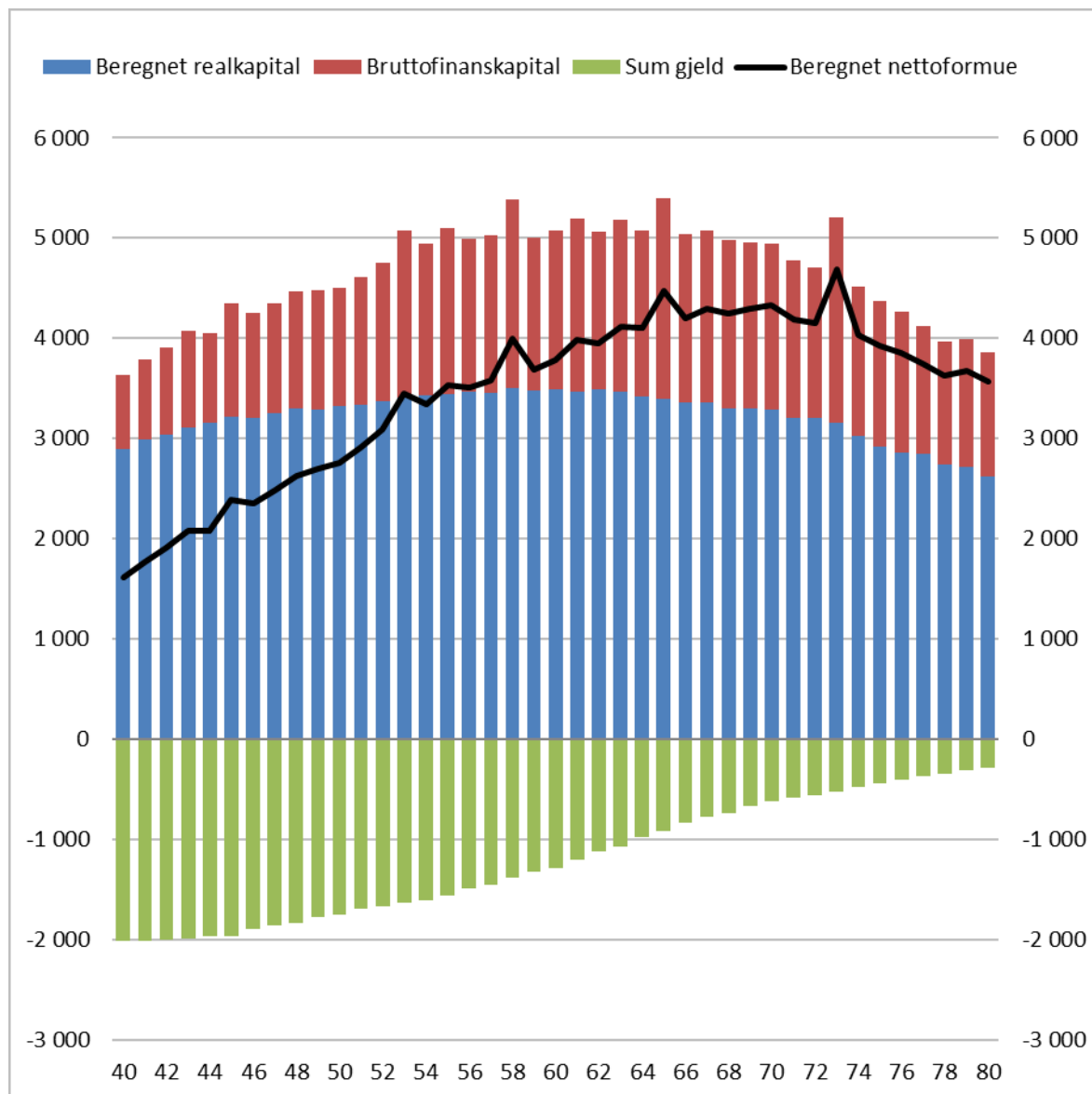
Den gruppen som kun mottok alderspensjon, og ikke yrkesinntekt, har høyest gjennomsnittlig tjenestepensjon og høyest gjennomsnittlig alderspensjon fra folketrygden. Gruppen som verken har yrkesinntekt eller mottar alderspensjon består i hovedsak av uføre og personer som mottar gammel AFP. Denne gruppen har klart lavere samlet inntekt sammenlignet med de øvrige tre gruppene.

Den gjennomsnittlige yrkesinntekten for de som både mottar tidlig alderspensjon og yrkesinntekt er høy og høyere enn for den gruppen som ikke mottar alderspensjon. Ettersom dette er samlet inntekt gjennom hele året, skiller ikke disse tallene på personer som har skiftet status i løpet av året. Gjennomsnittlig yrkesinntekt for de som både mottar alderspensjon og yrkesinntekt er klart høyest blant 62-åringene med en gjennomsnittlig yrkesinntekt på 556 000 kroner, men gjennomsnittlig yrkesinntekt er 377 000 også for 66-åringene. Samlet bekrefter dette at det er mange som kombinerer uttak av alderspensjon med en høy stillingsandel.

5.6 Formue og gjeld

Så langt har dette kapitlet omhandlet inntekt i den eldre befolkningen. Dette avsnittet omhandler formue og gjeld. Figur 5.16 illustrerer husholdningenes gjennomsnittlige formue og gjeld etter alder på hovedinntektسالder. Figuren illustrerer både finanskapital og beregnet realkapital. I beregnet realkapital er boligformuen målt ved å bruke Statistisk sentralbyrås modell for beregning av boligformue, der ligningstakstene er oppjusterte til antatt markedsverdi både for primær- og sekundærboliger. Annen realkapital er verdsatt med ligningsverdi. Vi ser at gjeld, ikke overaskende, er avtagende med alder. Finanskapital er stort sett økende med alder opp til rundt 67 år og deretter noe varierende. Beregnet realkapital er jevnt stigende med alder opp til om lag 58 år og deretter avtar beregnet realkapital med alder. Gjennomsnittlig beregnet nettoformue er stort sett økende med alder til 73 år hvor den når en topp og avtar deretter med alder.

Figur 5.16 Husholdningenes gjennomsnittlige formue og gjeld etter alder på hovedinntektstaker. 2016. Tusen kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Kilder

Alne, Ragnar Hjellset (2018) " Economic incentives, disability insurance and labor supply." Working Papers in economics, No. 2/18, UiB

Avtale om tjenestepensjon for ansatte i offentlig sektor, 3.3.2018
(<https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/asd/dokumenter/2018/pensjonsavtale-oftp-2018-03-03.pdf>)

Brinch, C.N., E. Hærnes og Z. Jia (2012) "Labor supply on the eve of retirement", Discussion Papers no.698, Statistisk sentralbyrå

Evaluering av AFP i privat sektor, Rapport fra arbeidet 7. desember 2017, NHO og LO

Hernæs, E, S. Markussen, J. Piggot og K. Røed (2016) "Pension reform and labor supply", Journal of Public Economics, 142 (2016), pp 39–55

Kostøl, Andreas Ravndal & Magne Mogstad (2014) "How Financial Incentives Induce Disability Insurance Recipients to Return to Work," American Economic Review, American Economic Association, vol. 104(2), pp 624–55

NOU, Norges offentlige utredninger 2018: 8. "Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2018"

Protokoll Tariffoppgjøret 2018 mellom Landsorganisasjonen i Norge og Næringslivets Hovedorganisasjon 8.4.2018 (<https://www.riksmekleren.no/dv-cms/resources/2018-003-motebokogforslag-1.pdf>)

Vedlegg

Vedlegg 1 Arbeidsgruppens sammensetning og arbeid i 2017

Arbeidsgruppen hadde ved inngangen til 2018 følgende sammensetning:

Tomas Berg (leder), Arbeids- og sosialdepartementet
Jacob Hanssen, Arbeids- og sosialdepartementet
Roar Bergan, Arbeids- og sosialdepartementet
Arne Magnus Christensen, Arbeids- og sosialdepartementet
Dag Holen, Arbeids- og sosialdepartementet
Remy Edseth, Finansdepartementet
Eystein Gjelsvik, Landsorganisasjonen i Norge
Kristin Juliussen, Arbeidsgiverforeningen Spekter
Lars E. Haartveit, Hovedorganisasjonen Virke
Alexander Henriksen , KS
Yvonne Larssen, Kommunal- og moderniseringsdepartementet
Anders Kvam, Akademikerne
Ole Christian Lien, Arbeids- og velferdsdirektoratet
Kristin Diserud Mildal, Næringslivets Hovedorganisasjon
Erik Orskaug, Unio
Helle Stensbak, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund
Einar Skancke, Statsministerens kontor

I 2017 hadde arbeidsgruppen følgende møter:

6. april

- Gjennomgang av utkast til rapport fra pensjonspolitisk arbeidsgruppe
- Levealdersjustering – Presentasjon ved ASD
- Regulering – Presentasjon ved ASD
- Eventuelt

Besøk i Finland 6.–7. juni

6. juni

14.00-16.00 Ministry of Social Affairs and Health

An overview of the Finnish pension system and pension reform 2017

The government's role in pension provision in Finland

Heli Backman, Director, Pension Insurance Unit

7. juni

09.00 *Welcome to the Finnish Centre for Pensions*

Ismo Risku, Head of Planning Department

9.15 - 9.45 Financing of the earnings-related pension scheme and funding of the obligations

Ismo Risku, Head of Planning Department

9.45 – 10.25 The role of the social partners in the pension system in Finland

Penna Urrila, Leading economist at the Confederation of Finnish Industries (EK)

Katja Veirto, Social insurance expert at the Confederation of Unions for Professional and Managerial Staff (Akava)

10.30-11.00 Linking the retirement age to life expectancy in Finland

Kaarlo Reipas, Mathematician

11.00-11.30 Distributional effects of the 2017 pension reform and higher pension ages

Heikki Tikanmäki, Development Manager

12.30-13.00 The process of the pension reform in Finland

Mikko Kautto, Director responsible for research and planning services

13.00-13.30 Consequences of the Norwegian pension reform and plans for further development

Norwegian delegation

14.00-14.30 Indexation of pensions in retirement

Jukka Appelqvist, Economist

14.30-15.00 Report of working group on survivors' pensions scheme

Marjukka Hietaniemi, Development Manager

15.05-15.35 Flexible retirement – partial retirement in Finland

Sanna Tenhunen, Economist

15.35-16.05 The labour market for older workers and the possibility to continue working for different socio-economic groups

Satu Nivalainen, Economist

12. desember

- Innledning ved Dag Holen, ASD
- Pensjonsordninger og mobilitet – Presentasjon av Fredrik Haugen, Actecan.
- Rapport fra pensjonspolitisk arbeidsgruppe 2018 – Diskusjon av omfang og aktuelle temaer
- Eventuelt

Vedlegg 2 Pensjonspolitisk arbeidsgruppe – bakgrunn og mandat

I tariffoppgjøret 2008 ble det i alle protokollene fra Riksmeglingsmannen tatt inn et punkt om «Evaluering og pensjonsråd». I protokollen i offentlig sektor heter det at:

«Evaluering og pensjonsråd

Det er et hovedsiktemål at pensjonsreformen skal medvirke til lengre yrkesløp i takt med at levealderen øker. Dette krever et bærekraftig arbeidsliv. Det er viktig at levealdersjusteringen ikke forsterker sosiale skjevheter som er knyttet til systematiske forskjeller i levealder mellom ulike grupper i befolkningen.

Det vil ta tid å få alle elementer på plass og se virkningen av nytt, samlet pensjonssystem. Blant annet vil nytt opptjeningssystem først være fullt innfaset i 2025. Det vil også være usikkerhet knyttet til blant annet befolkningsutvikling og den alminnelige økonomiske situasjonen.

I brev fra statsministeren til Riksmeglingsmannen av 2. april heter det at Regjeringen vil sørge for en fortløpende evaluering av pensjonsreformen for å kunne vurdere om reformen virker etter hensikten. Regjeringen vil opprette et arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd, hvor opplegget for og resultatene av evalueringen kan gjennomgås.

Senest i 2017 skal partene, med assistanse fra pensjonsrådet, evaluere overgangen til ny AFP og vurdere behovet for endring av ytelsen størrelse.»

Pensjonspolitisk arbeidsgruppe ble etablert som en undergruppe til Arbeids- og pensjonspolitisk råd i 2009. Gruppen ble gitt følgende mandat:

«I statsministerens brev av 2. april 2008 til Riksmeglingsmannen i forbindelse med lønnsoppgjøret i privat sektor 2008 framgår det at Regjeringen vil sørge for en fortløpende evaluering av pensjonsreformen for å kunne vurdere om reformen virker etter hensikten, og at det i dette arbeidet er ønskelig med løpende kontakt med partene i arbeidslivet. Regjeringen har derfor etablert et Arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd. Underlagt rådet opprettes en egen arbeidsgruppe for pensjonspolitiske spørsmål.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet tar sikte på å starte opp en forskningsbasert evaluering av pensjonsreformen fra 2011. Arbeidsgruppen inviteres til å gjennomgå opplegget for evalueringen og til å komme med innspill til dette. Arbeidsgruppen skal også gjennomgå resultatene fra dette arbeidet etter hvert som det foreligger.

Innføring av fleksibel alderspensjon og muligheten for å kombinere arbeidsinntekt og pensjon uten avkorting fra 2011 legger til rette for individuell tilpasning mellom arbeid og pensjon. Arbeidsgruppen skal kartlegge hvor mange som har rett til pensjonsuttak før 67 år, og hvordan dette utvikler seg over tid. Videre skal arbeidsgruppen analysere tilpasninger til fleksibel alderspensjon, det vil si endringer i yrkesaktivitet og uttak av pensjon. Det bør videre kartlegges hvordan uttak av pensjon påvirkes av konjunktorendringer i arbeidsmarkedet.

Levealdersjustering er et bærende element i pensjonsreformen og innebærer at en må arbeide noe lenger for samme pensjon når levealderen i befolkningen øker. Arbeidsgruppen skal analysere hvordan utviklingen i levealderen i befolkningen påvirker overgangen mellom arbeid og pensjon. Arbeidsgruppen skal videre kartlegge utviklingen i forventet levealder for ulike grupper i befolkningen, og i hvilken grad dette påvirker yrkesaktivitet og uttak av pensjon.

Forhold i arbeidsmarkedet vil ha betydning for den enkeltes mulige og faktiske tilpasning. Dette gjelder blant annet arbeidsgiveres vilje til å ansette og beholde eldre arbeidstakere, og

til å tilrettelegge arbeidssituasjonen for eldre arbeidstakere, herunder fleksible arbeidstidsordninger. Arbeidsmiljøet vil også spille inn. Arbeidsgruppen skal analysere forhold på etterspørselssiden i arbeidsmarkedet som kan fremme eller være til hinder for at de som ønsker det får fortsette i arbeidslivet. Dette må sees i sammenheng med intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen), hvor et av delmålene er å øke den gjennomsnittlige avgangsalderen fra arbeidslivet og hindre «utstøting» og diskriminering av eldre arbeidstakere.

For den enkelte vil samlet pensjon fra ulike pensjonsordninger som folketrygdens alderspensjon og supplerende ordninger som AFP og tjenstepensjon være avgjørende for inntekten som pensjonist og når den enkelte velger å ta ut pensjon. De supplerende pensjonsordningene er ulikt utformet og kan påvirke yrkesaktivitet og uttak av pensjon ulikt. Dette har også betydning for mobiliteten i arbeidsmarkedet, særlig mellom offentlig og privat sektor. Arbeidsgruppen skal derfor i sitt arbeid ta utgangspunkt i det samlede pensjonssystemet.

Arbeidsgruppen skal kartlegge endringer i pensjonsuttak i relasjon til folketrygdens øvrige stønadsordninger og analysere inntektsutviklingen blant pensjonister og yrkesaktive.

Arbeidsgruppen skal avgi årlige rapporter med beskrivelse og analyse av utviklingstrekk innen pensjon og arbeidsliv til Arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd.»

Vedlegg 3 Evaluering av pensjonsreformen i regi av NFR

Arbeids- og sosialdepartementet har gitt Norges forskningsråd i oppdrag å evaluere pensjonsreformen. Temaer for evalueringen er basert på et oppdragsbrev fra Arbeids- og sosialdepartementet til Forskningsrådet vedlagt et mål- og rammedokument. Det er lagt opp til en ramme for evalueringen på i alt 56 millioner kroner i perioden 2011–2018.

Evalueringen ledes av en styringsgruppe med følgende sammensetning:

- Professor Rolf Rønning, Høgskolen i Lillehammer (leder)
- Professor Bent Greve, Roskilde Universitet, Institut for Samfund og Globalisering
- Seniorlektor Agneta Kruse, Lunds universitet
- Professor Hans Tore Hansen, Universitetet i Bergen
- Seniorforsker Anna Amilon, Det nationale forskningscenter for velfærd, København

Formålet med evalueringen er å undersøke om man gjennom pensjonsreformen når sentrale mål som:

- Økonomisk og sosialt bærekraftig pensjonssystem
- Å legge til rette for en fleksibel overgang fra arbeid til pensjon
- Å motivere til arbeid
- God fordelings- og likestillingsprofil
- Enkle hovedprinsipper og god informasjon

Gjennom evalueringen er det også et ønske om å bygge opp mer langsiktig forskningsbasert kompetanse på pensjonsspørsmål og befolkningsaldring. Det er i tilknytning til evalueringen etablert et Brukerråd med i alt 21 medlemmer som representerer departementer, partene i arbeidslivet, næringsorganisasjoner og interesseorganisasjoner. Brukerrådet kan gi innspill til temaer for evalueringen og vil dessuten være en viktig informasjons- og formidlingsarena for å presentere resultater fra evalueringen.

Den første utlysningen av midler ble gjennomført i 2011 og det ble da bevilget til sammen 9,5 millioner kroner til følgende tre prosjekter:

- Axel West Pedersen, ISF "It happened here. The Norwegian pension reform, process and content"
- Henning Finseraas, NOVA "Knowledge, information, and retirement: Survey experiments on how information influences retirement plans"
- Eric Breit, AFI "Information and interpretation of the retirement pension reform - a matter of securing the legal protection of citizens"

Den andre utlysningen ble gjennomført i 2012 og det ble da bevilget totalt 11,8 millioner kroner til følgende to prosjekter:

- Nils Martin Stølen, Statistisk sentralbyrå. "Norwegian pension reform: Fiscal and social sustainability"
- Oddbjørn Raaum, Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning "Working life after the Norwegian pension reform"

En tredje utlysning av midler ble gjennomført i 2014, og det ble da bevilget totalt 28 millioner kroner til følgende tre prosjekter:

- Axel West Pedersen, Institutt for samfunnsforskning ”Between equality and efficiency: Work incentives, social redistribution and gender equality in the reformed pension system”
- Simen Markussen, Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning ”Understanding retirement decisions”
- Jon Mathias Hippe, Fafo Institutt for arbeidslivs- og velferdsforskning AS ”Interactions between national and labour market based pensions in Norway: pension outcomes and policy processes”

I 2015 ble det tildelt midler til et doktorgradstipend:

- Herman Kruse, Universitetet i Oslo: A Quantitative Overlapping Generations Model and The Norwegian Pension Reform

Som en del av arbeidet med evalueringen ble det arrangert en avslutningskonferanse 24.–25. mai 2018.

Vedlegg 4 Statistikk

Statistikk til kapittel 1

Tabell A.1 Antall mottakere av alderspensjon, utgifter, og gjennomsnittlig alderspensjon. Tall i fast G er regnet med gjennomsnittlig G for 2017 (93 281 kroner)

	Antall mottakere av alderspensjon i alt, middelbestand	Antall mottakere av alderspensjon 62–66 år, middelbestand	Løpende utgifter, mill. kroner	Utgifter regnet i fast G	Gjennomsnittlig alderspensjon i fast G	Utgifter regnet i fast G	Vekst i prosent Antall mottakere	Gjennomsnittlig pensjon regnet i fast G
2012	742 890	49 940	150 525	173 020	239 885	6,8	6,4	0,4
2013	781 430	64 830	164 602	182 346	240 331	5,4	5,2	0,2
2014	820 230	76 880	179 196	191 411	240 414	5,0	5,0	0,0
2015	853 800	86 130	190 563	198 609	239 529	3,8	4,1	-0,4
2016	881 200	89 960	201 709	205 097	239 731	3,3	3,2	0,1
2017	905 300	91 570	211 187	211 187	240 281	3,0	2,7	0,2

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell A.2 Andel kvinner som tar ut alderspensjon av de som oppfyller vilkårene. 2013–2017. Prosent

Alder	2013	2014	2015	2016	2017
62	26	28	29	29	27
63	33	36	37	40	37
64	38	42	43	45	46
65	38	49	51	53	54
66	39	46	56	59	59
Totalt	34	39	42	44	43

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell A.3 Andel menn som tar ut alderspensjon av de som oppfyller vilkårene. 2013–2017. Prosent

Alder	2013	2014	2015	2016	2017
62	50	53	52	52	51
63	59	62	63	63	61
64	65	67	68	69	68
65	64	73	74	74	74
66	63	70	77	77	78
Totalt	60	64	66	67	66

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell A.4 Andel kvinner og menn som tar ut alderspensjon av de som oppfyller vilkårene. 2013–2017. Prosent

Alder	2013	2014	2015	2016	2017
62	42	43	43	43	41
63	50	52	54	54	52
64	56	58	59	60	60
65	55	64	66	67	67
66	55	62	70	71	71
Totalt	51	55	58	58	57

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell A.5 Anslag for antall som i desember 2017 ikke oppfylte vilkår for uttak av 100 prosent alderspensjon, etter sektor

Sektor	Antall	Andel, prosent
Privat sektor uten AFP	6 478	28,8
Privat sektor med AFP	1 734	7,7
Selvstendig næringsdrivende	2 766	12,3
Uten registrert arbeid	11 484	51,1
Sum	22 462	100,0

Tabellen omfatter aldersgruppen fra 62 år og 1 måned til 67 år og 0 måneder

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell A.6 Anslag for antall som i desember 2017 ikke oppfylte vilkår for uttak av 100 prosent alderspensjon, etter næring

Næring	Antall	Andel i prosent
Varehandel; reparasjon av motorvogner	2 010	24
Helse- og sosialtjenester	1 291	16
Eiendomsdrift, forretningsmessig tjenesteyting	1 254	15
Industri	856	10
Transport og lagring	709	9
Overnattings- og serveringsvirksomhet	545	7
Personlig tjenesteyting	386	5
Bygge- og anleggsvirksomhet	520	6
Jordbruk, skogbruk og fiske	253	3
Undervisning	159	2
Informasjon og kommunikasjon	98	1
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	41	0
Andre næringer / ukjent næring	90	1
Sum	8 212	100

Bare de som er registrert i arbeid i privat sektor er med i tabellen

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell A.7 Anslag for antall som i desember 2017 ikke oppfylte vilkår for uttak av 100 prosent alderspensjon, etter yrke

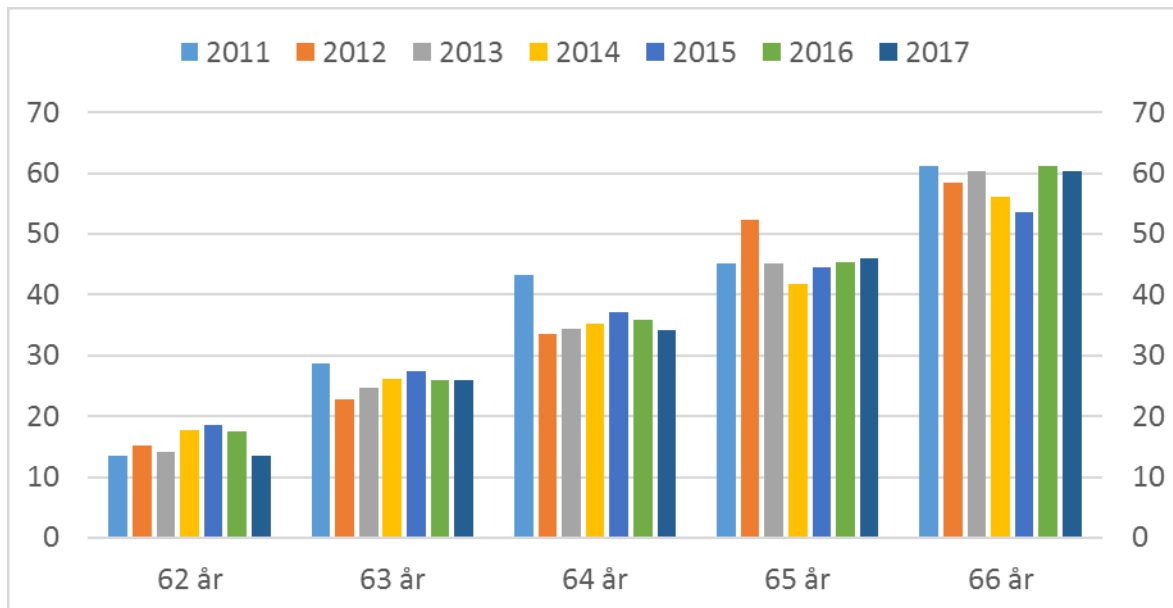
Yrke	Antall	Andel i prosent
Salgs- og serviceyrker	2 623	31,9
Kontoryrker	1 010	12,3
Renholdere, hjelpearbeidere mv.	850	10,4
Høyskoleyrker	749	9,1
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.	699	8,5
Håndverkere	682	8,3
Ledere	407	5,0
Akademiske yrker	356	4,3
Bønder, fiskere mv.	133	1,6
Andre yrker	703	8,6
Sum	8 212	100

Bare de som var registrert i arbeid i privat sektor er med i tabellen

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

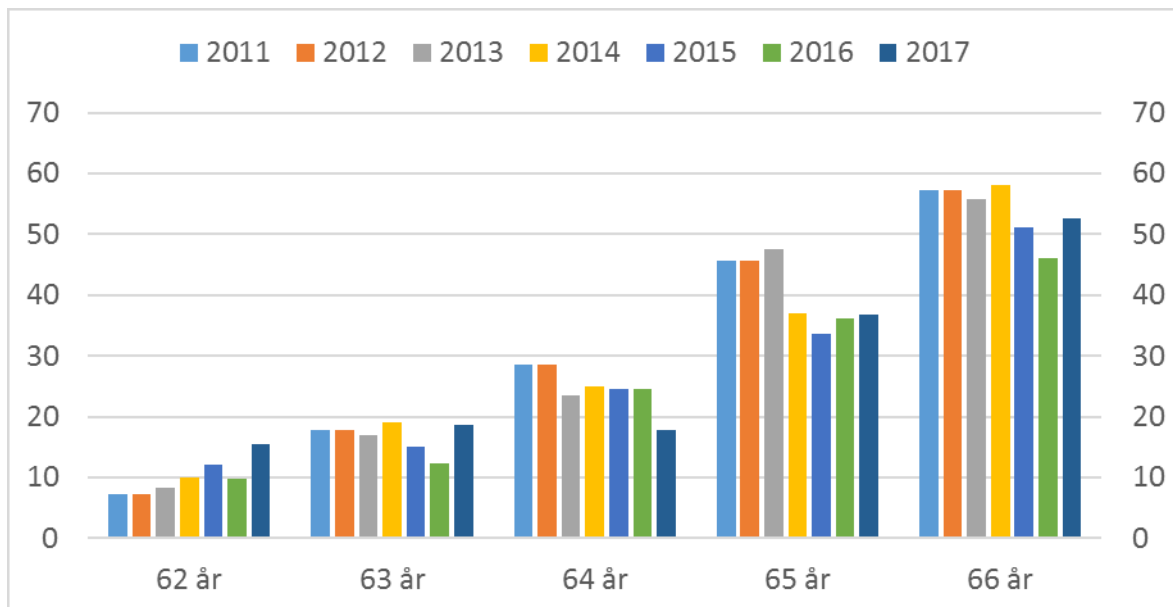
Statistikk til kapittel 3

Figur B.1 Uttaksandeler for AFP i fellesordningen for fylkeskommuner. Prosent. Kvinner

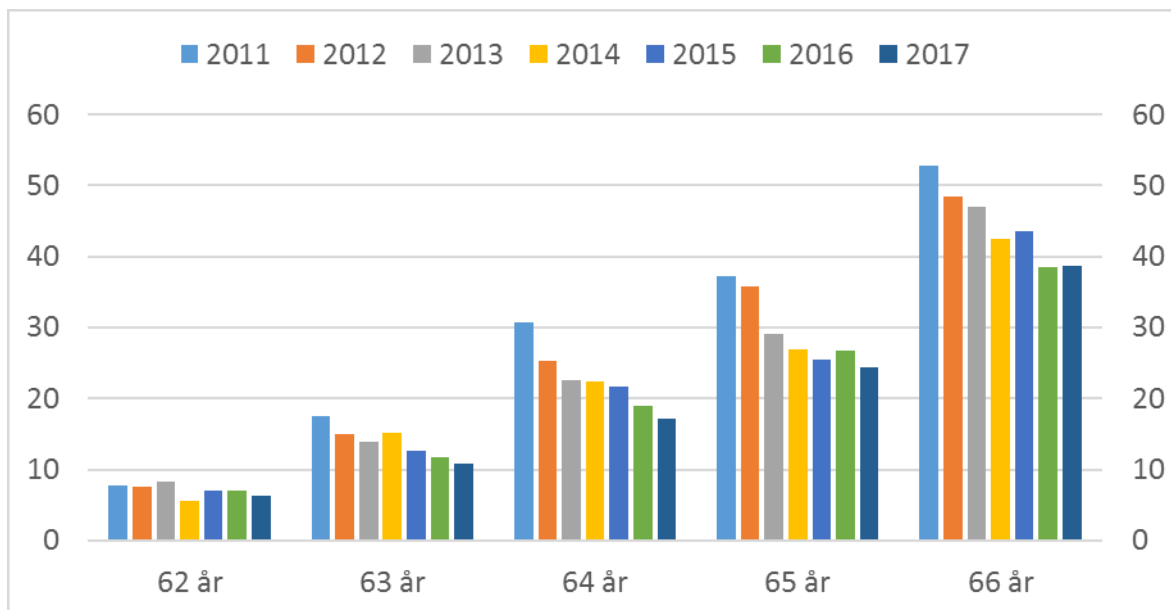
Kilde: KLP

Figur B.2 Uttaksandeler for AFP i fellesordningen for fylkeskommuner. Prosent. Menn

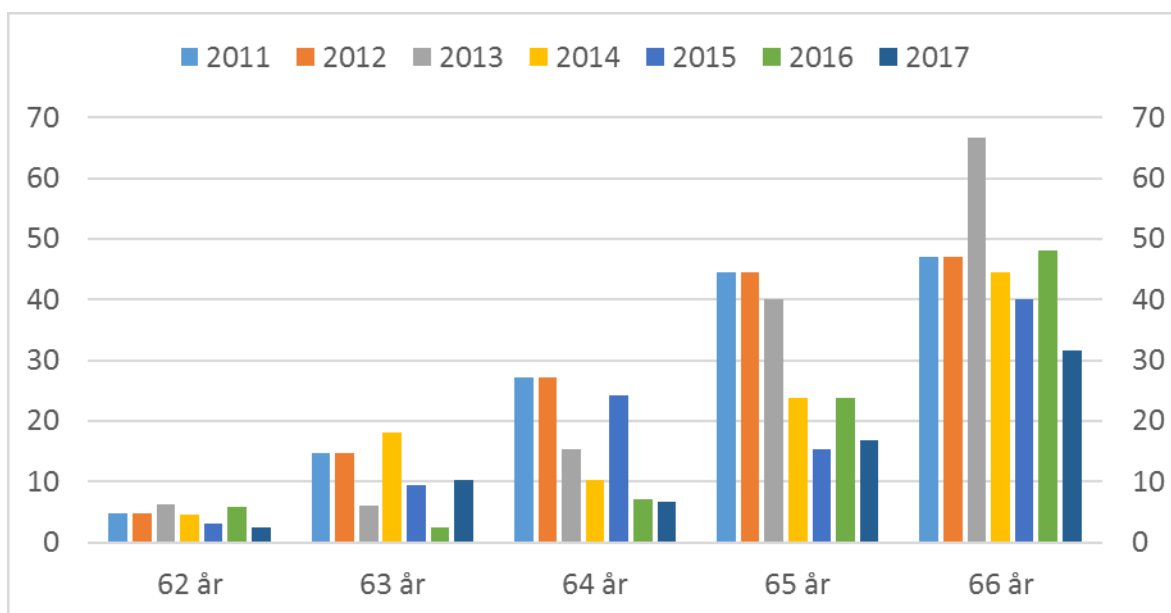

Kilde: KLP

Figur B.3 Uttaksandeler for AFP i pensjonsordningen for sykepleiere. Prosent. Kvinner

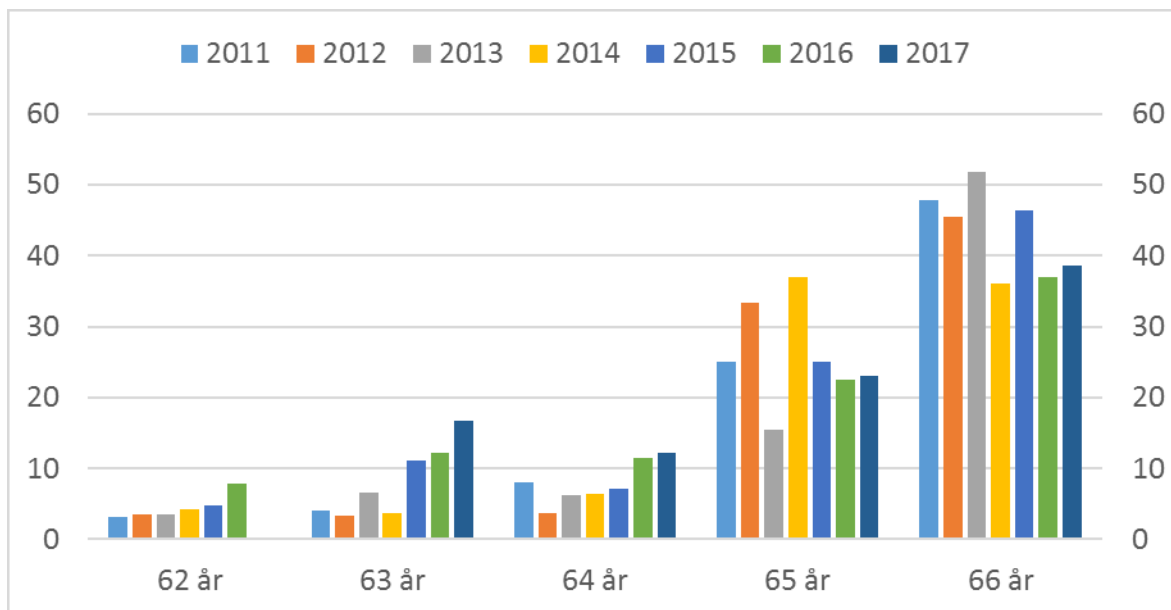

Figur B.4 Uttaksandeler for AFP i pensjonsordningen for sykepleiere. Prosent. Menn

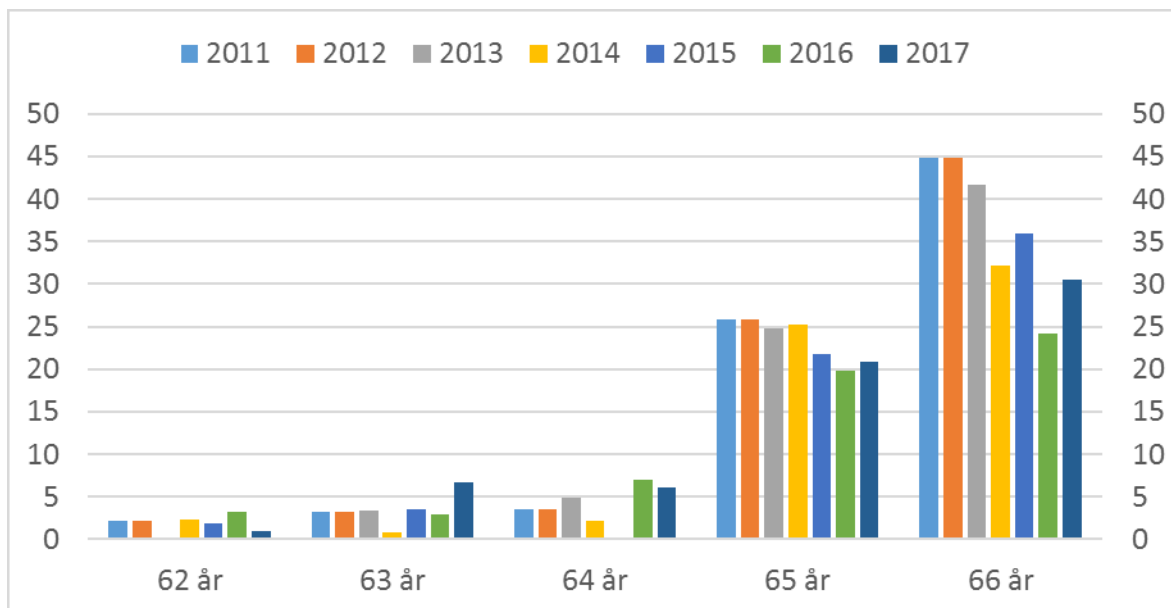
Kilde: KLP

Figur B.5 Uttaksandeler for AFP i pensjonsordningen for sykehusleger. Prosent. Kvinner

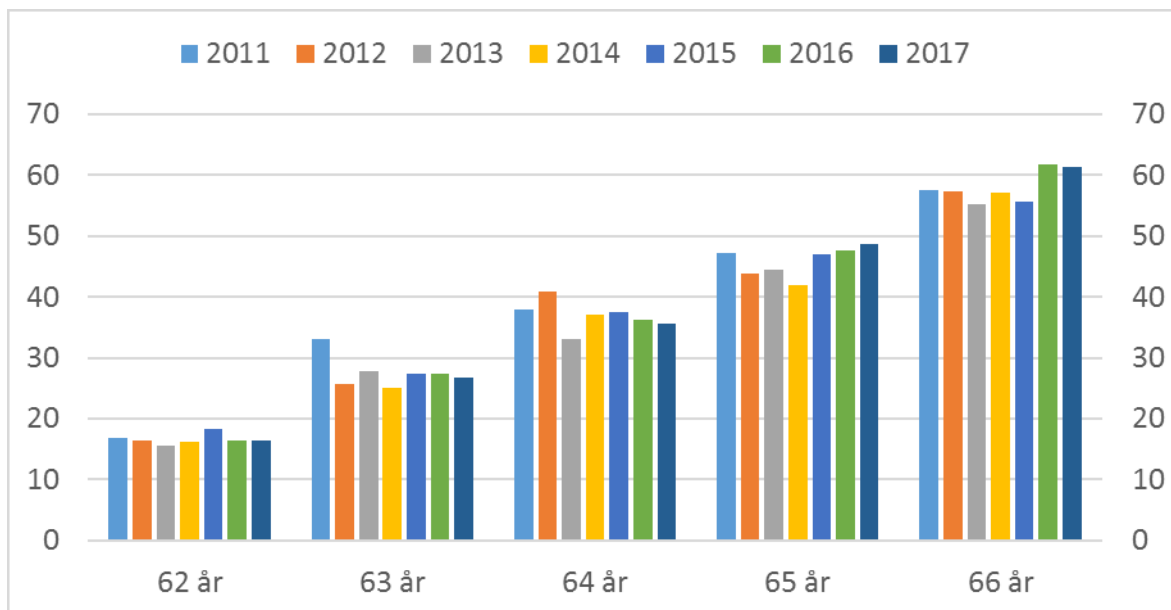
Kilde: KLP

Figur B.6 Uttaksandeler for AFP i pensjonsordningen for sykehusleger. Prosent. Menn

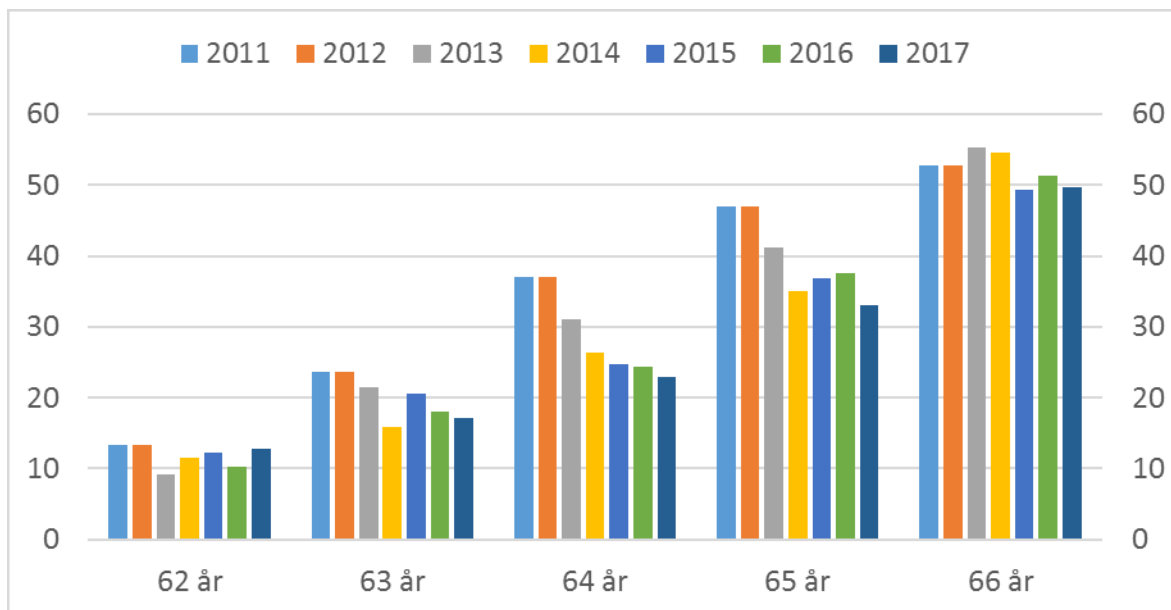
Kilde: KLP

Figur B.7 Uttaksandeler for AFP i fellesordningen for statlige helseforetak.
Prosent. Kvinner

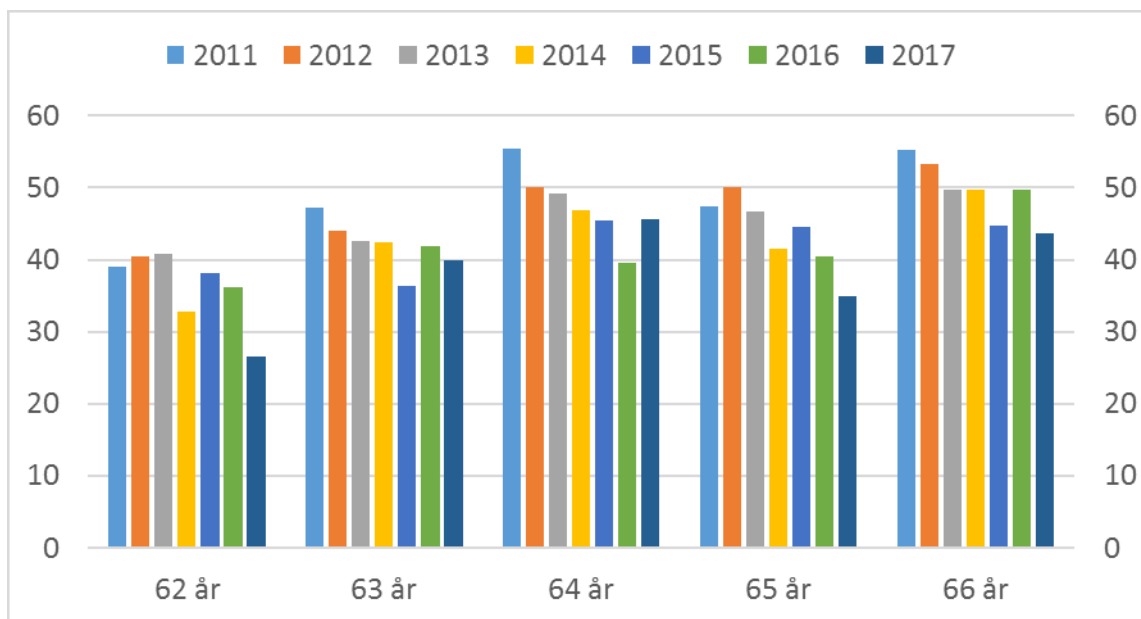
Kilde: KLP

Figur B.8 Uttaksandeler for AFP i fellesordningen for statlige helseforetak.
Prosent. Menn

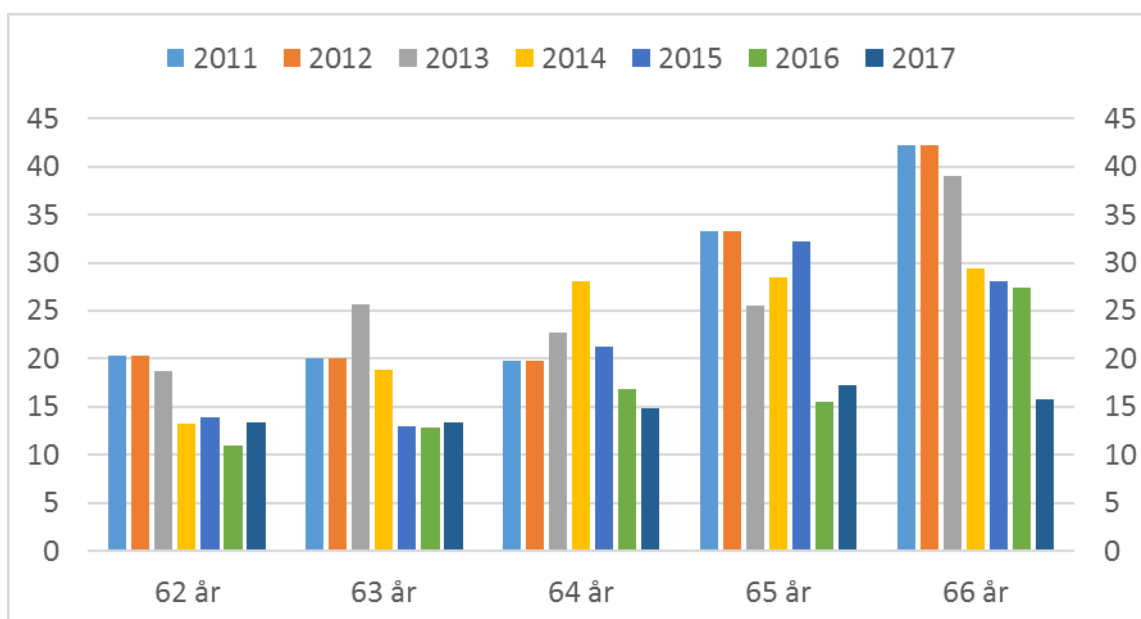
Kilde: KLP

Figur B.9 Uføreandeler i fellesordningen for fylkeskommuner. Prosent. Kvinner

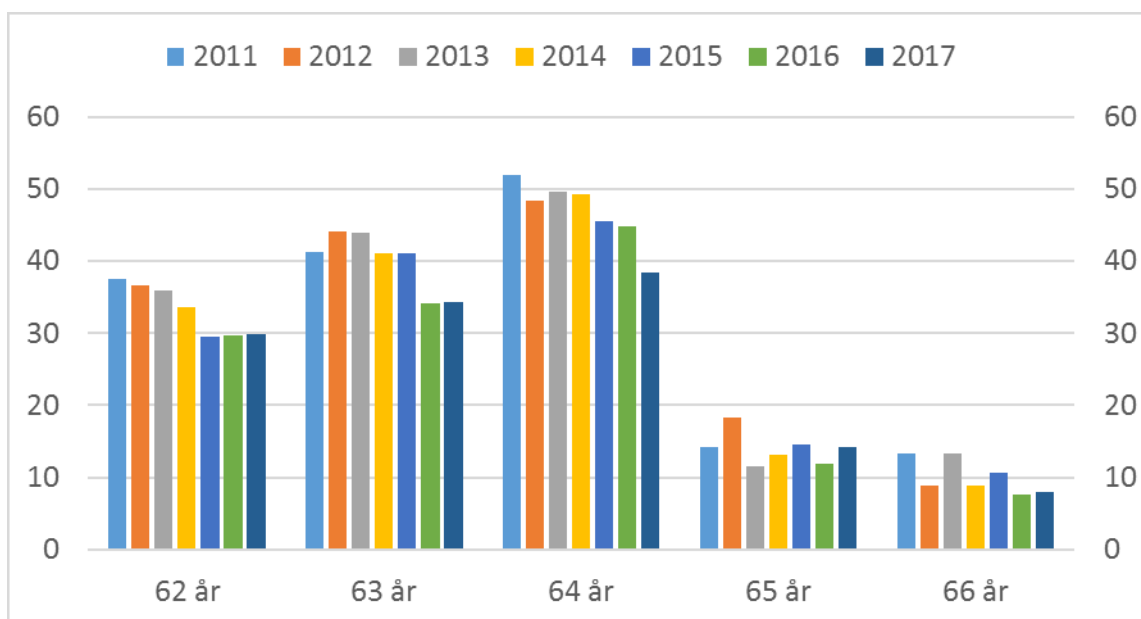
Kilde: KLP

Figur B.10 Uføreandeler i fellesordningen for fylkeskommuner. Prosent. Menn

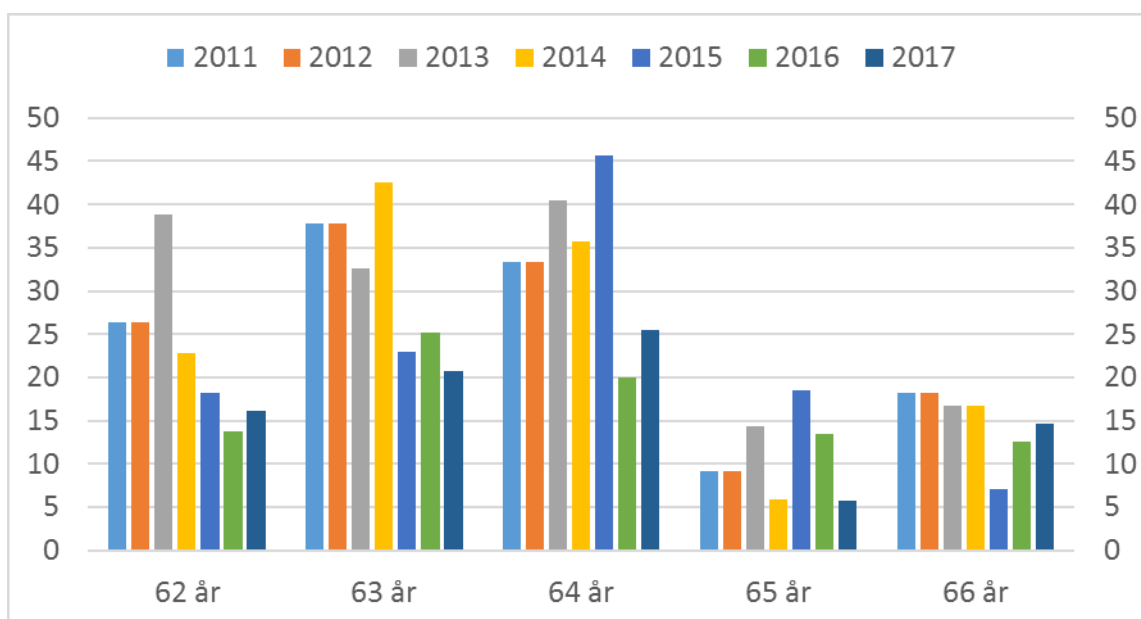
Kilde: KLP

Figur B.11 Uføreandeler i fellesordningen for sykepleiere. Prosent. Kvinner

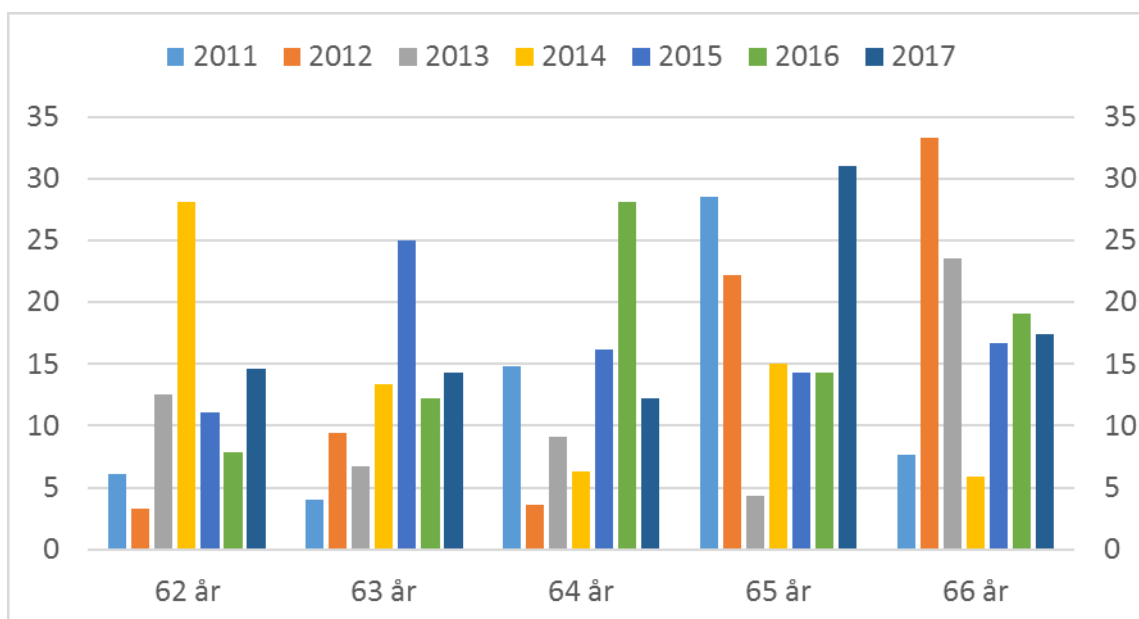
Kilde: KLP

Figur B.12 Uføreandeler i fellesordningen for sykepleiere. Prosent. Menn

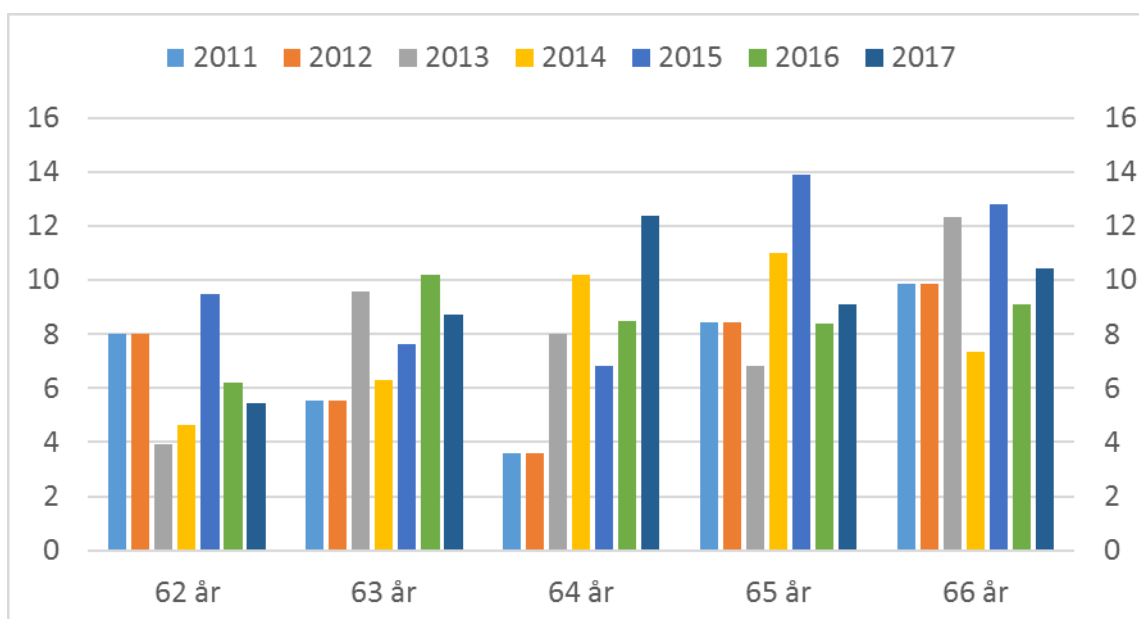
Kilde: KLP

Figur B.13 Uføreandeler i pensjonsordningen for sykehusleger. Prosent. Kvinner

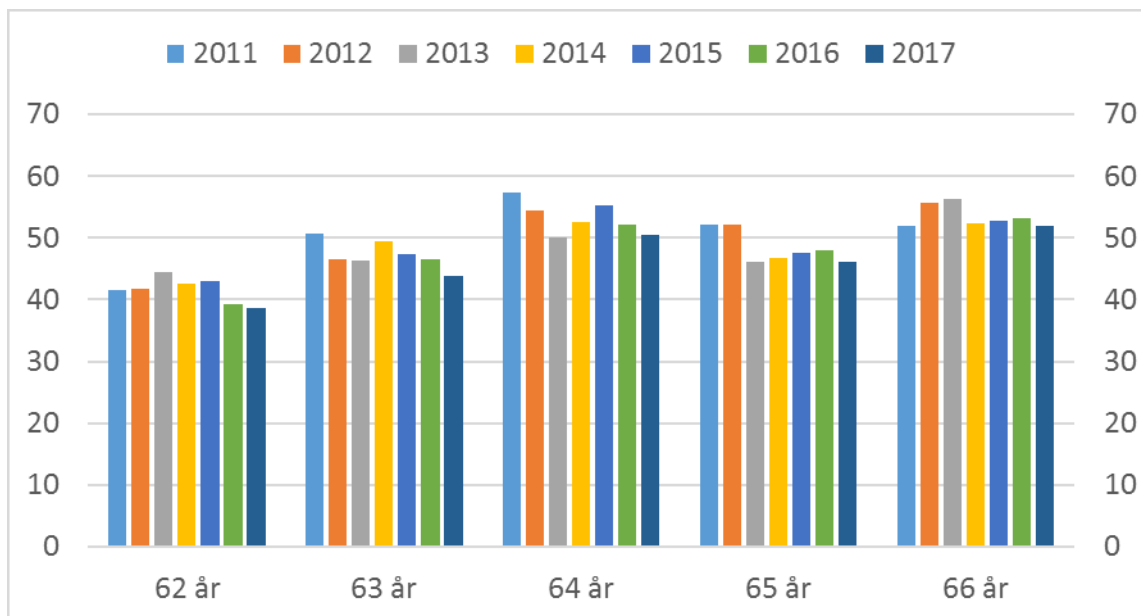
Kilde: KLP

Figur B.14 Uføreandeler i pensjonsordningen for sykehusleger. Prosent. Menn

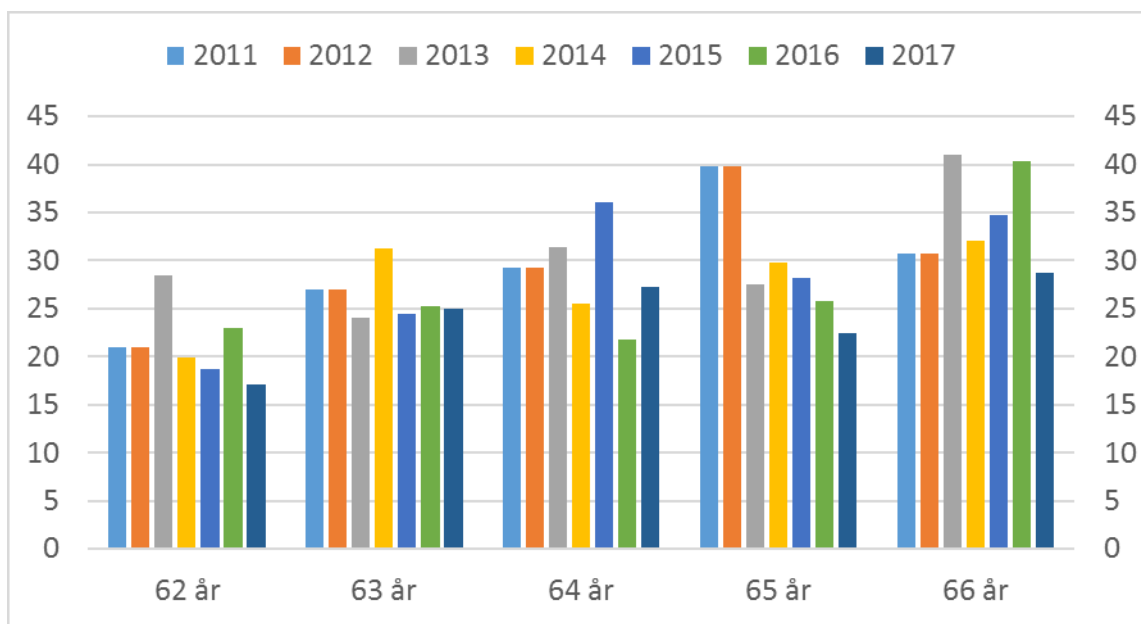
Kilde: KLP

Figur B.15 Uføreandeler i pensjonsordningen for statlige helseforetak. Prosent. Kvinner

Kilde: KLP

Figur B.16 Uføreandeler i pensjonsordningen for statlige helseforetak. Prosent. Menn

Kilde: KLP